II TOMAS NR. 2 (7)

MŪSŲ SENOVĖ

MEDŽIAGA LIETUVIŲ TAUTINIO
ATGIMIMO ISTORIJAI

Kauno Tarpdiecezinės
Kunigų Seminarijos
BIBLIOTEKA

ĮSTEIGĖ 1921 M. KUN. JUOZAS TUMAS
REDAGUOJA VACLOVAS BIRŽIŠKA

V. D. UNIVERSITETO BIBLIOTEKOS LEIDINYS
KAUNAS 1938 M.

Akc. B-vė „Varpas“ sp., Kaunas, Gedimino g. 38 Nr.

I. Straipsniai.

VINCAS MACIŪNAS

LIETUVIŠKIEJI DALYKAI VILNIAUS ŠUBRAVCŲ SATYROJE

(pabaiga*)

III.

„Wiadomości Brukowe“ 1818 N 101.

APEY ISZKAŁBA SUDYNE MOKSŁAS

(O wymowie sądowey traktat) pažodinis vertimas iš lietuviškų drevinių ritinių.

[Redakcija praneša gavusi iš savo Žemaičių korespondento rankraštį apie teismo iškalbą. Negalėdama jo greitai išspausdinti, redakcija čia dedanti vertėjo:]

P r a k a l b ą.

O, šimtą kartų garbingesnis už pranašinguosius, Jupiteriui pašvęstuosius Dodonos ąžuolus! Mokytosios lietuvių senovės brangių paminklų sandėli! O kadaise buvęs mūsų narsiųjų protėvių, įsmeigusių nugalėtojų vėliavas išdidžiuose, kadaise pasaulį valdžiusio Kapitoliaus mūruose, nemirtingų žygių liudytojau!!! (i š n a š o j e: Rzut oka na dawność litewskich narodów etc. w Wilnie 1818 in 8vo arba Dziennik Wileń. t. VI p. 331 ir t. t.)[19]. Būk pasveikintas Baubly! (i š n a š o j e: Tas pats Dziennik Wileń. t. VI p. 502 ir t. t.)[20]. Ne su tokiu susigraudinimu tikratikis mahometonas apžiūri Didžiojo pranašo lopšį ar grabą, su kokiu aš matau tavo vidų, pilną mūsų didybės garbingų palaikų... Tos ginklų nuolaužos, ant kurių dar

*) Pradžia Mūsų Senovėje 1937 II N 1 p. 7—16.

[19] Tai yra J. Lelevelio rašinys, tik jis išspausdintas ne 1818, bet 1808, kitas straipsnis — tai jau minėtasis *Y. Q.* „O początku...“.

[20] Ten trumpai užsimenama apie Baublį.

romėnų kraujas teberaudonuoja[21]); tie šarvai ir skydai, į kuriuos bergždžiai trupėjo išdidžių ir sumoteriškėjusių pasaulio ponų nepajėgios ietys; tos burės, lynai, irklai ir inkarai, liūdnos mūsų laivynų liekanos, dėl kurių nusiminęs Pinsko okeanas virto laivininkystei netinkamomis pelkėmis (išnašoje: Ten pat p. 596)[22]; o ypač tos krūvos ritinių, iš kurių oratoriai, poetai, istorikai, filosofai byloja nustebintiems ainiams (išnašoje: Ten pat p. 595 ir t. t., arba Pamiętnik Warsz. t. IX p. 496. Ditto Roczniki Warsz. 286. Ditto Tygodnik Wileń. p. 354 t. II ir t. t.)[23]: negalimu išreikšti jausmu pripildo mano sielą! Čia puikybė ir nusižeminimas kovoja tarpusavy dėl pirmenybės mano širdyje, ir, deja, drauge ten turi likti. Kelia mane mano kilmės garbingumas; verčia rausti ir nužemina negalėjimas, nesakau, prisilyginti, betgi net prisiartinti prie tos didybės, kurios šiandie gamta ne tik ąžuolams, bet ir žmonėms, deja, jau nebeduoda!! O, jūs ženklai, kuriuos matydami rinkos mūsų drąsieji kariai, kai ėjo versti pasaulio sosto ar kapoti pagonų išdidžių sprandų, Jūs, sakau, Krivulės [Wici]! arba veikiau senovės lietuvių telegrafai (išnašoje: Tygodnik Wileń. N 122)[24], kurių liekanas taip pat čia matau sudėtas; kodėl negaliu jūsų grąžinti į pirmykštę padėtį? Paskelbtumėte tolimiausiems žemės rutulio gyventojams ir mano jausmus ir mano pagarbą, kuriuos tau teikiu, Baubly! O kodėl

---

[21] Tuo laiku herulius, kurių vadas Odoakras buvo Romą užkariavęs, beveik visi laikė lietuvių protėviais.

[22] Tur būt, „Dz. Wil." p. 506, kur yra žinutė apie Pinsko pelkėse rastą laivo liekaną. Be to, T. Narbutas rašė (Tygodnik Wileński 1817 III p. 262), kad pirmaisiais krikščionių eros amžiais Baltijos jūra pro Įsrutį ir Balstogės lygumą siekusi net Pinsko pelkių; taigi iki pat Dniepro ir Pripetės galėję plaukioti net jūrų laivai, taip galima išaiškinti ir mįslę dėl rasto Pinsko pelkėse laivo inkaro, apie kurį ir Surovieckis minėjęs.

[23] Pamiętnik Warsz. — Bohušo „Odpowiedź...", Roczniki — Bohušo „rozprawa", Tygodnik Wileński II 1816 p. 352 — yra J. Lelevelio straipsnis „Winulska słowiańszczyzna", kur tarp kitko cituojama lietuvių pagoniškoji maldelė, kurią išskaitęs iš senų rūniškų užrašų J. Thunmann.

[24] Tygodnik Wileński VI 1818 p. 129—134 yra T. Narbuto straipsnis „O Wiciach" (iš cikliaus „Badanie starożytności litewskich"). — Kai valdovas norėjęs šaukti žmones karan ar įspėdavęs apie įsibrovusį priešą, liepdavęs statyti aukštose ir atvirose vietose tam tikrus telegrafus (Tellegrafy) ant krivulių (p. 129—130).

neturiu bent tavo balso! (išnašoje: visam pasauliui yra žinoma, kad kol medžiai galėjo kalbėti, mūsų Baublys atsiliepdavo lyg ir baubiančiu buliaus balsu: iš to kai kurie filologai išveda jo pavadinimą Dziennik Wileński t. p. 503 t. t.)[25]. Sužinotų pasaulis, kas tai yra jausti savo vertybę!

Taip kalbėjau, ar teisingiau pasakius, šūkavau, pirmą kartą lankydamas visur išgarsėjusį ąžuolinį muziejų. Jo prižiūrėtojas, ar veikiau jame esančių retenybių konservatorius yra mokytasis *P. Sargas Kawotois ir Uszkotois*[26]. Tai pavyzdingas savo profesijos žmogus! Neraukia jis kaktos, matydamas savo kaimynus ar smalsius keliautojus, kurie iš tolimų kraštų atvyksta apžiūrėti, o kartais net pastudijuoti lietuvių senybių; o tuo labiau nieko neišvaro, bet nuolat ir vienodai mandagus mokytus ir nemokytus, turtingus ir vargšus, jaunus ir senus, vyrus ir moteris su dėkinga šypsena įpareigojančiu būdu priima, įveda į Baublį ir, duodamas pažinti ir mažiausią smulkmeną, aiškina apie ją, prisitaikydamas prie savo klausytojo žinių ir supratimo; taip labai, jog kiekvienas, jei ne su didesniu apšvietimu ir platesnėmis dalyko žiniomis, tai neabejotinai su didesniu pasitenkinimu savimi ir mokslo žmonėmis, apleidžia šį lietuvių garbės būstą, garbindamas nesulyginamąjį Poną *Uszkotoisa;* jei būtų daugiau į jį panašių, gamtos turtai, žmogaus pramonės ir proto išradimai, dailiojo meno skoningi pavyzdžiai, gal būt, plačiau būtų žinomi. Bet tiek to.

Tasai gi *P. Sargas Kawotois ir Uszkotois,* kai pabaigęs savo kreipimąsi atvėsau nuo pirmojo susijaudinimo, aiškino man iš eilės, ką kiekviena liekana reiškia. Čia pirmą kart sužinojau, kad metalo, medžio ar marmuro gabaliukas, ant kurio krito įtarimas, kad jam prieš keliolika šimtmečių žmogaus ranka suteikė tam tikrą formą, gali pasakyti viską apie įpročius, papročius, palinkimus, ydas, apeigas, religiją, prietarus ir t. t. tos tautos, kuri įtarta tuo, kad ji, kai išbadėjęs laikas viską rijo, tuos trupinius, jam beveik iš dantų ištrauktus,

[25] Ten Baublio vardas išvedamas iš žodžio *baubti.*
[26] T. y. Poška. *Uszkotois* — vietoje — *Ieszkotois.*

mūsų apšvietai išlaikė. Čia išmokau, kaip žiūrint į tas smalingo Saturno išėdas, galima atspėti, ką mąstė ir rašė autorius, kurio veikalų ritiniai dalimi sutrūnijo ar visai žuvo, o tokiu būdu lyg ir grąžinti juos ainiams. Norėdamas tai įrodyti, gerbiamasis konservatorius parodė man jo parašytus priedus prie kronikos, nušviečiančios seniausiąją lietuvių tautos pradžią (išnašoje: neseniai rastas vienoje drevėje originalus ritinys; palyginau jį su priedais: panašumas kaip kumščio į akį. Pagailėk, Dieve, darbo). Čia įsitikinau, kad, kol nebuvome Lietuvoje, turėjome būti kur nors kitur, t. y. Indijoje [lenkų kalbos žodžių žaidimas: być *gdzie indziej* t. j. *w Indyach*] (išnašoje: žiūrėk Ćwiczenia naukowe N VI)[27]. Galutinai mane tuo įtikino lyginamoji žemaičių, lietuvių ir sanskrito kalbų lentelė (išnašoje: Pamiętnik Warszawski t. VIII p. 348 arba kur kitur)[28]. Čia pagaliau radau tą neįkainojamąjį traktatą *apey iszkalba,* kurio pirmą dalį apie advokatus ir teismo

---

[27] Ćwiczenia naukowe 1818 II (ne VI) išspausdintas L. Dolęgos Chodakovskio rašinys „O słowiańszczyznie przed chrześcijaństwem“ (apie slaviją prieš krikščionybę). Chodakovskis ten rašo apie slavų padermę (nasz ród): „dar nežinomas laikas ir priežastys, dėl kurių ji apleido Indijos (Indowego stanu) kaimynystę, kaip ilgai buvo tame dideliame kelyje, kol įžengė Europon“ (cit. iš *Fr. Rawita Gawroński,* Zoryan Dołęga Chodakowski, Lwów, 1898 p. 191).

[28] Pamiętnik Warszawski VIII p. 348 apie sanskritą nieko nerašo. Satyros autorius, gal būt, turėjo galvoje Pam. Warsz. 1815 III, kur yra trumpas anoniminis straipsniukas „O powinowactwie języków Słowiańskich z językiem sanskrydańskim czyli starożytnym Indyyskim“; ten pat pateikti 23 sanskritiški žodžiai ir jų atitikmenys rusų ir lenkų kalbose (iš C. G. Antono veikalo). Apie tą Pam. Warsz. straipsnį užsimena Tygodnik Wileński I 1816 p. 12—16. — Pamiętnik Warszawski V 1816 išspausdino „Rzecz o pierwszeństwie, doskonałości i obfitości języka Samos-krytu... przez M. A. L. Chezy... Przekładania W. S. Majewskiego“. Visuose tuose straipsniuose apie lietuvių kalbą nė neužsimenama. 1816 m. spaudoje pasirodė to paties Majevskio knygutė „O sławianach i ich pobratymcach. Część I Rozprawy o języku sanskrytskim“. Nors Majevskis rašė tik apie slavų kalbas ir nelygino sanskrito su lietuvių kalba, betgi Lietuvoje nevienam galėjo kilti mintis apie tų kalbų panašumą (kurį kiek vėliau ypač iškėlė P. Bohlen). Antai D. Poška rašė J. Leleveliui (1826 XI 29): „Tamsta labai teisingai įžiūri mūsų lietuviškuosius į lotynų panašius žodžius kilus iš indiškojo sanskrito. Prisipažinsiu Tamstai, kad, skaitydamas p. Majevskio rašinį apie sanskrito kalbą, buvau nustebintas to panašumo, tačiau nedrįsau to paskelbti, nes bijojau literatų riksmo“ (*M. Brensztejn,* Dionizy Paszkiewicz, p. 82).

dalyką pažodžiui išverstą nutariau išspausdinti greta su originaliu tekstu skaitančios publikos naudai; suprantu, kad jau laikas eiti prie dalyko, apie kurį toje pratarmėje kalbama, tai yra, paminėti ką apie išverstą veikalą ir truputį plačiau pakalbėti apie vertėjo gerąsias savybes.

Tačiau iš pradžių reikia žinoti, kad ritiniai Baublyje sudėti nemažiau tvarkingai, kaip kartais knygos viešose bibliotekose, su tuo tiktai skirtumu, kad čia vietoje spintų yra statinės.

[Tam tikslui išmušta joms vienas dugnas. Statinės sudėtos eilėmis viena ant kitos iki pat Baublio lubų. Jose yra sudėti ritiniai, pagal jų mokslo turinį. Nepaklausiau, kodėl *P. Uszkotois* vartoja ne spintas, o statines. Atrodo, kad priežastis būsianti ta, kad statinės esančios savo pavidalu panašios į dreves, tuo turinčios priminti šių nuopelną, išsaugojus iki pat mūsų laikų brangų mūsų protėvių išminties palikimą. Dar patikimiau atrodo, kad tuo būdu norėjo pripratinti savo tautiečius žemaičius vartyti mokslinius rankraščius, nes jie jau yra įpratę dažnai žvilgtelėti į statines, ieškodami jose rūpesčių nuraminimo. *P. Sargas Kawotois ir Uszkotois* paaiškino, kad dabar daug kertant miškų, beveik kasdien jo rinkinys praturtinamas drevėse randamais rankraščių ritiniais. Reikia jau pagalvoti apie naują knygyną ar, teisingiau, ritinyną. Kol susiras kitas nors ir mažesnis Baublys, ne tokius svarbius rankraščius *P. Uszkotois* atidedąs į šalį ar siunčiąs Kražių[29] ir Troškūnų mokyklos bibliotekoms. Vienas toks ritinys buvo medicininio turinio. Ta proga paklaustas dėl savo pažiūrų į medicinos mokslą, *P. Sargas Kawotois ir Uszkotois* stebisi, ar klausėjas nežinąs, kokius gydymo stebuklus daro visokie Augustinukai, Antanukai, aiškiaregiai ir Magnetistai ir kiti, kurie dažniausiai ir skaityti nemoka. Čia ir toliau jis sako tas min-

[29] D. Poška labai rūpinosi Kražių mokykla, kurioje ir patsai buvo mokęsis. Antai savo testamentu užrašė jai savo numizmatikos ir medalių rinkinius, taip pat šarvų ir knygų dalį. — Dziennik Wileński 1817 VI p. 502 anoniminis korespondentas, užsiminęs, kad Poška uoliai renka įvairias senienas Baublyje, rašo: „Savininkas nutarė jį atiduoti ar Kražių mokyklai ar Vilniaus universitetui...“

tis, kurias šubravcai smarkiai pašiepdavo. Antai didelio pasipiktinimo Vilniaus šviesuomenėje buvo sukėlusi „Pamiętnik Magnetyczny Wileński“ 1816 paskelbta kvaila žinia apie tokį stebuklingą daktarą Antaną iš Naugardėlio. *P. Sargas* (t. y. Poška) vaizduojamas kaip tik šių pašiepiamųjų pažiūrų skelbėju. — Po to pasikalbėjimo satyros autorius padėkojęs, atsisveikinęs ir išvažiavęs su minėtu rankraščiu apie advokatus, kurį išvertęs ir išspaudinsiąs.] *Usztarytois Mokitinis*

Vertėjas

Rašiau Josvainiuose
1818 m. spalio mėn. 10 d.

(patsai veikalas savo laiku pasirodys)[30].

IV.

„Wiadomości Brukowe“ 1819 N 125.

Naujausioji kelionė į Babiloną.

Yra žinoma, ypač „Kurjer Litewski“ skaitytojams, kad kažkoks anglas, vardu Ritch, keliaudamas po Aziją, rado praeitais metais Babilono bokštą. Ponas *Giark-Alaus,* Žemaičių dvarininkas ir didelis antikvaras, atsitiktinai gavo to laikraščio numerį, kuriame buvo toji svarbi žinia, ir atsitiktinai ją paskaitė, nes nebuvo pratęs skaityti ir skaitymą laikė dalyku, tinkamu tik bežemiams bajorams. Betgi jam minėtoji žinia taip susuko galvą, jog keturias valandas nei gerti nei miegoti negalėjo. Būdamas didelis antikvaras, atsiminė, kad jo tautiečiai kilę iš Babilono: *Žemiaytis,* tos tautos protėvis, buvo iš motinos pusės Tereferuso, vieno iš Jafeto vaikaičių, tetos švogeris ir Babilono bokšte turėjo aukštą vietą; mat, nuomojo butą penkiasdešimt antrame to bokšto aukšte ir ten gėrė sau porterį. Bet kai Babilone susimaišė kalbos, porterio vietoje jam padavė acto, kurio staiga išsiurbęs porą gorčių, taip smarkiai užspringo, jog vos nenumirė nuo kosulio. Supykęs dėl tų nevykusių juokų, suriko užsirūstinęs: Tegul jus velniai ima! Tuojau paliko Babiloną ir,

[30] Čia žadėtasis straipsnis „Wiad. Bruk.“ nebuvo išspausdintas.

nuvykęs į šiaurės vakarų šalį[31], nutaria įsikurti tokioje vietoje, kur būtų lengvas porterio, kurį nepaprastai mėgo, privežimas[32]. Taip giliai sumanytą pasiryžimą, žinoma, kaip puikiai įvykdė. [Tačiau romėnai užpuolė jo kraštą ir visą porterio atsargą išgėrė; tų baisių kovų su romėnais dėl porterio smulkmenos, žinomos iš knygos, turinčios antraštę: *apie lietuvių tautą ir kalbą,* o taip pat iš daugelio Vilniaus laikraščių.]

Grįžkime prie mokyto *Giark-Alauso.* Tasai didelis vyras, traukiamas kilnaus užsikarščiavimo dėl tėvynės garbės, nutarė tuojau keliauti į Babiloną, manydamas, ar ne rasiąs ten kokių nors lietuvių tautos palaikų, kuriais galėtų praturtinti garsųjį žemaičių muziejų. Jo kelionę apvainikavo geras rezultatas. Rado Babiloną toje pačioje vietoje, kurioje stovėjo ir seniau, o Babilono bokštą šviežiai atnaujintą ir geltona spalva dažytą. Penkiasdešimt antrame jo aukšte rado labai svarbų mūsų senovei palaiką, tai yra, tamsioje kertelėje į sieną įkištą paties žemaičio (*Żemiaytisa*) medinį šaukštą, su kuriuo jis valgė lig šiol garsų šiupinį *(Szupienie),* ir tą neįkainojamą lobį parvežęs tėvynėn, padovanojo Baubliui. [Neseniai išleido žemaitiškai savo kelionės aprašymą. Duodamoje tariamoje ištraukoje satyros autorius pašiepia savo laiko visuomenę dėl populiaraus tada mesmerizmo ir t. t.].

V.

Tygodnik Wileński VII 1819 p. 18—20.

Pone Vilniaus Tygodniko Redaktoriau!

[Negaišinsiu Tamstos, plačiai kalbėdamas apie lietuvių tautos senovę ir apie jų didelę literatūrą, išlikusią ąžuolų drevėse: apie tai žino visų laikraščių redaktoriai. Todėl siunčiu Tamstai be jokio įvado vertimus iš Baublio ritinių, daug kalbų eilėmis ir proza. Vienus dalykus pats išverčiau, kitus gavau

[31] Tai, tur būt, aliuzija į legendą apie Palemono atvykimą Lietuvon.
[32] Gal būt, tai aliuzija į Bohušo teigimą, kad senovėje lietuviškos giminės iš užsienių gabendavusios gotų alų, kaip šiais laikais anglų porterį (Rozprawa p. 56).

iš savo bičiulio mokslo pasauliui jau žinomo Ariogalos filologo Živibundo Mingailos. Į tą darbą skatino mane noras patarnauti savo tautiečiams lietuviams jų protėvių mokslo reikalais.]
Josvainiai, 1818 metų sausio 5 d. *Usztarytois Mokitinis.*

P. S. Beveik prieš 3 mėnesius *Wiadomości Brukowe* redakcijai pasiunčiau traktatą apie teismo iškalbą *(Apey iszkalba sudyne mokslas);* ligi šiol išspausdinta tik prakalba 101 numeryje. Bet malonus geradary, kreipkis į redakciją ir paprašyk spausdinti pačius dialogus. Nes jau turiu parengęs aprašymą didelių auskarų, kuriuos man paskolijo Ponas *Sargas Kawotois yr Uszkotois.* Auskarai, kaip rašo *P. Sargas,* atkasti senuose lietuvių kapuose. Vėliau, gal būt, bus rasta ir kaukolė. [Gal pasiseks padaryti išvadą apie galvas, kurias tokie auskarai puošė. Apie viską paskubėsiu Tamstai pranešti.][33].

Išaiškinti klausimui, kaip reagavo į šubravcų pašaipas to laiko Žemaičių literatai, ypač gi patsai D. Poška, kurį šubravcai, kaip matėme, nekartą bakstelėdavo savo pašaipia plunksna, šiek tiek medžiagos duoda Poškos įvairių išrašų ir originalių raštų sąsiuvinis „Pszczółka w Baublu" — Bitelė Baublyje (rankraštis yra lenkų Mokslo Akademijos bibliotekoje Krokuvoje, N 1835).

Savo straipsnyje apie Baublį (Dziennik Warszawski 1826 IV p. 37—46) Poška rašo, kad į Barzdžius atvykdavę daug žmonių Baublio pasižiūrėti. Kartą atsilankiusios „tokios ponios ir panelės, kurias mes didžiūnėmis (grandesami) vadiname". Viešnios, nematydamos čia nei aukso blizgesio, nei sidabro, nei kitokių žaisliukų, o tiktai surūdijusius šarvus bei ginklus iš Žemaičių piliakalnių, pasijuokusios iš Poškos rinkinio. Nespausdintoje Baublio aprašymo dalyje (nesutrumpintas straipsnis yra minėtame rankraštyje „Pszczółka w Baublu" p. 207—218) Poška rašo, kad toms viešnioms išvykus, su-

[33] Galimas dalykas, kad satyros autorius pats buvo matęs Baublio senienų rinkinį, kuriame, vėlesniu K. Nezabitauskio liudijimu, buvo „metalinis auskaras, ant kurio yra užkabintas vilko ar meškos dantis" (Dziennik Wileński 1823 II p. 158).

pykęs ant durų parašė tokį eilėraštį. Jį patsai Poška kitoje vietoje šiaip vertė lietuviškai:

Wajstini prota ira po tu stogu,
Gal palingsminti su numanu žmogu,
Iszmintingas ir mokitas atras ką matiti,
Bet jau durnius ateis — netur ką daryti[34].

Posakį *umystu apteka* (proto aptieka) Poška ne pats išgalvojęs, bet matęs graikiškomis raidėmis ant bibliotekos užrašytą pas savo kaimyną didelį literatūros mėgėją L. U. (Leoną Uvainį). Atvėsęs nuo to susijaudinimo, pataisydamas savo netikusį pasikarščiavimą, Poška parašęs ąžuolo viduje mandagesnį įspėjimą (lenkišką 4 posmų eilėraštį); jo santrauka: ateivi! gerbk kaimišką būstą, tą amžinąjį ąžuolą, tą gamtos stebuklą; man bus naudinga, jei jis išvengs tavo cenzūros; jei esi kritikas, tai spręsk griežtai, bet atidžiai; pasiteisindamas pasakysiu, kad juk ne viskas visiems patinka; žinok, jei girsi ar išjuoksi, kad čia sau pramogos ieškojau. Kitoje vietoje Poška išrašė 6 eilutes iš Kochanovskio, kurs peikia protėvių ginklų paniekinimą, ir prideda dvi savo pasiteisinamąsias eilutes:

Dėl tos priežasties, tautiečiai! senų ginklų likučius,
Rūpestingai surankiojau amžinam atminimui.

Kadangi Poška pirmojo įrašo ant durų, neturėdamas arti dažytojo, neužtepęs, tasai jo neatsargumas tapęs jo persekiojimo priežastimi. Buvę pasistengta, kad vilniškėse Gatvės Žiniose buvęs iškoliotas ir pats Poška ir jo Baublys ir iki soties iš jų pasijuokta. Argi kas iš literatų užsistojęs už juos, klausia Poška. Kažkoks Ponas B. P. [rankraštyje tos raidės užbrauktos] parašęs eilėmis Baublio apgynimą ir paštu atsiuntęs Poškai. Eilėraštis paplitęs nuorašais. Neteisingai nuskriaustųjų bičiuliai norėję, kad būtų išspausdintas kuriam nors laikraštyje, bet šubravcai neprileidę. Viešai išjuodintas ir patsai Poška, nors ir negabia savo plunksna, norėjęs proza ar eilėmis ką nors parašyti ir pasiteisinti prieš visuomenę dėl

[34] *M. Brensztejn*, Op. cit. p. 54.

šmeižto, bet nuo to ketinimo jį sulaikęs jo kaimynas ponas J. R. Poškai adresuotu laišku 1818 XII 30.

Tame pačiame rankraštyje (Pszczółka w Baublu p. 88—89) cituojamas Juozo Rodzevičiaus minėtojo laiško lenkiškas nuorašas:

Mano gerbiamas bičiuli!

Gal neprenumeruoji vilniškių Gatvės Žinių, o gal ir neskaitei 101 numerio, kurį gavau su praeitu paštu. Nieko ten nerasi nei mokslui, nei papročių pataisymui; tiktai Tavęs ir Tavo Baublio paskvilį, iš vienų neteisybių sudurstytą. Norėjau atrašyti į tą nevykusią satyrą, bet paklausiau Naruševičiaus patarimo, kurs savo piktiesiems kritikams davė tokį atsakymą:

Jeigu iš manęs tyčiotųsi Maronas, Ciceronas ar Katonas,
Tada galėčiau gėdytis ar pykti dėl to.
Bet jei pusgalviai rašo paskvilius be kaltės,
Leidžiu durniams plepėti kasdien tris valandas[35].

Ten pat (Pszczółka p. 89) yra išrašytas minėtasis eilėraštis *Obrona Baublisa* (Baublio apgynimas). Jo santrauka: be reikalo šubravcai savo įprastu stilium neprotingai juokauja iš Baublio ir net skelbia jį girtuokliavimo būstu; ir taip doras ir teisus pilietis, renkąs senienas tautiečių pramogai, tapo šubravcų kalvės ietims taikiniu, nes jo darbas paskelbtas tuštybe; taip pat ir statinės Baubliui nereikalingos (matėme, kad šubravcų satyrikas rašė, kad Baublio rankraščių ritiniai sudėlioti į statines); jis nesipučiąs puikybėn, gerbiąs kitus ir savo garbę saugąs; jeigu gi kas dėl gatvinio palinkimo piktai dūrė jam peiliu, tai galima ramiai atsakyti, kad nuo pasaulio pradžios varnos karkia.

Kai kurių įdomių smulkmenų mums rūpimuoju klausimu teikia ir Poškos rašytas Aleksui Puzyrevskiui laiškas 1822 (jo

[35] M.Brensztejn matęs akmens lentą, kurioje Poška be kitko buvo išrėžęs ir tą eilėrašti, su antrašte: *Respons Szubr^{m} Wilen^{m} na Numer 101 R^{u} 1818* (D. Paszkievicz, p. 62). Nors eilėraščio autorium nurodytas Naruševičius, tačiau nei pats Brensztejn, nei jo prašytieji lenkų literatūros istorikai neradę jo Naruševičiaus raštų tarpe (op. cit. p. 94).

nuorašas — Pszczółka p. 120—123)[36]. Ten Poška tarp kitko pacituoja tokį eilėraštį lenkiškai:

Apšaukta, kad žemaitiškos eilės vertos būti nušvilptos,
kad jau mirusia kalba nevykusiai išreikštos,
kad poezijos dvasios neturi nė pėdsako,
kad į rimus nepanašios, be prasmės, be tvarkos...

Šalia yra Poškos prierašas: „žiūrėk Brukowe Wiadomości Wileńskie 1818 m. N 101". Tačiau tame numeryje (čia yra pirma cituotasis straipsnis *Apey iszkałba sudyne mokslas)* to laiko lietuviškoji poezija nepuolama. Tik „Wiadomości Brukowe" 1819 N 143 prikiša to laiko Žemaičiams menką poezijos nuovoką: „... noriu pasibarti su žemaičiais dėl jų tokio mažo patraukimo į poeziją. Tiesa, jie turėjo seniau poemų, hegzametrais [išnašoje: žiūrėk Roczniki (ten kaip žinome, yra Bohušo rašinys)] rašytų, gražesnių už graikiškąsias, kaip tai visiems yra žinoma; betgi dabar jiems tikrai mielesnis yra vežėjas, vežąs į Rygą ir Klaipėdą linus ir kviečius, negu didžiausias lyrikas poetas. Gal tik senajam Orfejui duotų pas save prieglaudą, nes jis savo dainavimu, kaip sakoma, vesdavęs paskui save miškus, ir taip jo kanklių pagalba galima būtų be vežimų parduodamų medžių pristatyti kur tik nori".

Tame pat laiške Puzyrevskiui Poška sakosi norėjęs patsai atsakyti į šubravcų paskvilį, bet nuo to žygio jį sulaikęs Naruševičiaus atsakymas kritikams: „Jei iš manęs tyčiotųs Maronas..." (ir t. t.).

Taigi iš pateiktosios medžiagos matome, kad į šubravcų satyras ne tik jų tiesiogiai paliestasis Poška norėjo reaguoti, bet jomis piktinos ir kiti Žemaičių bajorai: juk šubravcų pašieptasis Baublys buvo Žemaičių lietuviškojo patriotizmo lyg ir simbolis. Deja, neturėdami medžiagos, nežinome, kaip žiūrėjo į šubravcų anas pašaipas kiti to laiko lietuvių literatai, pvz., Valiūnas, Daukantas, Stanevičius ir kt. Šiaip ar taip, minėtosios šubravcų satyros ir jų atgarsis Žemaičiuose yra įdomus epizodas susidomėjimo lietuviškaisiais dalykais istorijoje.

[36] Laiškas išsp. Mūsų Senovėje 1937 II N 1 p. 138—141.

Priedas.

Kadangi cituotoji ištrauka iš Poškos straipsnio apie Baublį, Rodzevičiaus laiškas Poškai ir B. P. „Obrona Baublisa" lig šiol dar nebuvo spausdinti, todėl čia duodamas ir jų lenkiškasis originalas.

1) Gdy wyjechały... poruszony na Drzwiach z Podworza napisałem:

Wieyski Domek Zabawy, umysłu apteka
Pewnie może ucieszyć Rozsądnego człeka —
Rozumny i uczony ma co do widzenia,
ale w Całku Głupiemu nic tu do czynienia[37].

(P r i e r a š e: Ten wyraz umysłu apteka: nie jest to z głowy moiey wymyslony, ale widziałem u L. U. sonsiada moiego wielkiego amatora Literatury na Bibliotece Greckiemi Literami napisany).

Na Faciacie zaś Dachu taką dałem Inskrypcią —
Chatka mała, szczupła, ciasna,
Iednak miła, kiedy własna[38].

W Pożnieyszym Czasie: gdy ochłonąłem z gniewu, Poprawuiąc moią niedorzeczną Porywczość, Grzecznieyszą Przestrogę Drugą w Strzedzinie Dębu Skreśliłem —

Przychodniu! Szanuy wieyski Przybytek,
Ten Dąb odwieczny, ten Cud Natury,
a dla mnie Będzie cały użytek,
Iesli uniknie Twoiey Cenzury —
Wreszcie leżeliś — Krytyk zbyt srogi
i satyrycznym Poglądasz okiem,
wowczas Przyszedłszy w tey chatki Progi
Sądź naysurowiey, lecz Bacznym wzrokiem.

Na mą obronę to tylko Powiem:
Co w Przypowieściach Iest napisano:

---

[37] Tą ketureilį (su kai kuriais skirtumais) cituoja M. Brensztejn, Op. cit., 54—55 psl.

[38] Tą dvieilį, tik kiek skirtingą, cituoja ir M. Brensztejn, op. cit. 51.

Co Insi Chwalą, my Głupstwem zowiem,
Nie wszystko wszystkim Iest podobano.
Ale Co we wnątrz w tey Chatce widzisz
może moy sposob myslenia stawić,
a czy Pochwalisz? czy też wyszydzisz?
wiedz to, iż Siebie chciałem zabawić.

Takoż w Innym mieyscu sześć wierszow Jana Kochanowskiego, z moią Exkuzą w Dwuch wierszykach dołączoną, napisałem —

„Dalekośćie się od swych Przodkow odstrzelili,
„a Prawieście na Nice Polskę wywrócili —
„skowaliście oycowskie Granaty na Pługi,
„a z koncerza Iuż dawno w kuchni Rożen długi —
„w Przyłbicach kwoczki Siedzą, albo owies mierzą,
„kiedy obrok woźnice na Noc konion bierzą —
z Tey Przyczyny Ziomkowie! Broni Starey Szczątki
Troskliwie pozbierałem, dla wieczney Pamiątki.

Lecz że Pierwszey Inskrypcyi na Drzwiach Napisaney (niemaiąc w Blizkości malarza) nie zamazałem, ta to więc moia nieostrożność była zrzódłem moiego Przesladowania; i wielu na się obruszyłem — lakoż postarano się oto, że w Brukowych wiadomościach Wileńskich w Roku 1818. w Numerku 101. i mnie i moiego Baublisa wyłaiano, oraz do sytości naśmiano się — ujoł się w prawdzie za Nas obudwuch ktos z literatow [užbraukyta: Pan B. P.] i napisał Pod Tytułem obrona Baublisa na Przeciw Brukowym wiadomościom wileńskim w Numerku 101 Roku 1818 umieszczonym [užbraukyta: napisane Przez B. P.] ktorą do mnie Pocztą przysłano — w takiey Treści — (NB. obacz wyzey na stronicy 89)[39]. Ta obrona w Rekopismie rozeszła się wprawdzie — Lecz Przyiaciele niewinnie skrzywdzonych, Żądali ażeby w Pismie Iakim Periodycznym była umieszczona, ale Szubrawcy Niedopuścili. Publicznym Pismem Drukowanym i rozafiszowanym oczerniony, chciałem

[39] T. r., kad Pszczółka w Baublu 89 psl. yra išrašyta toji „Obrona Baublisa“.

i Ja (acz nieudolnym moim Piórem) Prozą czy wierszem coś napisać i Przed Publicznością z Potwarzy usprawiedliwić się — Lecz od tego zamysłu wstrzymał mnie Sonsiad moy Pan J. R. Listem swoim po Datą Ru 1818 X bra 30 do mnie adresowanym, w słowach..." (Pszczółka w Baublu p. 216—217).

2) List Wielm. Jozefa Rodziewicza Sędziego Gran. Ptu Rosien. do mnie pisany Ru 1818 X bra 30.

Szanowny moy Przyjacielu!

może nieprenumeruiesz Brukowych wiadomości wileńskich, a może i Nieczytałeś Numerku 101, który z Przeszłey Poczty otrzymałem — Nic w Nim Nienaydziesz ani do Nauki, ani do Poprawy obyczaiow; tylko Paszkwil na Twoiego Baublisa i ciebie z Samych Fałszow sklecony — Chciałem odpisać na tą niezgrabną Satyrę ale usłuchałem Rady Naruszewicza który swoim zoilom taki dał Respons —

Gdyby Drwił ze mnie Maro, Cicero, czy Kato,
Wtenczas mogł bym się wstydzić albo gniewać za to —
Lecz że Puł-głowki Piszą Paszkwile bez winy
Pozwalam głupcom Gwarzyć co dzień trzy Godziny.
(Pszczółka w Baublu p. 88—89).

3) Obrona Baublisa: Na Przeciw Brukowym Wiadomościom w Numerku 100. Roku 1818 umieszczonym napisana przez B: P: i pocztą przysłana

Prożno Szubrawcow Rzesze Stylem zwykłym sobie,
w Bezrosądnym z Baublisa żartuie sposobie,
a w Karceniu wad Ludzkich uniosłszy się zbytkiem,
czyni go dla opoiow, z Domysłu Przybytkiem —
Ząb Czasu wieki Trawiąc Baublisa niestrawił,
ale z Trzezwych Nikomu tego Nieobjawił,
aby Pod Strażą Cnoty, obywatel Prawy,
za Zbiory starożytne dla Ziomkow zabawy,
Przez małe z kuźni szubrawskiey wyrzucone groty,
został Celem Igrzyska, pod Hasłem Pustoty —
Iak niepotrzebne między uczonemi Sprzeczki,

tak Rownie Baublisowi mniey przydatne Beczki.
Nieciągnie on Pedantskiey z Pism Brukowych treści,
w Innym Rodzaiu Nektar dla Przychodniow mieści
Nie nadyma Go żadna uczonności Pycha,
Ni otacza Pomroka Namiętności Licha,
ma Swoy Sposob widzenia Rzeczy, Prosty, Iasny,
Szanuie Cudzy Honor, o Strzeże Swoy własny
a że się komuś zdało z Brukowey skłonności
uderzyć go Sztyletem wyuzdaney złości,
oboiętność z litością odtąd Go Bespieczą,
wszak od Początku Swiata wrony zawsze skrzeczą.
(Pszczółka w Baublu p. 89).

JUOZAS BAGDONAS

LIETUVIŲ PARODA PARYŽIUJE 1900 METAIS

(tęsinys*)

2. Europos parodos komitetas ir mano žygiai

Daug sunkiau buvo organizuotis vak. Europos emigrantams. Visų pirma parodos reikalai turėjo rūpėti Ciuricho komitetui. Bet stoka visuomenės paramos, išėjimas iš komiteto Pr. Žitkevičiaus ir pakvietimas delegato Paryžiun, aplenkiant Ciuricho komitetą, rodė, kad Ciuricho komitetas neturi pasitikėjimo ir Amerikos lietuviuose.

Be to, parodos reikalais turėjo rūpintis ir tie, kurie paskelbė Ciuricho komiteto sumanymą ir aukų rinkimą, būtent: „Varpo", „Ūkininko" ir „Tėvynės Sargo" redaktoriai. „Tėvynės Sargo" redaktorius (kun. J. Tumas) gyveno Žemaičiuose, ir su juo susisiekti buvo labai sunku.

Atsižvelgdamas į tai, aš, atsilankęs Paryžiuje, pranešiau Amerikos komitetui, kad vak. Europoj yra parodos komitetas, į kurį įeina 2 Ciuricho lietuviai: A. Lietuvis — kasininkas ir Marija Kontovtaitė, 2 Paryžiaus: Pranas Žitkevičius ir inž. K. Dobkevičius ir 1 Londono — Daumantas (aš) — sekretorius. Ciuricho komitetas su savo kasa tuo metu dar nebuvo likviduotas, todėl negalima buvo jo narius aplenkti. Iš tikrųjų, toks komitetas tegalėjo būti tik provizorinis, nes nebuvo nei formalių įgaliojimų, nei organizacijos statuto. Tai galėjo būt tik kandidatai į komiteto narius: jie buvo susipažinę su lietuvių parodos reikalais ir orientavosi toje srityje daugiau, negu kiti. Bet vis tik jie atstojo komitetą. Be to, aš kreipiausi ir į dr. J. Basanavičių ir kviečiau jį prisidėti prie Europos parodos komiteto. Savo laiške, rašytame man 1899 X 15 (27), dr. Basanavi-

* Pradžia Mūsų Senovėje 1937 II N 1 p. 27—49.

čius stebisi iš tokio komiteto, kurio vienas narys Šveicarijoje, kitas Paryžiuje, trečias Londone, bet neatsisako ateiti pagalbon.

Žinoma, lengviau būtų buvę vak. Europos emigrantams susiprasti, jei aš būčiau apsigyvenęs Paryžiuje, o ne Londone, bet tai nebuvo galima, nes tuo metu „Varpo" ir „Ūkininko" redaktoriui nebuvo mokama alga, o vak. Europoje tik vienoje Anglijoje įstatymai leido verstis medicinos praktika ir neturintiems Anglijoje įgyto gydytojo diplomo.

Negalint susirinkti, reikėjo susižinoti laiškais. Vienas svarbiųjų mano uždavinių buvo atsakymas į minėtą kun. Žilinsko laišką. M. Kontovtaitė, atsakydama į mano atsiliepimą 1899 XI 13, tarp ko kito daro pastabą, kad grąžinimas prezidento laiško į Ameriką buvęs, jos supratimu, ne visai taktingas: iš to galį kilti nemalonių nesusipratimų, kurių kaip galint reikia vengti, kad neišeitų taip, kaip pas lenkus, kur nė vienas reikalas negalįs būt sutartinai atliktas...[20]. Teisybė, mano laiške 1899 X 20 buvo kritikuojami kun. Žilinsko „nutarimai" gan aštria forma, ir normaliomis gyvenimo sąlygomis tokia rašto forma būtų nepateisinama. Bet kas kita yra teorija, o vėl kas kita praktika, o ypač praktika emigranto, nukentėjusio dėl caro režimo...

1899 X 23, sužinojęs iš „Vien. Liet." (N 40), kad amerikiečiai yra nupirkę 500 egz. Zanavykučio Statistikos ir nori įkūnyti kun. Žilinsko sumanymą, aš, pasipiktinęs, pasakiau jiems pamokslą, kad „ne jų vienų valia yra spręsti apie parodos reikalus", ...kad, „mes nepripažįstame jiems ypatingų privilegijų, nors jie yra daugiau pinigų surinkę parodai"... kad „mes norime rėdytis ne pagal plutokratiškus principus, bet pagal demokratiškus"[21].

Spalio mėn. pabaigoj aš parašiau Amerikos parodos komitetui ir Europos komiteto nariams laiškus organizacijos ir parodos rengimo klausimais. Savo laiške Amerikos parodos ko-

[20] *M. Kontovtaitė* Daumantui 1899 XI 13 Zürich (Rš F 362 p. 194).
[21] *Daumantas* (Bagdonas) Parodos Komitetui Amerikoje 1899 X 23 Londonas (Rš F 363 N 13).

mitetui (1899 X 24) aš, norėdamas užbėgti už akių nesusipratimams, patariau rašyti mano vardu, laiškus palikti archyvui, be to, pranešiau apie Europos komiteto narius ir apie lietuviškųjų raštų išstatymo būdą. Laiško pabaigoj prašiau pareikšti savo nuomonę ar abejojimus apie Europos parodos komitetą ir jo organizavimą. Rašydamas apie lietuviškųjų raštų parodą, aš laikiausi Ciuricho komiteto paskelbto sumanymo ir žiūrėjau į tą sumanymą, kaip į politinį žygį — parodyti, kad mūsų raštai nuo 1864 m. yra uždrausti (Pr. 11). Spalio mėn. 29 d. aš tuo pačiu reikalu išsiunčiau aplinkraštį — atsiliepimą Europos komiteto nariams, kuriame aš taip pat rašiau apie komiteto organizavimą ir apie parodos tikslą ir būdą ir prašiau kitų pareikšti savo nuomonę.

Parodos tikslas, mano supratimu, buvo parodyti svetimtaučiams mūsų kultūros laipsnį nenormaliomis kultūros augimo sąlygomis, t. y. nenormaliomis politinėmis sąlygomis. Svarbiausia parodos priemone aš laikau literatūrą ir mokslo knygas. Toliau kėliau visą eilę klausimų, surištų su literatūros išstatymu: kaip išstatyti raštus, kokius pridėti parašus, kokie turėtų būti priedai, kaip paaiškinti publikai, kad lietuviški raštai Rusijoje uždrausti ir t. t. Be to, pranešiau, kad Amerikos parodos komitetas daro nutarimus, visai nesiskaitydamas su Europos komitetu. Kalbėdamas apie organizaciją, aš siūliau, kad atsiliepimai ir nutarimai būtų skelbiami komiteto vardu, tik visiems komiteto nariams nutarus, kad kasą reikėtų perkelti į kitas rankas, kad nesunkintų p. Otto Lang, kad kiekvienas komiteto narys saugotų dokumentus ir laiškus ir paliktų juos parodos archyvui. Be to, užklausiau apie formalumus, kuriuos reikėtų atlikti, imant pinigus iš kasininko (Pr 12).

Koks buvo nusistatymas Amerikos parodos komiteto, matyt iš trečiojo komiteto protokolo, surašyto lapkričio 16 d. Komitetas tarp kita rado reikalinga, „kad būtų Paryžiuje komitetas, kuris vestų parodos reikalus“ (Pr. 13).

Europos komiteto nariams rašytas atsiliepimas sugrįžo praslinkus mažne mėnesiui laiko. Atsiliepime įvardytos pavar-

dės, išskyrus A. Lietuvio, buvo neįskaitomos, suteptos. A. Lietuvis jau buvo išvažiavęs iš Ciuricho į Leipcigą. Savo laiške (1899 X 13) siūlė man, susipratus su amerikiečiais, vėl vykti Paryžiun ir ten rūpintis parodos reikalais; be to, prašė kasą perkelti kitur[22]. M. Kontovtaitė buvo tos nuomonės, kad jei amerikiečiai daro nutarimus be mūsų sutikimo, tai, matyt, jie Europos komitetu nepasitiki, todėl jie turėtų atsiųsti savo žmogų, kuris rengtų parodą taip, kaip jie nori. Geriau, sako, būtų, jei nei jie nei mes nedarytume nutarimų, vieni su kitais nesusipratę. Inž. Dobkevičius buvo įsitikinęs, kad Europos komitetas tik tuomet galėsiąs įgyti realios reikšmės, kada jis būsiąs įgaliotas Amerikos parodos komiteto rengti parodą ir naudotis parodai skirtais pinigais. Be to, pranešė, kad formaliai jis negalįs dalyvauti Europos komitete kaip narys. Ta proga buvo pranešta, kad likusi laisva vieta žemai (au vestibule), apleidus ją antropologijos draugijai. Pr. Žitkevičius rašytame man 1899 XI 8 laiške siūlė paimti man vadovavimą, kasą pavesti inž. Dobkevičiui, o jam parodos rengimą, visokius žygius ir gaiščius ir t. t. už 300 fr. Bet vos savaitei praėjus (1899 XI 14), atsakydamas į mano atsiliepimą, jis jau atsisakė nuo tokio sumanymo, Europos komitetą skaitė fikcija ir savęs nelaikė to komiteto nariu. Europos komitetas galįs būt organizuotas tik Amerikos parodos komiteto „reprezentanto“. Atsakydamas į mano užklausimą apie parodos tikslą, jis pranešė, kad parodos tikslas esąs toks: „parodyti svetimtaučiams Liet. etnografinę parodą... kad nenormališkų sąlygų, kuriose tobulinasi mūsų kultūra, negalima būsią sienose Trocadero užmanifestuoti, tam dalykui reikėsią ieškoti kitų kelių“ (Pr. 14, 15, 16). Iš to matyti, kad jis buvo nutolęs nuo Ciuricho komiteto paskelbto parodos sumanymo ir parodos priemonę palaikė parodos tikslu. Dėl to aš nelaikiau jį tinkančiu parodai įrengti, juo labiau, kad jo mokslo cenzas buvo nedidelis.

---

[22] *A. Lietuvis* (A. Moravskis) Daumantui 1899 XI 13 Leipzig (RŠ F 362 p. 195).

Dovas Zaunius

Raštų išstatymą dr. Basanavičius šiaip suprato: pastatyti spintą su knygomis, ties spinta — vytį, šalimis — priešais, nors dvi figūras tautiškais drabužiais, iš šalių istoriškus ir etnografiškus žemėlapius (siūlė 5). Be to, siūlė nupiešti laikraščių schemą su baltais spinduliais — laikraščiai, kurie iš Tilžės ir Amerikos į tamsią Lietuvą eina (Pr. 17).

Iš susirašinėjimų su Europos parodos komiteto nariais 1899 m. pabaigoj aš padariau tokias išvadas:

1. nei vienas iš Europos Parodos Komiteto narių negali figūruoti viešai su savo tikra pavarde;
2. nei vienas iš narių dėl gyvenimo sąlygų negali užsiimti parodos reikalais specialiai ir aukoti parodai savo laiką ir lėšas;
3. Otto Lang (Ciuriche), kuris iki šiol priiminėjo aukas parodos reikalams, malonėtų, kad parodos kasa būtų perkelta kur kitur;
4. susižinojimai tarp Europos komiteto narių yra labai apsunkinti dėl jų išsiskirstymo, o iš dalies dėl to, kad du iš narių nemoka gerai lietuviškai[23].

Taip susidėjus aplinkybėms, aš iškėliau sumanymą perkelti parodos kasą į Prūsus pas D. Zaunių. M. Zauniūtė, kuri rinko trūkstančius Zanavykučio Statistikai raštus, apsiėmė ir toliau padėti tvarkyti lietuviškųjų raštų statistiką. Tokiu būdu prie „Varpo“ ir „Ūkininko“ redakcijos susidarė mažas parodos komiteto centras, kur veikė trys Europos komiteto nariai: kasininkas, knygininkė ir sekretorius.

Morta Zauniūtė

[23] *D-ras (Bagdonas)* Parodos Kom-tui Amerikoje iš Londono. Gauta 1899 XII 16 (Rš. F. 363 N 16).

Kadangi paryžiečiai nelaikė save Europos komiteto nariais, o Ciuricho komitetas likvidavosi, todėl atsiradęs Prūsuose parodos komitetas, mano vadovaujamas, virto vietiniu komitetu, kurio tikslas buvo priimti aukas iš Lietuvos ir prižiūrėti jų išleidimą, surinkti raštus, susirašinėti su paryžiečiais, amerikiečiais, o ypač su padėjėjais Lietuvoje.

3. Pr. Žitkevičiaus žygiai parodos reikalais

Pr. Žitkevičius buvo vienas iš darbščiausių Ciuricho komiteto narių: jis redagavo du pirmuosius atsišaukimus, o būdamas Paryžiuje rinko žinias, kokiu būdu geriausia būtų išstatyti mūsų uždraustuosius raštus ir apie tai pranešdavęs Ciuricho komitetui ir „Vienybės Lietuvninkų“ redaktoriui Mikolainiui. Kadangi jo laiškai nebuvo skelbiami laikraščiuose, tai ir visuomenė apie jį nieko nežinojo. O laiškų jis yra parašęs gana daug (per 20).

Atvykus man Paryžiun, jis suteikė žinių apie tai, ką buvo rašęs P. Mikolainiui apie vietos suradimą parodai. Bet mano žygiai nukrypo kiton pusėn: jis siūlė įrengti parodą parodos pavilione etnografijos skyriuje, o mano apsistota Trocadero muziejuje etnografijos skyriuje. Jis, rašydamas Amerikos parodos komitetui 1899 X 30 nurodė, kad mano parinktoji vieta reikalausianti daug lėšų (bent 1000 fr.), o jo nekaštuosianti nieko. Tuo tarpu Trocadero muziejus siūlė ne vieną vietą, bet davė pasirinkti vieną iš dviejų, ir vieta dar nebuvo pasirinkta. Be to, pranešė, kad nei inž. Dobkevičius, nei Pautienius, „negalėsią anei valandai atsitraukti nuo savo darbo“ (Pr. 18 a, b).

Bekoresponduodamas su „Vienybės“ ir „Varpo“ redaktoriais, jis gana keistai elgėsi: spalio 30 d. „Vienybei“ rašė, kad jis (X 18) dalyvavęs pasitarimuose su prof. Hamy drauge su inž. Dobkevičium, tuo tarpu 1899 X 24, t. y. jau galutinai susitarus dėl vietos, jis rašo „Varpo“ redakcijon (J. Lapinui), kad „ikšiol nieko nepadaryta kas link vietos“. Kiek vėliau, apie spalio mėnesio pabaigą, vėl rašo Lapinui ir praneša, kad

„visos žinios praneštos apie vietą parodai yra netikros“, kad „be pinigiškos pašalpos jis negalėsiąs užsiimti sujieškojimu vietos parodai[24].

Susitarti dėl parodos vietos aš buvau prašęs inž. Dobkevičių ir, kaip matyt iš jo laiškų, jis tą reikalą atliko pats vienas, be Pr. Žitkevičiaus. Tuo metu Pr. Žitkevičius gyveno toli nuo inž. Dobkevičiaus ir pradžioj galėjo nežinoti, kad vieta jau surasta, bet kam jis skelbėsi dalyvavęs pasitarimuose, nesuprantama. Dėl tokio Pr. Žitkevičiaus pasielgimo aš parašiau jam laišką, prikaišiodamas, kad jis klaidina visuomenę, pranešdamas, jog „nieko nepadaryta kas link vietos“ ir jog „paskelbtos žinios netikros“[25]. Tatai, žinoma, turėjo iššaukti jo nepasitenkinimą, kas matyt iš jo man rašytų laiškų. Dar keisčiau Žitkevičius pasirodė, išsižadėdamas savo sumanymo: dviejuose pirmuose atsišaukimuose jis kvietė visuomenę išstatyti uždraustuosius lietuviškus raštus, o vėliau į mano užklausimą, kaip paraginti visuomenę, kad spauda uždrausta, jis atsakė, kad „pačioj parodoj negalima būsią spaudos uždraudimo manifestuoti“. Dėl ko jis apleido svarbiausią parodos tikslą, sunku suprasti, tik galima spėlioti, kad jis bijojo rusų valdžios pinklių ir savo laiškuose prašė P. Mikolainio ir Lapino neskelbti, kur bus paroda rengiama. Jo nepastovumas pasireiškė ir organizacijos klausimais. Spalio mėn. pabaigoj jis rašo Lapinui ir ragina jį pranešti visuomenei, kad visos surinktos parodai aukos būtų atsiųstos „Varpo“ ir „Ūk-ko“ redakcijai, kad tik ta redakcija užsiimsianti sumanymo įkūnijimu. Už poros savaičių rašo Amerikos par. komitetui pareikšdamas, kad parodos autoritetas esą amerikiečiai: nuo jų priklausó užakceptuoti komitetą ir duoti jam savo instrukcijas arba „reikalingas yra žmogus Europoje, kurs reprezentuotų minėtą autoritetą“. Europos par. komitetą jis laikė „fikcija“ ir savęs neiaikė komiteto nariu.

[24] *P. Žitkevičius* J. Lapinui 1899 X 24 Paryžius (Rš F 363 p. 109, 110).

[25] Žr. mano laišką amerikiečiams (Rš F. 363 N 22) J. B.

VI. Parodos rengimo sąlygos

Parodos įrengimas Paryžiuje buvo susijęs su didelėmis kliūtimis, kurios nebuvo numatytos, pritariant Ciuricho komiteto sumanymui.

Jei būtų rengiama tik lietuviškųjų raštų paroda, tai tuomet, gal būt, būtų buvę galima pasitenkinti Lietuvos aukomis ir patiems organizuoti, įrengti tą raštų parodą. Etnografinė paroda reikalavo daugiau darbininkų ir lėšų. Dėl lėšų trūkumo Lietuvoje Amerikos parodos komitetas su savo kasa virto vyriausiu parodos rengėju, nors ta paroda reikėjo rengti Europoj, ir Amerikos parodos komiteto nariai negalėjo tinkamai spręsti apie parodos reikalus.

Amerikos parodos komiteto nariai buvo įsitraukę į visuomenės darbus. Kun. J. Žilinskas buvo užimtas Mickevičiaus „Konrado Valenrodo" vertimu, liaudies dainų rinkimu, „Tėvynės" redagavimu, dr. J. Šliūpas rašė apie Latvių tautą, kun. A. Milukas leido ir redagavo „Dirvą", P. Mikolainis redagavo „Vienybę Lietuvninkų", J. Paukštis leido „Vienybę Lietuvninkų". Be to, visi buvo užimti savo profesijos reikalais: kunigai klebonavo parapijose, J. Šliūpas vertėsi gydytojo praktika, P. Mikolainis ir Paukštis leido lietuviškus raštus ir vertėsi prekyba. Komiteto nariai ir gyveno ne vienoje vietoje: Plymouthe gyveno J. Žilinskas, J. Paukštis ir P. Mikolainis, Scrantone dr. J. Šliūpas, Brooklyne N. Y. kun. Milukas. Susirinkti visiems į posėdžius nevisuomet buvo lengva, Jėl to dažnai buvo siuntinėjami užklausimai raštu.

1. Kebli Europos komiteto padėtis

Didžiausia parodos įrengimo našta krito ant Europos komiteto pečių, kitaip sakant ant komiteto sekretoriaus ir knygininkės M. Zauniūtės pečių. Amerikiečiai buvo apsiėmę surinkti tik Amerikoje išleistus raštus ir tais raštais papildyti Zanavykučio „Statistiką".

Nors didžiausią darbo dalį reikėjo atlikti europiečiams, bet jiems pinigų neužteko: Europos komiteto kasoje buvo tik apie

800 markių. Europos komitetas pasijuto tokioje pat padėtyje kaip ir Ciuricho komitetas, kada tas dėl lėšų trūkumo negalėjo nusiųsti delegato Paryžiun vietai surasti. Dr. J. Šliūpas, atsiliepdamas apie parodos reikalų vedimą 1899 XII 18, tarp kitko sako: „man net rodos, kad mes Europos Komitetui pavestumėme savo kasą, nes mes per toli gyvename del greito susinešimo". Bet Amerikos parodos komitetas su tokiu pasiūlymu nesutiko.

Susitarti su amerikiečiais buvo labai sunku: laiškai ėjo į Ameriką 10—12 dienų, ir susirašinėjimas, net greit atsakant, užtrukdavo apie mėnesį laiko, o antra, amerikiečiai buvo tiek nutolę nuo Lietuvos gyvenimo ir politinės kovos, ir jiems labiau rūpėjo etnografinė paroda ir kultūros reikalai, o ypač kun. J. Žilinskui, buv. Lauryno Ivinskio draugijos vadui.

Europos komitetas negalėjo laukti Amerikos lietuvių parinkto delegato: reikėjo skubintis nufotografuoti tipiškų lietuvių fotografijų figūroms, parinkti jiems drabužių ir kt. Tą reikalą skubinausi atlikti aš per savo pažįstamus Suvalkų ir Kauno gubernijose. Lietuviškus raštus rinko M. Zauniūtė. Tas darbas apsunkino ir vieną ir kitą, nes abudu buvome užversti kitais darbais ir pareigomis. Aš buvau įsitraukęs į Anglijos lietuvių švietimo darbą, organizavau „Šviesos" draugiją, lietuviškų raštų agentūras, padėjau Londono lietuviams atsiskirti nuo lenkų parapijos ir kt. Iš kitų emigrantų tik inž. Dobkevičius ir Pautienius turėjo pastovias vietas: pirmasai tarnavo Paryžiaus universiteto Technikos fakultete asistentu, o antrasai turėjo knygų įrišimo dirbtuvę. Kiek laisvesnis buvo Pr. Žitkevičius. Jis gyveno skurdžiai, dažnai neturėdavo darbo ir negalėdavo užsimokėti nuomos už kambarį.

Politinės sąlygos taip pat buvo nepalankios: visi bijojo, kad nebūtų paskelbti laikraščiuose savo tikromis pavardėmis (Žitkevičius, Pautienius, Dobkevičius, Kontovtaitė). Aš ir A. Lietuvis buvome politiniai emigrantai ir slapstymosi sumetimais ne tik dangstėmės slapyvardėmis, bet ir dažnai jas keisdavome. Aš Londone buvau pasivadinęs Norkūnu, o persikel-

damas į kitą Londono kvartalą pasivadinau Baranovskiu. Kaip Europos komiteto narys vieną kartą pasivadinau Baronu. Paryžiuje vadinausi Gueitoft. Taip pat elgėsi ir A. Moravskis—A. Lietuvis (Zajączkowski), kuris, persikėlęs iš Ciuricho į Leipcigą, pasivadino Mirski ir Mieczkowski. Tai išrodė keista, ir tuo stebėjosi viename savo laiškų dr. Šliūpas, bet tai buvo pateisinama politiniu persekiojimu.

Dr. K. Grinius buvo pastebėjęs, kad mano laiškai labai ilgai eina, matyt, spėdamas, kad tie laiškai yra valdžios sulaikomi ir kontroliuojami, juo labiau, kad tuo metu aš buvau įtrauktas į vad. pabėgėlių sąrašą *(rozysknoj spisok)* ir ieškomas. Netrukus po mano iškeliavimo iš Lietuvos buvo atsiųstas Tilžėn žandaras Glita susekti, kur aš gyvenu ir kuo verčiuosi[26]. Neatsižvelgdami į tai kiti bendradarbiai, net pats A. Naujokaitis, kuris apie tai žinojo, laiškų pradžioje vis tik pažymėdavo: „d-rui J. B.“, matyt, manydamas, kad tas J. B. apleidęs tėvynę ir nemano grįžti.

Parodos rengimo darbas buvo trukdomas ne tik vakarų Europoje, bet ir pačioj Lietuvoj. Apie sąlygas, kuriose reikėjo dirbti Lietuvoje, vaizdžiai rašo Juozas Lozoraitis savo laiške, rašytame man 1900 II 14. Jis rašęs pas savo pažįstamus inteligentus ir raginęs rinkti fotografijas iš lietuvių gyvenimo ir kitokius eksponatus, bet nė vienas neatsiliepęs į jo šauksmą. Rašė užsivylęs ir pasipiktinęs, kad daugelio idealai į pilvą sukrauti ir kad nuo lakimo degtinės ir lošimo kortomis jiems laisvų valandų neatlieką. Be to, daugumas nenorėjo duoti daiktų, nes bijojo, kad įduoti daiktai nepražūtų parodoje[27].

Kokios tuomet buvo politinės sąlygos, kiekvienas gali suprasti, bet įdomu, kad ir dirbantieji parodai buvo įvelti į nusikaltėlių eilę. Štai, Antanas Naujokaitis savo laiške, rašytame iš Vilkaviškio 1900 IV 7 skundžiasi, kad jis „truputį papuolęs į klabandę“, esąs slaptosios policijos priežiūroje ir įtariamas, kad vedęs korespondenciją su manim, todėl prašo jo adresu

[26] Žr. „Varpo“ ir „Ūkininko“ red. archyvą. J. B.

[27] *J. Lozoraitis* Bagdonui (Daumantui) 1900 II 14 Pilviškiai (RŠ F 362 p. 17).

nerašyti. Laiško pabaigoje jis nurodo, kad tai yra Linkos (apskrities viršininko J. B.) darbas, kad jam yra uždrausta pereiti į užsienius ir prisakyta burmistrui neišduot pašporto[28].

2. Yra pinigų, bet nėra žmonių parodai rengti

Laiške, rašytame lapkričio 3 d. iš Londono, aš pranešiau Amerikos parodos komitetui, kad dėl vietos parodai galutinai susitarta spalio 23 d. ir kad atėjęs laikas organizuoti parodos rengimą, drauge pabrėžiau, kad vak. Europoj nėr kam rūpintis parodos reikalais, nėr žmonių, kurie galėtų tinkamai tvarkyti parodos reikalus; inž. Dobkevičius turįs labai mažai laiko ir neapsiimąs įstoti į parodos komitetą formališkai nei būti kasininku, Alf. Lietuvis išsikraustęs iš Ciuricho į Leipcigą ir įstojęs į komercijos mokyklą ir parodos reikalais nesirūpinąs, kitais negalima remtis: nei J. Pautienium, nei p. Šeliga, nei „Želmens" draugija, nei kitais. Prie „negalinčių prigulinčiai vesti parodos reikalus", žinoma, buvau priskyręs save ir Pr. Žitkevičių. Aš buvau labai užimtas, be to, man buvo nemalonu rūpintis paroda dėl kilusių nesusipratimų, svarstant klausimą, kaip geriau įrengti parodą. Pr. Žitkevičių aš ir buvau priskyręs prie tų, „ant kurių negalima remtis": viena, jis buvo nutolęs nuo Ciuricho komiteto sumanymo — išstatyti lietuviškąją uždraustąją literatūrą ir į lietuviškąją parodą jis žiūrėjo kaip į etnografinę parodą, o antra, jis pats bijojo atsakomybės, susijusios su visuomenės pinigų naudojimu ir norėjo, kad parodos kasininku būtų inž. Dobkevičius, o tas kasininku būti nenorėjo.

Tokiu būdu išėjo gana keista istorija: europiečiai iškėlė lietuviškosios parodos sumanymą, antrame atsišaukime Ciuricho komitetas pats siūlėsi įrengti tą parodą, o atėjus reikalui tą parodą rengti, pasirodė, kad nėra žmonių, kurie galėtų tinkamai vesti parodos reikalus.

Nors Amerikos lietuvių visuomenė jau liepos mėnesio pabaigoje išrinko delegatu parodai rengti dr. J. Basanavičių, bet

[28] *A. Naujokaitis* D-rui B. 1900 IV 7 Vilkaviškis (RŠ F 362 p. 14).

Amerikos parodos komitetas nesiskubino išaiškinti, ar jis apsiims tas pareigas eiti. Įdomu pabrėžti, kad Amerikos par. komiteto sekretorius, kviesdamas narius į posėdį, gruodžio 27 d. pranešė jiems, kad prieš 14 dienų, t. y. gruodžio 13 d., jis parašęs dr. J. Basanavičiui ir užklausęs jo, ar negalėtų apsiimti įrengti parodą Paryžiuje.

Tokiu būdu praslinko daugiau kaip 4 mėnesiai, ir liko neišaiškinta, kas turi rengti parodą. Jei būtų buvusi delegato kandidatūra išaiškinta anksčiau, tai gal būtų buvę galima pasirinkti kas kitas iš amerikiečių. O gal kas iš vak. Europos ar iš Did. Lietuvos galėjo būti įgaliotas rūpintis parodos reikalais? Visi tie klausimai liko neišspręsti, nors vieta jau buvo surasta, laikas bėgo ir reikėjo būtinai kam nors pradėti ruoštis parodai.

3. Nesusipratimai tarp paryžiečių ir amerikiečių

Amerikos parodos komitetas, nutaręs pasiūlyti Paryžiaus lietuviams organizuoti vietinį komitetą, pasiūlymą raštu nusiuntė per mane (Europos komiteto sekretorių). Paryžiečiai gavo tą pasiūlymą apie gruodžio mėn. vidurį. Kadangi jau praėjo apie 2 mėn., kai buvo pažadėta vieta lietuvių parodai, o Paryžiaus lietuviai nežinojo ar užmiršo, kad aš jau buvau užsakęs Did. Lietuvoj fotografijų ir drabužių manekenams, tai, žinoma, jiems rodės, kad nieko nedaroma, ir dėl to, norėdami gelbėti parodos situaciją, Pr. Žitkevičiui prikalbinus, sutiko organizuotis į „aktyvišką“ komitetą. Savo atsiliepime parodos komitetui jie motyvuoja savo nutarimą tuo, kad nenusamdyta vieta, neužsakytos figūros ir neprisiųsta jokių eksponatų ir reikalingų parodai daiktų. Paryžiečiai pastatė sąlygą, „kad pinigai, paskirti parodos reikalams būtų kuo greičiausiai atsiųsti į kurį nors Paryžiaus banką telegrama“ ir „kad negavę pinigų 1900 m. sausio pabaigoje, nebeapsiimsią rengti parodos, ir komitetas iširsiąs“[29].

Iš to atsiliepimo matyti, kad Amerikos parodos komitetas

---

[29] *Fr. Žytkiewicz, Dobkiewicz, Pautienius.* Atsiliepimas 1900 I 2 Paris (Rš F 364 p. 7 ir „Tėvynė“ 1900 N 3).

buvo klaidingai informuojamas, kad „vieta nenusamdyta“: Trocadero administracijos oficialiu raštu buvo pažadėta viena iš dviejų vietų, ir jeigu viena iš tų vietų būtų buvusi užimta, tai būtų likusi lietuvių parodai kita. Iš tikrųjų sausio mėn. pabaigoje man atvykus, pasirodė, kad nė viena iš tų vietų nebuvo užimta. Teisybė, figūros nebuvo užsakytos, bet buvo užsakytos tam tikros fotografijos, taip pat buvo užsakyti ir eksponatai parodai.

Svarbu čia pažymėti, kad paryžiečių atsiliepimas buvo išsiųstas sausio mėn. 2 d. tik ne tuo keliu, kuriuo jie yra gavę amerikiečių kvietimą, t. y. ne per mane, bet tiesiog Amerikon. Kad aš buvau Lietuvos aukotojų atstovas ir jų kasos globėjas ir kad man rūpėjo tinkamas parodos įrengimas ne mažiau, kaip amerikiečiams, matyt, paryžiečiai nežinojo. Ar aš būčiau pavedęs Pr. Žitkevičiui savo užsakymus Lietuvoj, perskaitęs paryžiečių atsiliepimą, ar būčiau pasitikėjęs Pr. Žitkevičium ir jo sugebėjimu įrengti parodą, ypač lietuviškųjų raštų, sprendžiant iš mano susirašinėjimų, reikia abejoti.

Gruodžio 16 d. Amerikos parodos komitetas gavo iš manęs laišką su dviem priedais, — A. Lietuvio ir inž. Dobkevičiaus laiškais. Visi buvo tos nuomonės, kad reikia greičiau organizuoti parodą. Pranešdamas apie perkėlimą parodos kasos į Prūsus, aš įspėjau, kad „organizuojasi komitetas atlikimui artimiausių reikalų, surištų su aukomis iš Didžiosios Lietuvos ...“ „Jis priims pinigus, išduos atskaitas, surinks liet. raštus, susineš su Paryžium, priims exponatus ir t. t. ...“ Toliau aš stebėjausi, kad amerikiečiai, jau seniai išrinkę parodai rengti delegatą, juo nesinaudoja.

Inž. Dobkevičius, koresponduodamas su manim, jau lapkričio 21 d. pabrėžia, kad svarbiausias reikalas yra kaip galima greičiau organizuoti Europoje parodos komitetą, kuris būtų Amerikos parodos komiteto įgaliotas naudotis surinktomis parodai aukomis ir greičiau «sans retard» organizuotų parodą.

A. Lietuvis savo laiške „Do Komitetu wystawowego“, rašytame gruodžio 1 d. ir išsiųstame per sekretorių, ragino Am.

par. komitetą deleguoti ką nors Paryžiun tuojau, motyvuodamas, kad iki šiol Paryžiuje nieko nepradėta dirbti, kad reikia suprojektuoti etnografinę grupę, surinkti žemėlapius, tvarkyti katalogą, palaikyti ryšius su muziejaus administracija ir t. t. Laiško pabaigoje jis rekomenduoja deleguoti mane (Pr. 19). Aš nuo savęs įspėjau Am. par. komitetą, kad manęs neskirtų parodai rengti.

Prieš Kalėdas, gruodžio 16-24 d. Am. par. komitetas, gavęs A. Lietuvio, inž. Dobkevičiaus ir mano laiškus, apsvarstė parodos rengimo klausimą, pareikšdamas savo nusistatymą laiškais. Iš tų susirašinėjimų matyt, kad visi rado reikalinga kam nors iš europiečių pavesti parodos rengimą: vieni manė, kad galima visą reikalą pavesti Pr. Žitkevičiui, kiti gi patarė skirti mane vieną arba kartu su Žitkevičium. P. Mikolainis dėl sumanymo pavesti Pr. Žitkevičiui parodos įrengimą šitaip atsiliepė: „Aš, pažindamas p. Ž. asabiškai, nevelyčiau visą parodos įrengimą jam pavesti. Nes jeigu kaip išeitų, kas už tai atsakys?.. Ž. vienas neįstengs atlikti, kad ir apsiimtų". Dr. Šliūpas pasiūlė vėl deleguoti mane, o man atsisakius, deleguoti ekskunigą Dembskį, gyvenusį Paryžiuje 13 metų[30].

Tuo metu tarp Europos komiteto narių ėmė irti ryšiai... Aš, gavęs iš Am. par. komiteto nutarimą — rezoliuciją, kad būtų užimta didesnioji vieta — terasoje, gruodžio 11 d. išsiunčiau nutarimą inž. Dobkevičiui, gruodžio 12 d. išsiunčiau kitą laišką pasiūlydamas, ar negalima aptverti vietą bendrai, pasidalinus išlaidas su antropologiškąja draugyste proporcionaliai. Bet aš nei į vieną, nei į kitą laišką atsakymo nesulaukiau. Gruodžio 23 d. parašiau laišką Žitkevičiui, bet iš to irgi nesulaukiau atsakymo. Aš negalėjau suprasti, kas čia atsitiko: ar išvažiavę, ar susirgę, ar susirašinėja su Am. par. komitetu. Tuo tarpu ateina Am. par. komiteto formalus laiškas mano vardu, kad aš vėl kviečiamas delegatu į Paryžių (Pr. 20). Tai buvo 1900 I 12.

---

[30] Amerikos Parodos Komiteto narių balsavimas 1899 XII 16—28 laiškais (Rš F 364 p. 19—28 ir Rš F 362 p. 112, 113).

Tuo metu aš nežinojau, kad paryžiečiai yra nutarę patys rengti parodą ir tuo reikalu yra nusiuntę Amerikon savo pasižadėjimą. Būdamas įsitraukęs į įvairius darbus Londone, aš kviečiau dr. J. Basanavičių ir jam išdėsčiau motyvus, dėl kurių pats negalėjau rengti parodą. Be to, parašiau laišką Pautieniui, užklausdamas, kas atsitiko, kad nėra atsakymo iš Paryžiaus.

Pautienius savo laiške, rašytame sausio 16 d., pranešė, kad jie visi trys skaitę Am. par. komiteto nutarimą — rezoliuciją, bet nesutikę su jų pasiūlymu ir dėl to yra išsiuntę Am. par. komitetui savo nutarimą. Be to, pareiškė, kad „tas dalykas labai blogai yra vestas, ir su tuom jokio lodo nebus, nes p. Dobkevičius abejoja, ar da galima bus gaut vieta teip trumpam laike ir nedrįsta net klausinėt apie tą vietą, nenorėdamas jiems įsipykti. Jus žinot gerai, rašo toliau, kad be pinigų ta vieta (ant terasos J. B.) nemožna užimt. Am. par. komitetas gerai padarytų, kad galėtų atsiųsti delegatą...“ Kodėl Žitkevičius neatsakė į mano laišką, Pautienius taip aiškino: „Žitkevičius permaino savo adresą beveik žėdną nedėlią, tai nedyvai, kad ir laiškų negauna“[31].

Gavęs tokį laišką, aš nusprendžiau nelaukti atsakymo iš dr. Basanavičiaus ir sausio 23 d. iš Londono išsiunčiau laišką prof. Hamy asistentui d-rui Verneau, pranešdamas, kad aš tik ką esu gavęs įgaliojimą iš Amerikos parodos komiteto ir netrukus atvyksiu Paryžiun rengti parodą.

VII. Aš vėl deleguojamas į Paryžių

Iš Pautieniaus laiško aš supratau, o Paryžiuje sužinojau, kad paryžiečiai yra apsiėmę rengti parodą, bet drauge aiškinau, kad paryžiečių taip pasielgta tik dėl to, kad amerikiečiai nebuvo atsiuntę savo delegato, ir parodos rengimo byla buvo pakibusi ore, ir reikėjo kokio nors konkretaus žygio. Taip suprato parodos reikalą inž. K. Dobkevičius ir J. Pautienius, bet

[31] Jonas *Pautienius* J. Bagdonui (Baronaičiui) 1900 I 16 Paryžiuj (Rš F 362 p. 200).

kiek kitaip suprato Pr. Žitkevičius, kuris paryžiečių atsiliepiman buvo įterpęs vieną pareiškimą, iš kurio matyt, kad jis, turėdamas pinigų, tikėjosi galėsiąs įrengti parodą ir be kitų pagalbos. Pareiškimo 9 punkte pasakyta: „yra geistinu daiktu. idant butų Paryžiuje žmogus, kurs speciališkai užsiimtų reikalais parodos, ypač po įrengimui tos parodos".

1. Vietos parodai pasirinkimas

Nuvažiavęs Paryžiun, sausio 24 d. aš sužinojau iš Trocadero muziejaus prižiūrėtojo p. Landrin, kad didesnioji vieta terasoje esanti užimta: Švietimo ministerija sumaniusi pavesti tą vietą įrengti juodosios rasės žmonių parodai (bazare mélanique) ir kad dėl to turinti pasitraukti iš terasos ir antropologiškoji draugystė. Tuomet pasiliko pasirinkti mažesnioji vieta viduje, prie įėjimo (au vestibule). Kadangi buvo pasiūlyta lietuviams pasirinkti vieną iš dviejų vietų, o iš tikrųjų vietos terasoje nebuvo galima gauti, todėl aš užklausiau p. Landrin, kokia gali būti garantija, kad ir vieta prie muziejaus įėjimo nebus iš lietuvių atimta. Muziejaus prižiūrėtojas davė tokį patarimą, kaip ir pradžioj, būtent: parašyti jam oficialiai, o jis oficialiai atsakysiąs. Tuomet aš kreipiausi į p. Landrin apdraustu laišku ir prašiau pavesti lietuvių parodai įrengti vietą muziejaus viduje, žemai, prie įėjimo į muziejų iš Trocadero aikštės pusės.

Sausio 31 d. buvo gautas atsakymas iš p. Landrin, kad Aukštojo Mokslo Direktorius leidęs jam priimti mūs parodą į muziejaus būstus, bet nebuvo nurodyta, kokia vieta muziejuje yra lietuvių parodai pavedama. Todėl aš vėl kreipiausi tuo reikalu prie p. Landrin. P. Landrin netikėtai pranešė, kad gal pavyksią dar gauti vieta terasoje ir prašė palaukti porą dienų. Vasario mėn. 5 d. aš su K. Dobkevičium nuėjome pas p. Landrin ir galutinai išaiškinome vietos pasirinkimo klausimą.

P. Landrin pareiškė, kad galima būtų dar gauti vietą terasoje, tik reikėtų kiek pertaisymų. Iš pasikalbėjimų su juo ir architektu Bourdel paaiškėjo, kad reikėtų dviejų pertvarų, ku-

rių įtaisymas atsieitų po 500 frankų, užpakalinės sienos pastatymas — 800 fr., su priedais apie 2300 fr., o priskaičius manekenų padarymą, jų aprengimą, gali išeiti išlaidų apie 5000 fr., neskaitant vitrinų, eksponatų ir knygų nupirkimo ir jų atgabenimo, katalogo išleidimo ir kt., o surinkta buvo vos 6000 fr. Apsvarstę parinkimo vietos klausimą, galų gale nusistatėme nerizikuoti ir neimti vietos terasoje[32] (Pr. 21, 22, 23).

Tuo tarpu mane ėmė atakuoti Londono lietuviai, prašydami ko greičiausiai atvykti Londonan parapijos reikalais, ir aš vasario 8 d. išvažiavau ir Londone sugaišau apie pusantros savaitės. Sugrįžęs Paryžiun, parsivežiau ir „Tėvynės" N 3 su nemaloniomis žiniomis apie parodos reikalus.

2. Nesusipratimai tarp manęs, paryžiečių ir amerikiečių

Paskyrus mane delegatu Paryžiun sausio mėn. 2 d. ir išsiuntus man 100 dol. parodos reikalams, praėjo apie 2 savaitės, ir štai Amer. par. komitetas gauna paryžiečių atsiliepimą, kad jie sutinka organizuoti komitetą ir rengti parodą.

Amerikiečiai nesitikėjo sulauksią iš paryžiečių teigiamo atsakymo, nes po pasiūlymo išsiuntimo buvo praėję apie pusantro mėnesio, be to, amerikiečiams buvome anksčiau pranešę ne tik aš, bet ir inž. Dobkevičius ir Žitkevičius, kad dėl stokos laiko nei inž. Dobkevičius, nei Pautienius negalį įstoti į komitetą. Paryžiečių atsakymas atėjo Amerikon sausio 15 d. ir atrodė, kad mano suteiktos Am. par. komitetui žinios buvo netikros, o kitiems galėjo pasirodyti net melagingos.

Tuo pasinaudojo kun. Žilinskas ir parašė į „Tėvynės" N 3 straipsnį „Parodos reikaluose" (vasario 3 d.), kur apkaltino mane už netikusį parodos reikalų atlikimą. Gavęs paryžiečių atsakymą, jis be parodos komiteto sutikimo, nelaukdamas žinios nuo manęs iš Paryžiaus, viešai paskelbė Pr. Žitkevičiaus surašytą pranešimą, kad mano nieko neatlikta: vieta nenusamdyta, figūros neužsakytos ir t. t. Be to, jis rašė, kad aš

[32] *D-as* (Bagdonas) Parodos kom-tui Amerikoje 1900 II 7 Paryžius (Rš F 363 N 21).

suklaidinęs Am. par. komitetą, pranešdamas, kad Paryžiuj komitetą sutverti nepasisekę ir kad dėl to suklaidinimo aš buvęs antru kartu deleguotas ir paskirta man parodos išlaidoms 100 dol. Taip pat buvo kaltinamas ir P. Mikolainis, kad jis laišką paryžiečiams nusiuntė ne tiesiai į Paryžių, bet per mane.

Tuos priekaištus stengėsi atremti dr. J. Šliūpas „Vien. Lietuvninkų" N 6, aiškindamas, kad ne tik aš, bet ir patys Paryžiaus lietuviai, Pr. Žitkevičius ir inž. Dobkevičius, „savo gromatose rašė į Ameriką, kad jie neapsiima parodos reikaluose teip dirbti, kaip komitetas norėtų". Be to, jis pabrėžė, kad paryžiečiai pastatė keistą sąlygą, būtent: pasiųsti telegrafu parodai skirtus pinigus iki sausio 31 dienos, šiaip komitetas pakriksiąs.

Į dr. Šliūpo paaiškinimą atsiliepė kun. Žilinskas „Tėvynėje" N 5 (vasario 17 d.), pranešdamas, kad dr. Šliūpas „Vienybėje" rašąs neteisybę, būk aš turėjęs nuo Paryžiaus lietuvių žinių, kad anie atsisakę dirbti dėl parodos reikalų. Pr. Žitkevičius rašęs du laiškus, kuriuose jis siūlėsi už visai racionališką atlyginimą (300 fr. J. B.) rengti parodą ir atlikti dekoracijas. Be to, kun. Žilinskas stebisi, kad aš, negavęs iš Paryžiaus lietuvių atsakymo, rašęs jiems, kad Paryžiuje komitetą sutverti nepasisekę ir kad Žitkevičius dirbti dėl parodos neapsiimąs (mokant už atliktą darbą J. B.). Mikolainis ir Šliūpas... p. Daumantą norį uždėti „bosu" ant susitvėrusio Paryžiuje komiteto ir faktiškai tą Komitetą ardo, atstumdami nuo darbo tris darbininkus, kurie gyvena vietoje, Paryžiuje. Straipsnio pabaigoje jis kreipiasi į aukotojus („draugystes arba kuopas") ir prašo „atsiųsti savo atsakymus į bent kokį laikraštį iki kovo 30 d., kam komitetas turi siųsti surinktus parodai pinigus: ar vienam p. Daumantui, ar visam Paryžiaus komitetui?"

Jei paryžiečiai delegato atsiuntimą Paryžiun būtų palaikę tinkama parodai rengti sąlyga ir būtų atšaukę savo pasižadėjimą patiems rengti parodą, tai gal būtų užbėgta už akių nesusipratimams, bet jie laukė atsakymo. Dėl tokio paryžiečių nusistatymo aš vasario 27 d., visiems susirinkus, kategoriškai

pareiškiau, kad jeigu paryžiečiai apsiima atlikti viską patys, tai aš esu nereikalingas ir grįžtu Londonan. Į tokį pareiškimą inž. Dobkevičius pasakė: „Mes padarėm glupstvą, ir tai padarė vynas“, dar norėjo pranešti, kaip susidarė komitetas, bet buvo vėlu, ir Pr. Žitkevičius nenorėjo apie tai klausyti[33].

Taip atsiliepus inž. Dobkevičiui, turėdamas Am. par. komiteto, daugumos Lietuvos aukotojų ir dr. Basanavičiaus pasitikėjimą (Pr. 24), aš nusprendžiau pasilikti ir rengti parodą. Kad sumažinčiau darbo naštą, aš buvau sumanęs pavesti „Varpo“ redagavimą dr. Basanavičiui ir buvau jam apie tai parašęs. Jis sutiko, bet tuomet bijota, kad jis nepakeistų „Varpo“ rašybos, todėl ir mano sumanymas neįvyko.

Atsakymo iš Amerikos nesulaukę, paryžiečiai balandžio 3 d. parašė „Atvirą laišką“, pasiaiškindami, dėl ko jie buvo apsiėmę rengti parodą, kad jie man padedą rengti parodą, o dėl Šliūpo pareikšto nepasitikėjimo paskelbė viešai protestą[34].

Apkaltinimai ir šmeižimai greit nepasibaigė. J. Šliūpas atsiliepė „Vienybėj Lietuvninkų“ N 8. Iš vienų laikraščių skleidžiami gandai persikėlė į kitus ir tik iš lengvo nutilo.

3. „Paryžiaus komitetas“ ir parodos planas

Vietos pasirinkimu buvo baigtas vienas svarbus rūpestis. Toliau buvo svarbu susitarti, kas turi spręsti parodos įrengimo būdą. Formalaus Paryžiaus lietuvių komiteto nebuvo, nebuvo nei protokolų, nei kasos knygų, tik yra likęs vienas laiškas ir mano ranka rašytų užrašų apie susitarimą tarp Paryžiaus lietuvių ir apie kai kuriuos nutarimus[35].

Iš tų užrašų matyti, kad kasininku apsiėmė būti J. Pautienius, sekretorium aš, o komiteto nariais inž. Dobkevičius ir Žitkevičius, kurie sutiko „atlikti tokius reikalus, kurie jiems

---

[33] J. *Bagdonas* P. Mikolainiui 1900 III 9 Paryžius (Rš F 363 p. 29 ir N 22).

[34] *Pr. Žitkevičius, Pautienius, Dobkevičius* Atviras laiškas 1900 IV 3 Paryžius (Vien. Liet. 1900 N 18).

[35] *J. Bagdono* (Gueitofto) užrašai. Paryžius, sausio m. pabaigoj (Rš F 364 p. 33—39, 181—184).

bus paskirti pagal sutarimą komiteto dykai arba už atlyginimą, komiteto paskirtą". Susirinkimai susitarta kviesti pagal reikalą, nutarus tiems nariams, kurie gyveno viename miesto rajone ir kas vakaras galėjo pasimatyti (aš, Žitkevičius, Pautienius). Susirinkimas galėjo būti teisėtas tik atvykus visiems komiteto nariams. Jei paskirtą dieną negalėjo atvykti inž. Dobkevičius, tada susirinkimas turėjo būti atidėtas kitai dienai, bet nevėliau.

Vasario 19 d. tartasi apie įrengimą gryčios ir scenos iš figūrų. Nutarta aprengti figūras senoviškais rūbais ir parūpinti gryčiai senoviškų baldų. Tuomet dar nebuvo nei tinkamų paveikslų, nei drabužių. Kovo 18 d. pasitarime dalyvavo ir svečias iš Lietuvos, Jonas Vileišis, ir nutarta įrengti iš figūrų sceną — atsilankymą piršlio su jaunikiu ūkininko šeimoje, iš kurios motina, duktė ir tėvas dalyvauja scenoje. Be to, nutarta išstatyti šeštą figūrą — darbininką, sėdintį nuošaliai.

Paskutinis pasitarimas buvo balandžio 1 d. Tuomet buvo nutarta išstatyti lietuviškus raštus šalia gryčios spintoje, šalia laikraščius, laikraščių „mapą", lietuviškųjų raštų diagramą, lietuviškųjų rašytojų portretus, iškaišą (frontoną) išdabinti parašu *„Lithuanie"*, aukščiau vytim, šalimis žemėlapiais: istoriniu XIV a. ir etnografiniu. Užuot leidus eksponatų katalogą, išreikšta pageidavimas išleisti prancūzų kalba knygutę apie parodą. Be to, buvo nutarta padaryti antspaudą „Lietuviška Paroda Paryžiuje 1900". Vėliau buvo padaryta šiokių tokių pakeitimų, bet bendrai buvo nustatytos parodos įrengimo gairės: frontonas orientacijai, gryčia su figūromis ir literatūra su diagrama ir laikraščių „mapa".

Vėliau paroda buvo papildyta dviem naujais skyriais: žemės ūkio ir Prūsų lietuvių.

(b. t.).

JULIUS BŪTĖNAS

LIETUVIŲ TEATRAS VILNIUJE

(tęsinys*)

„Vilniaus Kanklės“

1905 m. ruduo Vilniuje buvo itin neramus. Įsisiūbavusi revoliucijos banga visu smarkumu apėmė ir Vilniaus darbininkus. Prasidėjo streikai, mitingai, pagaliau demonstracijos gatvėse, kurių buvo ir kruvinų. Spalio 16 d. rusų kareiviai paleido kelias salves į užtvenkusią miesto gatves minią. Tačiau šių ir visos Rusijos minių kraujas nešė naujų laisvių. Įbauginta rusų administracija pasidarė nuolaidesnė. Jeigu prieš metus lietuviams tebuvo leista organizuotis savišalpos pagrindais, tad šiais metais buvo galima įkurti ir savarankišką teatro meno draugiją. Toji draugija buvo pavadinta „Vilniaus Kanklėmis“.

Kurios priežastys vertė lietuvius kurti specifinę teatro draugiją, jeigu prie savitarpiečių buvo dramos sekcija? Pirmutinė priežastis bene bus buvusi toji, kad V. L. Savitarpinės Pašalpos draugijos nario mokestis — kad ir metinis — 25 rubliai buvo per didelis. Tokio mokesčio daugelis jaunuolių, ir labai norinčių teatro dirvoje darbuotis, neįstengė sumokėti. Be to, savitarpiečiai turėjo teisę tiktai keturis kartus per metus vaidinti. Šito vaidinimų skaičiaus, priaugus Vilniaus lietuvių teatrinėms pajėgoms, netrukus pasirodė per maža. Taip pat teatralai prie savitarpiečių buvo tiktai įnamiai, sekcija, tad kodėl nepamėginti savarankiškai veikti? Vienų ir kitų motyvų skatinami, veiklesnieji teatro mėgėjai 1905 m. rudenį ir įsteigė savarankišką teatro mėgėjų draugiją, pavadintą Vaidintojų — muzikantų — dainuotojų draugija „Vilniaus Kanklės“, kurios tikslas — „statyti ant scenos kuo įvairiausius

*) Pradžia Mūsų Senovėje 1937 II N 1 p. 50—61.

dramatiškus veikalus, rengti koncertus, taisyti dainavimo vakarus ir skaitymus iš dailiosios literatūros“ (VŽ 142 N.). Steigiamąjį susirinkimą sušaukė lapkričio 10 d. ir, kad palengvintų visiems norintiems įstoti, nario mokesčio nutarė mokėti tik vieną rublį per metus. Per steigiamąjį susirinkimą įstojo apie 50 narių; taigi pradžia buvo gera.

Apie „Vilniaus Kanklių“ veikimą galima pateikti smulkesnių ir tikslesnių žinių, nes pasisekė gauti išsaugotus šios draugijos protokolus, tuo tarpu visą kitą medžiagą teko rankioti iš laikraščių komplektų ir iš anuomet Vilniuje gyvenusių ir veikusių žmonių atsiminimų. Veikliausi „Vilniaus Kanklių“ organizatoriai buvo G. Landsbergis, K. Puida ir J. Vileišis. Tik įsikūrusiai draugijai pirmininkavo G. Landsbergis, žymiausias prieškarinio lietuvių teatro Vilniuje veikėjas. Tuojau pas tą patį Landsbergį buvo išnuomotas butas ir pradėta energingai veikti, nes jau, spėjus praeiti dešimčiai dienų po steigiamojo susirinkimo, lapkričio 20 d. Pagirio geležinkelio salėje surengtas pirmas „Vilniaus Kanklių“ spektaklis — „Iš tamsos į šviesą“, originalinė trijų veiksmų, keturių paveikslų drama.

Spauda šiuo metu pilna žinučių apie visokius areštus, neramumus, taip kad apie teatrą straipsnių nematyti, ir čia tenka pasitenkinti daugiau paduodant vakarų programas, išlikusias tarp tų protokolų. „Iš tamsos į šviesą“ vaidino:

Trainys	P. Gaidelionis
Trainienė	G. Sapkauskaitė
Petras, jų sūnus	V. Landsbergis K. Puida
Karklius	L. Gira
Karklienė	K. Jablonskienė
Marytė, jų duktė	Z. Landsbergaitė
Rauba	T. Juodvalkis
Raubienė	E. Giedraitienė
Kalvis	P. P.
Kalvienė	O. Pleirytė
Ona, Trainių tarnaitė	G. Landsbergaitė

II

Neatmezgamas mazgas.

Petliuko

Vieno veiksmo farsas.

Felčeris Kanapinskis	G. Landsbergis
Marytė, jo duktė	O. Pleirytė
Vijurkas, advokatas	V. Putramentas
Margelis, ūkininkas	A. P(urėnas)
Burokienė, kaimynė	Z. Landsbergaitė
Žydas, krominiukas	L. Gira

III IV

Choras, M. Petrausko vedamas.

1. Lietuva tėvyne mūsų	5. Ant kalno karklai siūbavo
2. Kur bėga Šešupė	6. Eina garsas
3. Tai gražios dienos	7. Oi motutė mano
4. Saulutė raudona	8. Jojo bernelis

(Kitoj pusėj programa rusiškai)

„Vilniaus Kanklėms“ pasirodžius viešumoj, ir savitarpiečiai susidomėjo šios draugijos veikla bei teatrinio darbo inicijatyva. Kaip buvo anksčiau sakyta, į „V. Kankles“ suėjo daugiausia jaunuomenė, tuo būdu savitarpiečiams jaunųjų jėgų pritrūko. Netrukus savitarpiečiai pasiūlė kankliečiams, kad tie keturi vakarai, kuriuos turi teisę jų draugija per metus surengti, būtų rengiami, t. y. būtų vaidinami „V. K.“ artistų, o pelnas eitų pusiau abiems draugijoms. Taip pat jie reikalavo, kad ir keturių kankliečių vakarų pelnas būtų dalijamas su savitarpiečiais pusiau; deficitas irgi turėtų būti bendrai padengiamas. Tuomet dažniau rengiami vakarai ne visuomet duodavo pelno, nes dar per maža buvo Vilniuje lietuviškos inteligentijos. Štai vieno vakaro apyskaita, iš kurios matyti apytikris vakaro vaizdas — kiek maždaug publikos lankėsi. Už vasario 12 d. (1906 m.) vakarą apyskaita taip atrodo: už bilietus surinkta 43 rb. 50 kap., skrajojanti krasa (paštas) — 7 rb. 49 kap. Iš viso 50 rb. 99 kap., o išlaidų 78 rubliai. Taigi gauta 27 rb. 1 kap. deficito. (Prot. N 8).

Neseniai pradėjusios sėkmingą darbą „V. Kanklės“ netrukus susilaukė skilimo. Tasai skilimas įvyko dėl šiandien sunkiai suprantamų priežasčių. Srovinis pasiskirstymas kankliečių tarpe dar tuomet nebuvo jaučiamas. Revoliucijos metais ir tie, kurie vėliau gerokai sudešinėjo, šiuo tarpu buvo itin pažangiai, jei taip būtų galima šičia pasakyti, nusiteikę. „Vilniaus Kanklės“, kaip matėme, susikūrė jaunųjų pastangomis, tačiau ne po ilgo laiko patys jaunieji ir čia pasijuto nepatenkinti, — atsiradęs per didelis poniškumas, kaip sako, nesiskaitymas su jaunimu. Geriausia būtų pasakius, pasireiškė ambicijų dalykas, ambicijų kova. Visa tai iškilo aikštėn po šitokio atsitikimo.

1906 m. pradžioje „Vilniaus Kanklių“ valdyba surengė pas Petrą Vileišį vakarą, į kurį galėjo patekti tiktai turtingieji, nes įėjimas buvo po 1 rublį. Tie jaunieji, kurių susidarė net 16, per „V. K.“ kovo 3 d. susirinkimą smarkiai užsipuolė valdybą už aristokratišką vakarą. Dėl to vakaro valdyba aiškinosi, esą P. Vileišio salė nedidelė ir daugelis negalėję sutilpti, dėl to ir buvo toks brangus įėjimas. Kitokio vakaro negalėjusi surengti, nes reikėję vaikščioti nuo policmeisterio pas gubernatorių, nuo gubernatoriaus pas generalgubernatorių, taip visa susivėlinę. Pirmininkas aiškinosi dar ir tuo, kad revoliucijos metas ir ne laikas dabar dainuoti bei linksmintis.

Opozicijos 10 asmenų grupė per susirinkimą įteikė protestą, reikalaudama valdybą atstatydinti ir per šį susirinkimą rinkti naują. Bet vyresnieji su tuo nesutiko ir, remdamiesi įstatais, įrodinėjo, kad net negalima tokiais atvejais valdybos perrinkinėti. Pagaliau kitiems pasiūlius valdybai pasitikėjimo formulę ir ją nubalsavus, opozicija, kaip „V. K.“ protokole vadinama, po trumpos pertraukos iš susirinkimo išėjo. Balsavimo rezultatas buvo — 26 prieš 15.

Rengiant lietuviškus vakarus, buvo labai pasigendama originalių dramos veikalų; vertimų vykusių taip pat maža, todėl buvo nutarta suorganizuoti tam tikrą fondą dramos ir mu-

zikos veikalams leisti. VŽ 54 N. paskelbtas tokio turinio atsišaukimas į visuomenę:

„Mūsų tautoj atsirado daugybė visokių reikalų, kurie reikia tuoj neatidedant atlikti. Tarp tų reikalų nemažą vietą užima ir mūsų teatro reikalas. Lig šiol mes mažai teturime dramatiškų ir muzikališkų veikalų, kuriuos tuoj šiandien galėtume pastatyti ant savo jaunos scenos. Jeigu ir turime keletą dramų, komedijų ir kitų kokių dramatiškų veikalėlių, tai daugumas iš jų vis dar laukia išleidėjų, o čia reikia statyti teatras, reikia ir nuo scenos savo žodžiais prakalbėti į viengenčius, reikia juos pralinksminti savo drama, savo komedija ar daina.

Norėdama pastūmėti mūsų teatro reikalą kiek pirmyn, — „Vilniaus Kanklių“ D-ja per visuotiną kovo 3 (16) 1906 m. susirinkimą yra nutarus įsteigti dramatiškai-muzikališką fondą, pinigai iš kurio bus apverčiami vien išleidimui mūsų teatrui reikalingų veikalų. Pati draugija, būdama dar jauna, savo lėšomis negali pajėgti to didelio darbo atlikti ir todėl pasidrąsino kreiptis į mūsų visuomenę, kviesdama ją savo aukomis prie šio darbo prisidėti. Draugija pažada sukviesti teatro žinovus, kurie turės galutinai spręsti apie veikalus, kurie verta bus išleisti. Visas aukas meldžiame siųsti per mūsų laikraščių „Vilniaus Žinių“ ir „Lietuvos Ūkininko“ redakciją. Kiekviena auka bus garsinama.“

„Vilniaus Kanklių“ Valdyba: Pirm. G. Landsbergis. Sekret. K. Puida. Ižd. V. Putramentas. Valdybos sąnariai: J. Vileišis, G. Sapkauskaitė, P. Gaidelionis.

„Vilniaus Kanklės“, anot „Viln. Žinių“, pasiryžo ... „ant stiprių kojų įgyvendinti lietuvių teatro tiesos Lietuvos sostapily — Vilniuje“. Tuo tikslu buvo nutarta įsigyti dramos bei muzikos veikalų; kai ką teko pirktis, o nemaža aukojo geri žmonės, pvz., M. Petrauskas paaukojo savo muzikos veikalus pavadinimais: „Paukščiai“, „Kaitina šviesi saulutė“, „Ačiū“, „Jūros bangos“. J. Vileišis paaukojo porą dramos veikalų: kom. „Nutruko“ ir dramą „Mųsų bajorai“.

Kadangi, prašant valdžios leidimų skyrium kiekvienam vakarui, pasitaikydavo vis dažnesnių kliūčių ir šiaip nepatogumų, „Vilniaus Kanklių“ valdyba sustatė visų metų repertuarą ir padavė general-gubernatoriui patvirtinti. Gubernatorius kovo mėn. pabaigoje tą repertuarą patvirtino. Į jį įėjo:

Asnyko „Keistutis“, Šiaulėniškio „Pilėnų kunigaikštis“. Przybylskio „Alyvos žydi“, „Geriau vėliau negu niekad“, Petliuko „Neatmezgamas mazgas“, Vaižganto „Nepadėjus nėr ko kasti“, Rutkovskio „Audra giedroje“, „Kaminkrėtys ir malūninkas“, Korzenievskio „Pabaigtuvės“, K-u „Dėdė atvažiavo“, Gužučio „Eglė žalčių karalienė“ ir „Kauno pilies išgriovimas“, Bayardo „Svarbi priežastis“.

Tuometinis Vilniaus miesto inteligentų klubas turėjo neblogą būstą, tad buvo suprojektuota kokiai 30—40 lietuvių prisirašyti to klubo nariais, kad paskui būtų galima naudotis klubo būstu, dalimi būsto savo susirinkimams, teatro ir choro repeticijoms bei daryti vaidinimus. Visas derybas su klubu dėl šio reikalo vesti buvo apsiėmę G. Landsbergis ir J. Vileišis.

Su savitarpiečiais buvo padarytas susitarimas ligi 1907 I 1 ruošti vakarus bendrai; iniciatyva buvo pavesta kankliečiams, tačiau po to triukšmingo susirinkimo iš šito susitarimo nieko gero neišėjo, ir apskritai „Viln. Kanklėms“ ėmė nesisekti. Nepatenkinti valdybos ir arti jos esančių žmonių taktika, kai kurie nariai padavinėjo pareiškimus išstoti, — kiti pastebėdami, kad nario mokestį aukoja draugijai, tačiau valdyba su tuo nesutiko, nes pagal įstatus nario mokestis negrąžinamas...

Išėję iš „V. Kanklių“ scenos mėgėjai prisiglaudė prie savitarpiečių, kur irgi buvo susiformavus vaidintojų-dainininkų kuopa. Savitarpiečiai turėjo iki 80 žmonių išaugusį chorą, J. Tallat Kelpšos vadovaujamą (T. K. tuomet buvo Vilniaus muzikos mokyklos mokinys). Teisybė, nebuvo tai vien tikrų lietuvių choras, jame buvo ir tokių, ypač mergaičių, kurios nė kalbėti lietuviškai nemokėjo, o tiktai dainuojamą tekstą išmokdavo. Jas masino ne koksai tautinis nujautimas ar prijautimas, bet šiaip sau — lietuvių buvo nešpėtnų jaunų vyrukų, tad rinkdavosi ir paflirtuoti. Tasai choras lankėsi Švenčionyse, Ignalinė, Valkininke, Musninkuose, Paberžėj. Paberžėj choras giedojo per vietinės bažnyčios pašventinimą. Giedojimas labai patikęs vysk. Roppui, kuris tuo metu net atmetęs ten pat jam įteiktą vietos lenkų skundą prieš lietuvius, sakydamas, kad lietuviai nesą blogi žmonės...

Tais laikais Vilniuje buvo įprasta ruošti vadinamus tarptautinius vakarus, kurių programą atlikdavo visų Vilniuje gyvenančių tautų organizuotos meninės pajėgos. Tuomet susirinkdavo ir mišri publika. Anksčiau lietuviai dalyvaudavo daugiau pačiuose vakaruose, ne programoje, o 1906 III 22, jei patikėsime „Vilniaus Žinių“ 63 N recenzentu, ypatingai gerai pasirodė.

„... Taip pat su entuziazmu sutiko publika ir lietuvių chorą, kuris visų pirma imponavo savo skaičium (60 asm.), o lietuvaitės gražiais savo tautiškais rūbais, kurie dar daugiau pridavė joms grožės ir skaistumo. Malonų taip pat įspūdį padarė jaunas choro vedėjas p. J. Tallat-Kelpša, Vilniaus Ciesoriškos muzikališkos mokyklos mokinys — mokinio formoje. P. Tallat-Kelpša turi nemažą talentą ir jei tik jį gerai išnaudos, galima tikėtis, nemaža atneš Lietuvai gero ir jos dailės garbei. Pirmoj daly V. L. S. P. D. choras padainavo „Lietuva, Tėvyne mūsų“, „Saulelė raudona“ ir „Noriu miego“. Girdėjosi harmonija ir balsų sutikimas; klaidingų tonų nebesigirdėjo; tą tik galima užmesti, kad vyriškieji balsai per tyliai dainavo. Publikai labai patiko ir po kiekvienos dainos šaukė „bis“ ir karštu rankų plojimu palydėjo chorą nuo scenos.

Antroj vakaro daly choras padainavo „Eina garsas“ ir „Oi motule mano“ ir publikai reikalaujant dar kartojo kai kurias dainas antrą sykį. Publikai ypač patiko „Lietuva, Tėvyne mūsų“ ir „Eina garsas“. Žydai ir rusai, kurie mažai lankydami ligšiol mūsų vakarus ir spektaklius, negirdėjo mūsų choro ir tautiškųjų mūsų motyvų, — kaip girdėjos, — labai labai užsiinteresavo tuo choru ir mūsų dainomis.

Ir didžiausia tame vakare lietuvių choro dalyvavimo svarba tai ta, kad davėme supratimą apie save kitataučiams ir tuo gal pritrauksime juos labiau prie savęs.

Žodžiu, vakaras nusisekė gerai, o „Viln. Liet. Savit. Pašalpos Dr-jos“ choras neužvylė lietuvių Vilniečių...“

Nors kankliečių jėgos, pasitraukus keliolikai narių, sumažėjo, tačiau rankų nenuleista. Jau balandžio 4 (17) d. Pagirio geležinkelio salėje surengiamas vakaras. Vaidinama „Dumblynė“, 5 veiksmų drama, parašyta Dviejų Lietuvaičių (Bitės ir Žemaitės) pagal Ožeškienės „Niziny“.

Veikiančios ypatos:

Steponas Bagrevičė, ūkveizdis	G. Landsbergis
Magdė, jo žmona	G. Sapkauskaitė
Karolina, jų dukters	J. Landsbergaitė
Rozalija, jų dukters	Z. Landsbergaitė
Ona, dvaro darbininkė	O. Pleirytė
Antanukas, jos sūnus	A. Purėnas
Jonas Grėblys, kumetis	J. Pleirys
Kuprauskis Liudvikas, šunadvokatis, Bagrevičių giminaitis	K. Puida
Mikalojus, kareivis, senis, Kuprauskio faktorius	J. B. (Brundza)
Jurgiukas, Kuprauskio tarnas	A. Liubinas
Bagrevičių tarnaitė	G. Landsbergaitė

II

Ponaitis

Jasiukaičio monologas, sakė A. P. (Purėnas)

III

Choras p. Vainikonio vedamas:

1. Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka
2. Tai gražios dienos pavasarėlio
3. Eina garsas nuo rubežiaus
4. Oi, motule mano

Šokiai lig 4-rių valandų ryto.

Patsai vakaras „Viln. Žinių“ 71 N. šit kaip buvo aprašytas:

„Balandžio 4 (17) d. Pagirio gelžkelio bute buvo muzikališkai dramatiškai-dainoriškas „Viln. K.“ D-jos vakaras. Pirmoje vakaro dalyje buvo lošiama 5 v. drama „Dumblynė“, kuri gana gerai nusisekė, nors veikalas pats per save labai sunkus yra vaidinti ant scenos. Labai gerai atliko Stepono Bagrevičiaus rolę G. Landsbergis ir Magdės, jo žmonos, rolę — p-lė G. Sapkauskaitė. Neblogiau atliko Onos, dvaro darbininkės, rolę p-lė Pleirytė ir šunadvokačio L. Kupriauskio — p. K. Puida. Gerai taip pat lošė ir kiti, tik Karolina, S. Bagrevičiaus duktė, p. J. L. visai neatsakančią buvo pasiėmusi sau rolę to-

dėl ir nelabai pasisekė ją atlikti, ypač meilingame susitikime su šunadvokačiu Liudviku Kupriauskiu. Apskritai imant, lošimas jau gerai nusidavė, tik viena, ką galima užmesti, tik ne artistams, o veikalo autorėm, tai tas, kad veiksmai labai trumpi ir lošiant antraktai daug ilgesni už patį lošimą.

Antroje vakaro dalyje p. A. P. pasakė p. Jasiukaičio monologą „Ponaitis". Monologas visiems labai patiko, nors ir ne be klaidų buvo atliktas, tačiau rankų plojimai ir „bis" skambėjo salėje. Kadangi čia pat salėje buvo ir pats „Ponaičio" autorius p. Jasiukaitis, kurį daugumas iš publikos asmeniškai pažįsta, tai nenutilstančiu karštu rankų plojimu ir šauksmu „autorius" bent per tris kartus jis buvo iššauktas ant scenos.

Trečioje vakaro dalyje p. Vainikonio vedamas choras padainavo keletą tautiškų dainų, kurios ypač patiko publikai; kai kurias dainas, kaip „Lietuva, Tėvynė mūsų" bent kelis sykius turėjo atkartoti. Apskritai, choras dainavo labai gerai, tik basai kiek per tyliai dainavo. Chore yra labai puikių balsų.

Pagaliau viskam pasibaigus prasidėjo šokiai. Tik gaila, kad mūsų tautiškų šokių — suktinio ir klumpakojo — vietą užėmė valsas ir mozūras, kas daugeliui iš publikos nepatiko, nes paprastai lietuviški vakarai prasideda ir baigiasi tautiškais šokiais, o čia, kaip tyčia, jų visai nebuvo, o jų vietą užėmė valsas ir mozūras. Nežinau keno čia kaltė, bet ateinantį kartą reikėtų tą ydą prašalinti". *A. V.*

Iš šitokio aprašymo sprendžiant atrodytų, kad tasai vakaras, turėdamas didelio pasisekimo, ir pelno gerokai davė. Tačiau svarstant vakaro apyskaitą „V. K." valdybos posėdyje, paaiškėjo, kad vakaras pelno nedavė. Valdybos manymu, kaltos šios priežastys: 1) pirmutinių eilių bilietai buvo per brangūs, 2) bilietai buvo padirbdinti per vėlai, nes dėl švenčių buvo pardavinėjami tik paskutinę dieną ir per maža buvo agitacijos, todėl kai kurie valdybos nariai iškėlė klausimą dirbdinti afišas ir lenkų kalba. Svarbi vakaro nepasisekimo finansiniu atžvilgiu priežastis buvo ir ta, kad nepersenei buvo buvęs tarptautiškas vakaras.

„Vilniaus Kanklės", be meno srities darbo, dirbo ir kitokį lietuviškos kultūros darbą, — minėjo kultūrinius įvykius, sukaktuves. Štai balandžio 23 d. Inteligentų klube surengia dvimetinių spaudos atgavimo ir šimtmetinių Fridriko Kuršaičio

gimimo sukaktuvių minėjimą. Šitame minėjime taip pat neapsieinama be meniškos dalies. „Sukaktuvių apvaikščiojimas, rašo „Viln. Žinios", prasidėjo tautišku himnu „Lietuva, Tėvyne mūsų!" (bene pirmą kartą pavadinta himnu). Paskui choras padainavo „Op, op! kas ten, Nemunėli". Po dainų p. J. Vileišis perskaitė referatą apie svarbumą spaudos išgavimo. Po to choras padainavo „Kur namas mūs". P. J. Jablonskis perskaitė gana įdomų referatą apie Fr. Kuršaitį, jo veikimą ir suteikė biografiškas žinias apie jubiliatą. Velionies atminimui pagerbti choras padainavo Gieryngo „Libera me Domine".

„Vilniaus Kanklės" sugalvojo pastatyti tragediją „Pilėnų Kunigaikštį", kuris jau buvo statytas Rygoje. Mat, ten bene geriausios lietuvių teatro pajėgos susirinko. Tuo tikslu valdyba nutarė siųsti G. Landsbergį į Rygą susipažinti su šios tragedijos režisūra ir sužinoti, kokie kostiumai reikalingi bei kokie buvo ten vartojami. Buvo manoma kostiumus atpirkti, o jei nebus galima, tai bent gauti tų kostiumų paveikslus ir aprašymus. Grįžęs iš Rygos, G. Landsbergis ėmėsi šį veikalą režisuoti, ir gegužės 6 dieną buvo suvaidintas miesto teatre. Vakarui rengti buvo padaryta didelių išlaidų ir buvo gauta didelių nuostolių, ne pelno.

Vakaro programa:

P i l ė n ų K u n i g a i k š t i s.

M. Šiaulėniškio

5-kių veiksmų tragedija, siužetas paimtas iš Kraševskio apysakos „Kunigas".

Veikiančios ypatos:

Rėda, Pilėnų kunigaikštienė	S. Landsbergaitė
Margis (Jurgis), jos sūnus	K. Alyta
Laimutė, jo žmona	O. Pleirytė
Rymas	K. Puida
Šventas	J. Br. (Brundza)
Rauba, Pilėnų karvedžiai	J. Laikauskis
Butvilas, Pilėnų karvedžiai	J. Valkauskis

Žinyčios krivė	G. Landsbergis
Merunas, Kokis } vaidylos	S. Šimkus, T. Juodvalkis
Puikė, vaidelyčių viršininkė	M. P.-Š. (Šlapelienė)
Šušvė	G. Landsbergaitė
Birželė, Kuokė } vaidelytės	Z. Landsbergaitė, E. B. (Brazaitytė)
Saulė	M. Koncevičiūtė
Marienburgo grosmeisteris	J. Pleirys
Komturas	V. B. (Vacl. Biržiška)
Klebonas	P. Butkus
Iždininkas	J. Vaitekūnas
Bernardas, kryžeivis	P. G. (Gaidelionis)
Silvestras, kryžeivis	K. S.
Grafas Nemuras, Francūzijos princas	V. Putramentas
Liudvikas Brandenburgo margrafas	J. Landsbergis
Grafas Manenbergas	M. K.
1-as	Gerviatovskis
2-as	S. Šimkus
3-as	N. N.
4-as	J. D.
Brolis	Margevičius
Pasiuntinis	B. Dirmontas
Kareiviai, lietuviai, kryžeiviai	
Sufleris	P. Bugailiškis

Pagaliau iš „V. K.“ artistų trupės pasitraukė veikli jos dalyvė G. Sapkauskaitė. Valdyba jai pagrasino ir pasiuntė šitokio turinio laiškelį:

„Gerbiamoji!

Valdybos posėdyje pakeltasis sulig Tamstos atsisakymu dalyvauti mųsų trupėje klausimas, liko išspręstas sekančiu būdu:

Kadangi sulig įstatymų § 10, nė vienas draugijos sanarys negali atsisakyti be svarbių priežasčių nuo pildymo uždėtų ant jo pareigų, o Tamsta būdama artiste atsisakei dalyvauti mųsų trupėje ir dalyvauji kitoje, bet ne „V. K.“ trupėje, tai Valdyba

užmato Tamstos pasielgime papeiktiną atsinešimą prie mųsų draugijos labo ir todel, Valdyba iš savo pusės, privatišku būdu, pataria Tamstai išstoti iš draugijos sąnarių skaičiaus, atžagariai virtus, tas klausimas sulig įstatymų § 28 bus įneštas į visuotiną susirinkimą". Pasirašė G. Landsbergis, J. Vileišis ir Gaidelionis.

Tiek savitarpiečiai, tiek kankliečiai, pasirodo, buvo paremiami ir stambiomis aukomis. „V. Kanklėms" paskelbus atsišaukimą į lietuvių visuomenę, VŽ dažnai užtinkame aukotojų sąrašus. Sąrašuose figūruoja įvairių pažiūrų žmonių pavardės (nemaža ir kunigų). Jau liepos 5 d. VŽ 143 N. matyti, kad tokiu būdu suaukota 182 rubliai. Šiauliuose net testamentu viena moteris (Žemaitienė) paliko 50 rublių.

1906 m. vasarą „V. Kanklės" gastroliavo provincijoje. Liepos 2 d. Panevėžyje vietos artistų pastangomis, bet VK vardu surengtas vakaras. Pelno gauta tik 24 rb. 34 kap. Taip pat liepos 2 d. Švenčionyse buvo surengtas VK vaidinimas. Vaidinta „Amerika pirtyje", „Neatmezgamas mazgas" ir dainavo choras, padedamas vietos choristų. G. Landsbergis paskiau specialiai važinėjo po kitus miestelius ir tyrė sąlygas, kur galima surengti vaidinimus.

Paaiškėjo, kad galima vaidinti Ukmergėje ir Jonavoje. Ukmergėje vaidino spalio 1 ir 2 d. Dumblynę, Neatmezgamą mazgą, Pabaigtuves ir Dėdė atvažiavo. Jonavoje rugsėjo 10 d. Ameriką pirtyje ir Neatmezgamą mazgą. Abiejose vietose dainavo ir chorai.

Gastroliuojant provincijoje, pasitaikydavo ir šiokių tokių kuriozų. Sakysim, rudenį Vilniaus lietuvių artistų grupė Kybartuose vaidino Žemaitės „Mūsų gerąjį", kuris nepatiko kunigams. Kaip tyčia, ten buvo toks sakinys: „Ką tas tėvas išmano". Artistas žodį tėvas ištarė, tur būt, tievas, na, o klausiusiems pasigirdo Dievas... Kilo didelis pasipiktinimas. Specialiai Prūsuose kažkas atspausdino pamfletus, nukreiptus prieš Vilniaus artistus kaip bedievius; tų pamfletų gavo ir patys artistai. G. Landsbergis per VK posėdį parodė tą lapelį. Valdyba nutarė šį klausimą paaiškinti V. Žiniose, kad VK artistai Ky-

bartuose vakare nedalyvavo, kadangi pamflete neigiamai atsiliepiama apie vilniečius artistus.

Trys Miko Petrausko pastatytos operetės.

1906 m. rudeniui Vilniaus Kanklės pasikvietė Miką Petrauską, kuris pasižadėjo pastatyti tris operetes: Adomą ir Ievą, Kaminkrėtį ir malūnininką ir Birutę. Bet tuojau susidurta su kliūtimis — trūko lietuvių choristų. Prie savitarpiečių, teisybė, buvo didelis choras, J. Tallat-Kelpšos vedamas, bet tas choras griežtai atsisakė dainuoti V. Kanklėse dėl to, kad ir Mikas Petrauskas atsisakęs prisidėti prie savitarpiečių, nors iš pavasario ir buvo žadėjęs. Reikėjo kviesti lenkus choristus, kuriuos suvaldyti buvo labai sunku. Vis dėlto Mikas Petrauskas pažadą tesėjo: spalio 1 d. buvo surengtas V. Kanklių vakaras, kuriame vaidinta dvi operetės: būtent:

I

Adomas ir Ieva

Dviejų veiksmų operetė

Artisto M. Petrausko ir Kaminsko kompozicija

Veikiančios ypatos:

Adomas	G. Landsbergis
Ieva	O. Pleirytė-Puidienė
Grafas	J. Briedis

II

Kaminkrėtys ir Malūnininkas

Vieno veiksmo operetė

Artisto M. Petrausko kompozicija

Veikiančios ypatos:

Gratas — kaminkrėtys	J. Pleirys
Sabukas — kaminkrėčio gizelis	A. S. (Antanas Smetona)
Pranys — Grato sūnus	V. Putramentas
Piklius — malūnininkas	G. Landsbergis
Tekliutė — malūnininko duktė	M. Šlapelienė-Piaseckaitė
Petronėlė, Barbora — malūnininko tarnaitės	Z. Landsbergaitė, Z. Smetonienė

III

Šokiai lig 4-ių valandų ryto.

Šokių laike skrajojanti krasa, konfeti etc.

Programa trimis kalbomis: lenkų, lietuvių ir rusų.

Pagaliau spalio 24 d. miesto salėje pastatė Žemkalnio 2 veiksmų melodramą „Birutę“, kur pirmąkart viešai įspūdingai pasirodė Kipras Petrauskas. Per šį vakarą susidarė komitetas, kurio tikslas buvo teikti K. Petrauskui stipendiją, leisti jį į konservatoriją. Tat buvo padaryta, ir K. Petrauskas vėliau vilniečių nemiršo, atvažinėjo iš Petrapilio padainuoti.

Birutė.

Žemkalnio 2 veiksmų melodrama. Artisto M. Petrausko kompozicija.

Veikiančios ypatos:

Birutė -- Palangos mergelė	M. Piaseckaitė-Šlapelienė
Palangos tėvūnas — jos tėvas	P. Gaidelionis
Du Birutės broliu	K. Petrauskas S. Audiejus
Keistutis — Žemaičių kunigaikštis	K. Puida
Senas vaidyla	G. Landsbergis
Berniukas — jo palydovas	V. Landsbergis
Sundšteinas — Kryžiuočių vadas	V. Putramentas
I karžygis	J. Ussas
II karžygis	M. Zdrojevskis
Villi knechtas	P. Kučinskis
Klaus	A. Svirbutavičius
Lizdeika — Krivė-Krivaitis	A. Žmuidzinavičius
Krivė	J. Pleirys
I vaidilutė	E. Gališauskaitė
II vaidilutė	G. Landsbergaitė
III vaidilutė	Z. Landsbergaitė.

Žmonių minia, ūkininkai, pjovėjai, pjovėjos.

Chorai p. p. M. Petrausko ir A. Kazėno vedami.

Veikimas — Palangos apygardoje.

II

Dainos.

1. Lietuva, Tėvyne mųsų
2. Oi, motule mano
3. Motušėlė sengalvėlė — maišytais balsais
4. Aš šią naktį
5. Koks puikus vakarėlis — vyrų balsais
6. Vai aš pakirsčiau žalioj girelėj klevelį.

Šokiai lig 4 valandų ryto.

Programa — lietuviškai ir rusiškai.

Lapkričio mėn. 16 d. į Vilnių privažiavo lietuvių maldininkų. VK valdyba, patyrusi kai kurių kunigų pareikštą pageidavimą, nutarė tai dienai surengti vaidinimą. Suvaidino „Dumblynę".

Dumblynė.

5 veiksmų drama, parašė Dvi Lietuvaiti pagal Ožeškienės „Niziny".

Veikiančios ypatos:

Steponas Bagrevičia, urėdas	P. G. (Gaidelionis)
Magdė, jo žmona	E. B. (Brazaitytė)
Karolina, Rozalija — jų dukters	O. V. (Vileišienė?)
Ona, darbininkė — Šiaulių trupės artistė	Lingvienė
Antaniukas, jos sūnus	B. L. (Lesys)
Jonas Grėblis, kumetis	J. Pleirys
Liudvikas Kuprauskas, šunadvokatis	K. Puida
Kuprauskio faktorius	A. Kazėnas
Jurgiukas, Kuprauskio tarnas	S. Kučinskas
Bagrevičių tarnaitė	M. Špakauskaitė

Choras.

p. A. Kazėno vedamas padainavo:

Siuntė mane motinėlė	vyriškais balsais
Koks puikus vakarėlis	
Op, op, Nemunėli!	maišytais balsais
Kur namas mųs?	

Šokiai, skrajojanti krasa, konfeti ir t. t. lig 4 val. ryto.

„Vilniaus Žinios“ 1906 N 257 apie šį vakarą šit ką parašė:

„Vaidino artistai pusėtinai. Iš visų artistų ypač atsižymėjo lošime Šiaulių trupės artistė p. Lingvienė, Onos, darbininkės rolėje. Publika garsiu rankų plojimu lydėjo ją nuo scenos. Neblogai taip pat sulošė Liudviko Kuprauskio šunadvokačio rolę K. Puida. Visi kiti artistai tik kad lošė. Kai kurie jų visai neatsakanti buvo rolėse, o buvo ir tokių, kurie rolių... visai nemokėjo. Mikalojaus, buvusio kareivio, rolę p. Kazėnas atliko vidutiniškai, bet reikia pastebėti, kad jei p. Kazėnas darbuosis, su laiku gali būt iš jo geras artistas.

Vaidinimui pasibaigus, choras p. A. Kazėno vedamas, padainavo kelias daineles vyriškais balsais ir dvi daini maišytais balsais. Dainavo gan neblogai, tik kai kurių balsų, kaip sakysim altų, nesigirdėjo, tarsi jų chore visai maža“.

Išvažiavus M. Petrauskui iš Vilniaus, VK atsidūrė ne kokioj būty — negalėjo rengti vakarų, nes trūko ir vaidintojų ir choristų. G. Landsbergis susirūpino, pamatė, kad taip toliau gyventi negalima, kad reikia būtinai susitaikyti su savitarpiečiais. Pagaliau toji taika buvo padaryta — lapkričio 22 dieną susiėję vienų ir kitų atstovai susitarė ir susitarimo dokumentus paskelbė spaudoje:

„Lapkričio 22 d. š./m. „Vilniaus Kanklių“ pirmininkui G. Landsbergiui pakvietus Vilniaus Lietuvių Savitarpinės Pašalpos Dr-jos vaidintojų ir dainininkų kuopos narius susivienyti su „Viln. K.“ dr-ja, jos spėkų ir lietuvystės pastiprinimui, kuopos nariai, gerai visą tą dalyką apsvarstę per savo posėdį, atliktą tą pačią dieną, Vilniaus Liet. Sav. Paš. dr-jos pirm. pirmininkaujant ir dalyvaujant savo valdybai, nutarė: prisidėti „V. K.“ įstatymų pamatu prie „V. K.“ dr-jos, ir draugija su ąja, kaipo jos tikrieji nariai darbuosis Lietuvos dailės naudai, pasiliekant drauge kuopoje.

Pasirašė:

Pirmsėdis: P. Matulionis Sekretorius: J. Grybas“.

Susitarimo aktas.

„1906 m. lapkričio 23 d. „Viln. K.“ bute (Vilniaus g-vė nr. 28) susirinko „V. K.“ valdyba ir Liet. Sav. Paš. Dr-jos artistų bei dainorių Kuopos atstovai ir padarė sekantį nutarimą:

iš gyvenimo patyrėme: 1) kad Vilniaus aplinkybės neleidžia

pasekmingai plėtotis dviem skyrium veikiančiom lietuvių dailės draugijom, dėlei kurių silpnumo yra nauda tik kitataučiams, kurie trukdo lietuvių savyrankios kultūros apsireiškimui; 2) kad Vilniuje, kaipo Lietuvos sostapilyje, svarbu yra turėti stiprią dailės draugiją ir 3) kad nereikėtų naudotis kitataučių jėgomis nutarėme: užmiršdami ir neminėdami abiejų pusių nesutikimų ir praėjusių laikų nesusipratimų kaipo tikri vienos Motinos, Lietuvos sūnūs, paduodame kits kitam sandoros ranką ir susiliejame į vieną „V. K.“ Draugiją, idant suvienytomis jėgomis darbuotis pasekmingiau mūsų dailės naudai“.

„V. K.“ pirmsėdis Gabrijelis Landsbergis.

„V. K.“ sekretorius K. Puida.

Jonas Vileišis

Įgaliotieji „kuopos“ atstovai: L. Gira, A. Rucevičius.

Šis susitaikinimas Vilniaus lietuvių visuomenės buvo sutiktas labai palankiai. Visi dabar laukė našesnio darbo ir veikimo. Toms viltims buvo pagrindo, tačiau neilgai trukus vėl prasidėjo irimas — G. Landsbergis atsisakė nuo pirmininko pareigų. Likę valdybos nariai persitvarkė ir taip pat laikraštyje pranešė, kad nors Landsbergio pasitraukimas apgailėtinas, tačiau tat negali trukdyti VK tolimesnio veikimo; draugijos pirmininku buvo išrinktas Jonas Vileišis. Visa tat dėjosi gruodžio pradžioje.

Greta šito incidento atsitiko dar ir kitas VK skaudus dalykas, tik jau ne iš draugijos valdybos ar narių kaltės, o dėl pašalinių jėgų įsikišimo. Šičia paduodama ištisai to įvykio aprašymas iš VŽ 264 N.

„Geradarių darbai. Nepersenai „Vilniaus K.“ chorvedžiu buvo pakviestas p. A. Kazėnas, gabus vaikinas, pildąs nuo tūlo laiko Vilniaus dvasiškosios seminarijos bažnyčioje vargoninko pareigas. Per pastarus tris vakarus p. A. Kazėnui drauge su broliais K. ir M. Petrauskais teko vesti „V. K.“ choras ir, suprantamas dalykas, chorvedžių pavardės kaip afišose, taip ir programose buvo apgarsintos. Pirmuoju du vakaru nusisekė gana gerai; per pastarąjį vakarą teko choras vesti vienam p. A. Kazėnui, ir tas jo darbštumas užsibaigė — krizisu. Pasirodo, kad seminarijos rektorius kun. Baiko, patyręs apie p. A. Kazėno lankymos į „V. Kankles“ kaipo „do

litwomanskiego towarzystwa“ ir, skelbdamas „V. K.“ dr-ją bedieviška, stačiai pasakė, kad jeigu p. A. Kazėnas ir toliau prigulės prie tos dr-jos — turės atsitraukti nuo vargonininko vietos ir Seminarijos bažnyčios. Rektorius kun. Baiko, naudodamasis savo tiesomis, labai nepadoriai pasielgė, — tą turės kiekvienas pripažinti. Panašių priemonių vartojimas lietuvių jėgoms jų sostapilyje susilpninti, dar aiškiau apibūdina mūsų ponų lenkininkų veikimą ir prie tos nepadorios nepadorių lenkų pasielgimų faktų begalės prisideda kartas nuo karto nauji, dar šlykštesni faktai, kol tikras saikas nebus perpildytas ir galutinai santykių suirimu neužsibaigs prietykiai tarp lenkininkų ir lietuvių“.

Netekus Kazėno, prie VK muzikalinės dalies vadovavimo prisidėjo M. K. Čiurlionis. Gruodžio 27 d. miesto salėje buvo lietuvių vakaras, kur greta dviejų komedijų („Kaip kas išmano, taip save gano“ ir „Nepadėjus nėr ko kasti“) randame ir chorą laisvo artisto Čiurlionies vedamą.

Nors iš artistų susitarimo akto ir iš greit po to pasireiškusios visuomenės nuotaikos atrodė, kad visas Vilniaus lietuvių teatro meno darbas pasidarys sklandesnis, darnesnis, bet kažkodėl to nematyti. Bene svarbiausia viso to priežastimi reikėtų laikyti paties susitarimo iniciatoriaus ir ilgalaikio VK vadovo G. Landsbergio pasitraukimą nuo draugijos vadovavimo ir išsikėlimą iš Vilniaus. Landsbergis buvo ne tik geras organizatorius, bet jisai taip pat ir nusimanė savo dirbamame darbe — jis ir režisavo, ir vaidino, ir dramos veikalus rašė. Toksai žmogus šiuo metu labai buvo reikalingas, ir jo pasitraukimas iš darbo greit parodė pasekmes. Artistų susitarimas kad ir buvo padarytas, tačiau gal tik tam kartui, nes paskui savitarpiečiai vėl skyrium rengia vakarus. 1907 m. vasario mėn. VK išgauna iš miesto valdybos salę, o po kelių dienų pasinaudoja savitarpiečiai. Kai nuvyksta VK atstovai pasiteirauti, kodėl taip atsitiko, jiems pareiškia, jog miesto valdyba šių dviejų draugijų neskirianti.

Pačioje 1907 m. pradžioje VK surengė bene septynis vakarus, daugiausia šokių vakarus su maža koncertine dalimi. Apie pirmąjį tų vakarų VŽ atsiliepia gerai, nes per jį (I. 6) daina-

vo choras ir solo Kipras Petrauskas, Audiejus ir E. Gališauskaitė. Per šokius atėjo „Trys karaliai“ — publikos susidomėjimas buvęs didis. Tiktai per lietuviškus vakarus publika pradėjo lankytis daugiausia nelietuviška. Žemaitė VŽ 36 N. net feljetoną išspausdino apie VK vakarus (I 28 ir II 10). Ji ten sako, kad tokiuose vakaruose maža tautiškumo, nes prisirenka daug lenkų. Kas ateina tik pasišokti, nenusivilia, bet kas ateina lietuvybės ieškoti — apsigauna.

Šiuo metu VK-se tiek valdybos posėdžiuose, tiek visuotiniuose susirinkimuose daugiausia svarstomos įvairios piniginės apyskaitos, kurių ypač paliko G. Landsbergiui išvykus. Visuotiniai susirinkimai pasidarė negausūs — atsilanko vos per 30 narių. 1907 m. valdybą sudarė: J. Vileišis pirm., K. Puida sekr., J. Grigaitis iždin. Anais metais VK net gastrolių po provinciją padarė, o šią vasarą padarė vieną gegužinę Verkuose, bet ir toji davė deficito net 70 rb.

Savitarpiečių veikimas šiuo laiku taip pat ne kažin koks. Pavasario sezone, pirmoje 1907 m. pusėje, porą kartų suvaidino „Eglę žalčių karalienę“ (III 4 ir IV 26).

Susidarius tokiai būčiai, pradėta lietuvių scenos reikalus gvildenti spaudoje. Lig tol visa praeidavo draugijų valdybų posėdžių bei kada-ne-kada visuotinių susirinkimų ribose. Apsisvarstyti atėjo laikas, nes panaši būtis ir nuotaika buvo ne viename Vilniuje, bet ir kitose Lietuvos vietose. „Vilniaus Žiniose“ pasirodo keletas straipsnių, rodančių lietuvių scenos darbo negalavimus ir trūkumus, ir ieškoma išeities būdų. Pirmiausia prabilo J. K. VŽ 115 N straipsniu.

Pasirūpinkime rimtai apie lietuviškąją sceniškąją dailą. Inteligentai apmiršo sceniškosios dailos kėlimą, kuri tinkamai pastatyta, daug kur atstotų laikraščius.

Buvo įsikūrusios dvi muzikališkai-dramatiškos d-jos — Vilniuje „Kanklės“ (Vilniaus Kanklės) ir „Daina“ Kaune. Bet jų likimas ir veikimas apverktinas. Patekus toms draugijoms į nenusimanančių žmonių rankas, vakarai virto šokių su lenkiškom panelėm vakarais. Kilo vaidai del vadovų nerūpestingumo. Pradėta vaidinti menki dalykai: „Audra giedroje“ — demoralizuojąs didmiesčių produktas.

Atsiskyrę nuo „V. Kanklių“ Sav. Paš. Dr. kuopa pastatė du kartu „Eglę žalčių karalienę“, vaidino neblogai, bet publikos buvo visai maža. Dar ne visiškai tautiškai atbusta, užtat nevyksta. Jonas Ambrazaitis pernai sumanė sudaryti skrajojančią trupę. Įkišo 100 rublių. Laikraščiai tylėjo. Pasiliko jis tyruose šaukiąs. Anglų teatro tėvas Šekspyras skrajojamom trupėm kėlė teatro vardą. Pravartu ir mums turėti panašią trupę. Str. autorius pažada skirti 50 rb. Pageidauja, kad G. Landsbergis, kaip kompetentiškiausias to reikalo asmuo, išsitartų. VŽ pagvildentų praktiškąją šio klausimo pusę, įvykinimą.

Po kelių dienų VŽ (120 N) įdėtas be parašo straipsnis „Jono Ambrazaičio sumanytoji keliaujanti trupa“. Visiškai pritariama tai minčiai. Reikią tik stengtis, kad toji graži idėja nežūtų. Dėl ko tokios trupės lig šiol nėra? Visuomenė siaura: bažnyčia, karčiama, iš reto vakaruškos — tai dirva, takai, kuriais ana įpratusi eina. Pirmiausia turi rūpintis p. J. Ambrazaitis. Reikia rėkti, kad visuomenė išgirstų. Jei Ambrazaitis negalėtų realizuoti, tai, kad prisidėtų G. Landsbergis. Tam neapsiimant, turėtų imtis „Vilniaus Kanklės“ arba „Daina“. Visuomenė laukia.

Kitos dienos VŽ atsiliepia G. Landsbergis straipsniu „Lietuvių sceniškos dailos klausimu“. Jo nuomone, tuoj trupės steigti nereikia. Reikėtų artistų profesionalų sąjungos. Lietuva reiktų padalyti į teatralinius rajonus ir įsteigti visur scenos mėgėjų kuopas kuopeles, tarpusavy susietas. Pavietų (apskričių) miestuose reikėtų parūpinti istoriškų kostiumų bei butaforijos. Brangesnius prietaisus būtų galima skolintis. Pasidarytų draugijiškai komercinis ryšys. Tam tikslui reikalingas žinovas instruktorius, organizatorius, kuris keliaudamas mokytų artistus mėgėjus. Toksai instruktorius galėtų žinoti, iš kur semtis medžiagos, kad didesniuose istoriškuose veikaluose parodytų rimtą dailą (meną) ir pastatytų ją ant lygaus su kitų tautų daila pamato. Instruktorius turi būti apmokamas. Lėšos galėtų būti renkamos aukos būdu iš pradžių, o paskui iš gryno pelno už vaidinimus. Instruktorius turėtų pasitenkinti 50 rublių mėnesinės algos, o kelionei daugiau neišleistų kaip 15

rublių. Tuo būdu 65 rublių užtektų mėnesiui norint įvykdyti milžinišką kultūros darbą.

Taip pat dėl scenos bėdų atsišaukė J. Čerkesas iš Panevėžio str. „Neseniai ir neilgai“. Autorius primena tą entuziazmą, kuris buvo tik atbudus iš miego, apie įkūrimą visos eilės dramos, dailės draugijų. Manyta, kad atgims Lietuvoj muzika ir daina, užims lygų laipsnį su kitomis tautomis ir dramos mene. Deja. Nutilo. Pasiliko tik vardai „Kanklių“, „Dainos“, „Aido“ (Panevėžio). „V. Kanklėse“ vietoj darbo girdėtis klegesys, barniai, nesutikimai. Visoms trims jau buvo galima sukurti ir skrajojama trupė. Dabar dramos ir dainos menas stovi žemame laipsnyje. Reikalingas darbas.

Kaunietis J. Čerkesui atsako: draugijos gyvuoja, bet per porą metų atgaivinti amžiais užmarinta ne taip lengva. Pripažįsta, kad buvo klaidų.

Rudenį, Landsbergiui atsiradus vėl Vilniuje, nežinia, ar dėl tų spaudos balsų, ar dėl ko kito, pradėta vėl veikti. Lapkričio 29 d. Pagirio geležinkelio ratelio salėje jau buvo vaidinama Žemkalnio (G. Landsbergio) keturių veiksmų drama „Blinda“. „Viltis“ 24 N šit kaip atsiliepė:

„Labai vykęs panaudotas siužetas apie nuskriaustą baudžiauninką Blindą. Daug veiksmo. Publika trenksmingai plojo Žemkalniui, kurs iš tikro ne tik rašydamas, bet ir pats rengdamas vakarą be galo daug padėjo.

Netikusiai atlikta daugelis vietų, ypač ten, kur daugiau žmonių įeina.

Svarbiausią rolę, Blindos rolę, gana gerai atliko Alyta, nebent trūko jausmo kalbant kaip „svieto lygintojui“. Uršė — P. Petkaitė, Uršės motina — Smetonienė, Titnaginskis — pats autorius. Žydas — Stončius per daug kai kur virpėjo.

Šokiuose daug panelių dalyvavo pasipuošusių Krokuvos apdarais. Vilniuj vadina „tautiškais kostiumais“. Primenama, kad tai didelė klaida. Esama ir iš provincijos tokių klaidų. S. K.

Visuotiniame VK susirinkime rugsėjo 4 d. valdyba nusiskundė, kad valdybos nariai atšalę, nes per praėjusius susirinkimus buvo daug ginčų ir nemalonumų. Išstojus jaunesniems

nariams pritrūko artistų. Ypačiai bloga finansinė padėtis. Kažkas nurodė, kad per mažas nario mokestis, bet tat nustatyta norint pritraukti prasčiokus, bet žmonės tos naudos nesuprato.

Šiojo susirinkimo nuotaika buvo prasta — nieko konkretaus padėčiai gerinti nenutarta, o atidėta ateičiai, kada bus sušauktas nepaprastas visuotinis susirinkimas, į kurį būsią kviečiami ne tik nariai, bet visi Vilniaus lietuviai. Čia pat buvo iškeltas ir Tautos Namų reikalas. „V. Kanklės“, ypačiai pajutusios, kaip tenka kęsti neturint lietuviams savų namų, iškėlė Tautos Namų statymo reikalą. Namuose turėtų būti salė teatrui ir scena. Tam tikslui buvo sudarytas 10 žmonių komitetas.

Šito sumanymo sėkmė buvo ne kokia. Mat, nebuvo visa kaip reikiant apgalvota ir apsvarstyta: kokio didumo turėtų būti namai, kiek tūkstančių rublių atsieitų, ar galime tikėtis tokių namų susilaukti, paskui — ar reiks aukų tiems namams palaikyti, kuri organizacija imsis viso darbo, kur garantija, kad fondas, sudarytas tam reikalui, nenuskęs kurioj kitoj kasoj. Kuriomis sąlygomis d-jos galės naudotis tais namais? Tokias mintis iškėlė „Viltyje“ dr. J. Bagdonas. Jisai pasisako neturįs nieko prieš patį sumanymą, bet mato, kad visa neapgalvota, neteisėtai pasielgta, ir pareiškė iš komiteto išeinąs.

Komitetui tik pasiskelbus, A. Smetona „Vilties“ 8 N rašė, kad komitetui nedera vienam, nepasitarus su kitais Vilniaus lietuviais, imtis to darbo. Toks namas svarbus, apie jį ir dr. Basanavičius ir kiti galvojo ir susirinkimuose kalbėjo. Kodėl „V. Kanklės“ išrinko vienos komitetą, be jų yra ir daugiau draugijų. A. Smetona savo straipsnyje siūlė visoms draugijoms išrinkti po valdybos narį ir sudaryti komitetą, kuris rūpintųsi Tautos Namų reikalais. Toks komitetas turėtų didesnį pasisekimą lietuvių visuomenėj.

P. Matulionis, kaipo pirmininkavęs anam susirinkimui, to paties laikraščio 10 N atsako A. Smetonai, kad „V. Kanklės“ visa tai padariusios: kvietusios visus lietuvius ir išrinkusios komitetą. Komitetui įsakyta sukviesti redakcijas pasitarti. „Leis-

kit nusikalsti, rašo P. Matulionis, ir tada bauskit“... Neatvykę susirinkiman arba nepatekę komitetan dar nepavėlavo: jų ten laukia visu glėbiu.

Tautos Namų statymo klausimas čia paduodamas tik parodyti, kokių sumanymų to meto Vilniaus lietuviai turėjo. Šiaip — šis klausimas dingo, nors ir aukos buvo jau pradėtos siųsti. Bene rimčiausios šito klausimo eigos nesėkmingumo priežastys bus tos, kurias iškėlė dr. J. Bagdonas savo pareiškime.

(b. t.)

II. Atsiminimai. Biografijos.

IŠ VYSK. M. VALANČIAUS „PAMIĘTNIK DOMOWY"

Kun. J. Tumas, dar beredaguodamas „Tėvynės Sargą" ir „Žinyčią", buvo gavęs iš vysk. Valančiaus giminių dr. Grūzdžio ir A. Beresnevičiūtės ir iš Kauno vyskupo kanceliarijos keturis vysk. Valančiaus rankraščius: Pamiętnik Domowy, Wiadomości o czynnościach pasterskich, Wiadomości rozmaite ir Wiadomości zewsząd zebrane, iš kurių atrinkdamas atskirus dalykėlius ir versdamas juos lietuviškai, nuo 1899 m. pradėjo juos spausdinti „Tėvynės Sarge", „Žinyčioje" ir „Dirvoje — Žinyne". 1929 m. visas tas keturių rankraščių dalis surinko į vieną, savitai sistematizavo, papildė kai kuriais prierašais, kiek pakeitė kalbą ir išleido atskira knyga kaip Motiejaus Valančiaus Pastabas pačiam sau. Tą antrą leidimą spausdindamas, matyt, J. Tumas jau nebeturėjo po ranka anų rankraščių ir tuo būdu negalėjo nei pateikti atskiriems Valančiaus tekstams jų metrikų, nurodyti, iš kurio rankraščio kurie dalykėliai imti, nei patikrinti savo vertimo ar ištaisyti korektūros klaidų. Taip pat jis neduoda čia jokių žinių ir apie rankraščių likimą. Atrodo, kad ir čia su jais jis elgėsi taip pat nerūpestingai, kaip ir su daugeliu kitų rankraščių, kuriuos savo reikalui panaudojęs, jų likimu jau nebesirūpino, kol pradėjo rinkti literatūros muziejų. Atrodė, kad ir tie rankraščiai jau dingę; tiktai ne per seniai vienas jų — „Pamiętnik Domowy" — susirado tarp mirusiojo 1931 m. VII 21 kun. Juozo Dirginčiaus, Panevėžio lenkų gimnazijos kapeliono knygų. Jo sesuo, Ona Dirginčiūtė, dovanojo šį rankraštį Juozui Čerkesui; šis mėgino parduoti jį Švietimo Ministerijai ir Universiteto Bibliotekai. Dėl kainos nesusitaręs, 1935 m. VI 13 dovanojo rankraštį p. Valstybės Prezidentui A. Smetonai, kuris savo ruožtu dovanojo jį Universiteto Bibliotekos rankraščių skyriui. Pasirodo, kad šis rankraštis kaip tik yra vienas anų keturių, J. Tumo rankose buvusiųjų. Susirado ir J. Tumo laiškas, kuriame jis, jau kun. Dirginčiui mirus, prašė suieškoti jį kun. Dirginčiaus palikime, nes anam kun. Tumas jį buvo paskolinęs. Tikėkime, kad susiras ir kiti dingę trys rankraščiai.

„Pamiętnik Domowy" turi 323 numeruotus ir Valančiaus ranka rašytus puslapius. Pirmame puslapyje Valančiaus įra-

šyta: „Książeczkę tę własną moją ręką napisaną oddaję miłemu siestrzanowi mojemu Władysławowi Beresniewiczowi na pamiątkę. Działo się w Kownie 1873 r. pazdziernika 16. dnia. Maciej Wołonczewski, Biskup Żmudzki“ (šią mano ranka surašytą knygutę dovanoju atminimui mano mielam seserėnui Vladui Beresnevičiui. Vyko Kaune 1873 m. spalio 16 d.). Tačiau to parašo, kurį neva radęs J. Tumas „nie będzie drukowany“ čia nėra, tai greičiausiai jis buvo padėtas kitame rankraštyje. Rankraščio turinį sudaro eiliniais numeriais pažymėti šie straipsniai: Nr 1 Obraz Najswiętszej Panny p. 3—12 (J. Tumas: Švenčiausios Panelės paveikslas p. 77—80); Nr. 2 Zdarzenie w Skopiszkach p. 12—17 (J. T.: Nuotykis Skapiškyje p. 80—81); Nr. 3 Wornieńskie miasteczko p. 18—30 (J. T.: Varnių miestelis. Sukilimas p. 56—59); Nr. 4 Upadek Worń p. 31—35 (J. T. Varnių nupuolimas p. 59—60); Nr. 5 Zmiana w Worniach p. 35—38 (J. T.: Atmainos Varniuose p. 60—61); Nr. 6 Kościół Citowiański p. 38—48) (J. T.: Tytuvėnų bažnyčia p. 93—96); Nr. 7 Bractwo p. 48—55 (J. T.: Brolija p. 75—77); Nr. 8 Kamelduli p. 55—64 (J. T.: Pažaislio Kameldulai p. 137—139); Nr. 9 Księża dyecezyi Żmudzkiey z powodu powstania 1862(!) roku ukarani p. 64—90 (J. T.: Žemaičių vyskupijos kunigai, nubausti po 1863 m. sukilimo p. 63—70); įtarpas be antraštės ir numerio apie save p. 91—92 (J. T. p. 70, prierašas 107); Nr. 10 Zdarzenie p. 93—98 (J. T.: Pirmoji knygnešių politikos byla p. 72—74); Nr. 11 Przypomnienie p. 99—117 (J. T.: Atminimas mokslo Kalvarijoje p. 14—19); Nr. 12 Kościół parafialny Kowieński czyli fara, pozniej klasztor Księży Augustyanów, na Wilenskiey ulicy p. 118—129 (J. T.: Kauno parapinė bažnyčia, arba fara, paskui kunigų Augustijonų vienuolynas Vilniaus gatvėje (Katedros bažnyčia) p. 103—106); Nr. 13 Plebania Kowienska staje się klasztorem p. 129—132 (J. T.: Kauno klebonija vienuolynu virsta p. 106—107); Nr. 14 Kościół S. Piotra w Kownie na katedrę zamieniony p. 133—139 (J. T.: Šv. Petro bažnyčia katedra virsta p. 107—108); Nr. 15 Klasztor Bernardynów w Datnowie p. 139—147 (J. T.: Kunigų Bernardinų vienuolynas Dotnuvoje p. 97—99); Nr. 16 Chwałojnski klasztor księży Karmelitów p. 147—154 (J. T.: Kunigų Karmelitų vienuolynas Kolainiuose p. 99—101); Nr. 17 Traszkuński klasztor Księży Bernardynów p. 154—159) (J. T.: Kunigų Bernardinų vienuolynas Troškūnuose p. 96—97); Nr. 18 Poławeński klasztor księży Dominikanów p. 159—166 (J. T.: Kunigų Dominikonų vienuolynas Palėvenėje p. 101—103); Nr. 19 Mias-

teczko Szkudy p. 167—176 (J. T.: Skuodo miestelis p. 139—142); Nr. 20 Kościół Czerwono-Dworski p. 167—185 (J. T.: Raudondvario bažnyčia p. 87—89); Nr. 21 Kłopoty z Kościołem Nowoaleksandrowskim p. 186—193 (J. T.: Rūpesčiai dėl Zarasų bažnyčios p. 82—83); Nr. 22 Kościół Widziszski p. 194—202 (J. T.: Vidiškio bažnyčia 89—91); Nr. 23 *Kościół Wojnucki* p. 203—209 (J. Tumo neišversta); Nr. 24 Kościół Ławkowski p. 210 214 (J. T.: Laukuvos bažnyčia p. 84—85); Nr. 25 *Kościół Retowski* p. 215—223 (J. Tumo neišversta); Nr. 26 Kościół Pokopski p. 225—233 (J. T.: Pakapės bažnyčia p. 85—87); Nr. 27 Kościół i klasztor panien Bernardynek w Kownie p. 233—238 (J. T.: Panų Bernardinių vienuolynas (Parapijos bažnyčia) p. 111—112); Nr. 28 Upadek klasztoru Bernardynek w Kownie p. 238—243 (J. T.: Bernardinių vienuolyno puolimas p. 112—113): Nr. 29 Kościół i klasztor Księży Franciszkanów w Kownie p. 244—251 (J. T.: Pranciškonų vienuolynas (Dangun Ėmimo bažnyčia) p. 121—123); Nr. 30 Zmiana w kościele i klasztorze Franciszkanów Kowienskich p. 251—253 (J. T.: Atamainos Kauno Pranciškonų bažnyčioje ir vienuolyne p. 123); Nr. 31 Kaplica drewniana S. Krzyża p. 254—255 (J. T.: Šv. Kryžiaus koplyčia p. 118—119); Nr. 32 Kościół Jezuicki w Kownie tytułu S. Franciszka Ksawerego p. 256—257 (J. T.: Jėzuitų vienuolynas (Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia) p. 119—121); Nr. 33 Kościół księży Dominikanów w Kownie p. 264—267 (J. T.: Dominikonų vienuolynas p. 124); Nr. 34 Kościół Dominikanski przerobiony na prawosławny p. 267—270 (J. T.: Dominikonų bažnyčia cerkve paversta p. 124—125); Nr. 35 Kościołek S. Giertrudy w Kownie p. 270—274 (J. T.: Šaričių vienuolynas (Šv. Gertrūdos bažnyčia) p. 115—116); Nr. 36 Kościół i klasztor panien Benedyktynek w Kownie p. 275—281 (J. T.: Panų Benediktinių vienuolynas ir bažnyčia p. 113—115); Nr. 37 Kościół S. Krzyża i klasztor księży Karmelitow bosych, za miastem Kownem na brzegu Niemna położony p. 282—287 (J. T.: Karmelitų vienuolynas (Šv. Kryžiaus bažnyčia p. 116—118); Nr. 38 Kosciołek S. Eliasza i S. Teressy należący do księży Karmelitów bosych p. 288—290 (J. T.: Karmelitų Basųjų vienuolynas (Šv. Elijo ir šv. Teresios bažnytėlė) p. 118); Nr. 39 Kościół i klasztor księży Bernardynów w Kownie p. 291—297 (J. T.: Bernardinų vienuolynas (Seminarijos bažnyčia) p. 109—110); Nr. 40 Zmiana w klasztorze Bernardynów Kowienskich p. 298—300 (J. T.: Atmainos Bernardinų vienuolyne p. 110—111); Nr. 41 Powstanie w powiecie Telszewskim 1863 roku p. 300

—307 (J. T.: 1863 m. sukilimas Telšių apskrityje p. 61—63); Nr. 42 Wypadki z czasów powstania 1831 roku p. 307—312 (J. T.: 1831 m. lenkmečio nuotykis p. 132—133); Nr. 43 Wiadomość o Wiekszniańskim kościele p. 312—320 (J. T.: Viekšnių bažnyčia p. 91—93); Nr. 44 Wzmianka o księdzu Mikołaju Łęczyckim p. 320—(323) (J. T.: Paminėjimas kunigo Mikalojaus Lenčickio p. 143—144).

Tuo būdu iš viso to rankraščio J. Tumas neišspausdino tik dviejų dalykėlių vertimo (jie spausdinami žemiau), bet iš kitų trijų rankraščių įdėjo: p. 19—38 M. Valančiaus profesoriavimo ir rektoriavimo metus, jo apėmimą vyskupystės, p. 43—55 laikus ligi sukilimo, p. 126—127 Literatūros žinią, p. 129—131 Simaną Daukantą ir kitus rašytojus, p. 133—137 Sąrašą dalyvavusių 1830—1831 m. sukilime dvasiškių, p. 142—143 Žydų kolonizaciją, Tėvą Rylą ir p. 144 25 m. vyskupavimo sukaktį. Kitą, ne iš keturių rankraščių sudarytą, dalį sudaro paties J. Tumo prierašai ir kai kurių spausdintų Valančiaus tekstų pakartojimas. Šiaip pagrindinę Pastabų pačiam sau dalį sudaro kaip tik Pamiętnik Domowy. Jį versdamas J. Tumas nuo teksto ne labai nutolo, tik kai kur įsibrovė faktiškosios klaidos, kai kur Valančiaus klaidų netaisė (pvz. kada Valančius nuolatos 1863 m. sukilimą vadina 1862 m. sukilimu), kai kur sąmoningai keitė; pvz. tuo tarpu, kai Valančius visur 1831 m. ir 1863 m. įvykius vadina sukilimu (powstanie), J. Tumas daugiausia tai verčia maišto terminu, ar lenkmečiu, rodos, tik poroje vietų pavartojęs sukilimą. Šia proga atitaisomos kai kurios J. Tumo verčiant padarytos stambesnės paklaidos.

P. 14 turi būti Glozeraitė, ne Glazeraitė; p. 19 praleista, kad Labašauskas buvo atkviestas iš Raseinių, o varškėčius vertėjas pavertė šaltanosiais; p. 56 praleista, kad Varnių miestelis buvo laimingas „dėl mano ten buvimo", Andriejausko vardas Vladimiras; p. 56—57 Tumas sukilėlius ir sukilimą pavertė maištininkais ir maištu, o rusus maskoliais; p. 58 nevykusiai vietoje „padariau tai, ką jau buvo padaręs gubernijos bajorų vadas", išversta „daviau tiek, kiek jau buvo davęs..." nors apie kokį davimą ten nekalbama; p. 60 žinomą Prekerį J. T. pavertė tarnu, vietoje tarnautojo, Butkevičių pavertė Buskevičium, Rokitai tarnavo kunigams invalidams, ne ligonims; p. 61 Lopacinskis paverstas Lopatinskiu, Napoleonas III ne siundė, bet ragino sukilti; jo posakyje praleista, kad „jam padedant" bus Lenkija; p. 62 kalbama ne apie kunigų „žudy-

mą“, bet kankinimą; praleista, kad į Tverus buvo pasiųsti tik „du“ savieji; netiksliai išversta, kad kunigai lyg bizūnais privertė žmones, tuo tarpu kaip patys kunigai buvo sukilėlių bizūnų priversti. Šio skirsnelio pabaigoje praleista: „Ir tuo pasibaigė sukilimas Telšių aps.“ P. 63 Barkauskis virto Barauskiu, Bortkevičius Bartkevičium (dvi įvairios pavardės), Mikalojus Stankovičius Stankevičium be vardo, vietoje „sukilėliams pabėgusiems už sienos“ išv. „maištininkams pabėgti už sienos“ ir visur kitur sukilėliai virto maištininkais; p. 63 praleista, kad Dovydavičius Juozapas „1872 m.“ parvažiavo, ir kad Dovydavičius Justinas „galiausia ministerio leidimu atvažiavo į Alukštą“; sargas ne „nušautas“, bet „sušaudytas“; p. 65 Jankauskis virto Jonkauskiu; Vėlykių filialistas Jakavičius, pavadintas Aukštadvario filialistu, Janikavičius virto Jonikavičium, Tauragnų vikaras Jacevičius pavadintas Tauragės vikaru; p. 66 Lileika pasimirė „kalėjime“, Močiulskis virto Mačiulskiu; p. 67 Plevaka 1872 m. pasimirė, bet ne grįžo į Kuršą; p. 68 Skorupskis virto Skarupskiu, Sonulevičius Senulevičium; p. 69 Timinskis buvo ne išteisintas, bet išleistas; p. 70 Golkevičius virto Galkevičium, praleista, kad Mokrzeckis buvo „pagarsėjęs pamokslininkas“; p. 77 Potapovas mirė ne 1870, bet 1871 m., Mikalojus Šimkevičius pas J. T. virto Mykolu; p. 80 1856 m. žiema virto „tais metais“, t. y. 1854; p. 82 „sukčių“ kun. Stanevičių J. T. pavertė verteiva; p. 83 vietoje „rūpintis 10.000 rb.“ pas J. T. minavoti; p. 84 Kalenda virto Kalėda; p. 86 vietoje 1861 m. „rugpiūčio“ 5 d. pas J. T. „rugsėjo“ 5 d.; p. 87 „pasisiūlymas“ Raudondvario filiją paversti parapine virto „pasiskelbimu“, praleistas Tiškevičiūtės vardas Vanda; p. 90 ir 91 „šventorius“ virto kapais; p. 91 vietoje 1626 m. „rugpiūčio“ 26 d. J. T. davė „rugsėjo“; p. 92 praleistas Bytauto vardas Gasparas, „plytinė“ virto „deglyčia“, Lenkauskis ne „besivaidino su fundatorium“, bet „besivadino fundatorium“; p. 93 senis virto bočiu, Biliūniškiai Biliūnais, kun. Sidabravičius — Sidaravičium, 1613 m. — 1633 metais; p. 96 vietoje „įsibrovė į pačią Žemaičių širdį“ išv. išplėšia ir pačią Žemaičių širdį, bonia virto bokštu, vadas Mineika virto tik vyresniuoju; p. 97 sukilimas virto Lenkmečiu, negudrus — nežmonišku; vietoje „nematė“ sukilėlių išv. nežinojo; p. 100 vėl sukilimas išverstas Lenkmečiu; p. 103 Maciejevskis virto Motiejausku, Nigilevičius Nagilevičium, vertingi paveikslai įstabiais; p. 104 vietoje nescit išsp. nescia, vietoje „1409“ m. 1400 m.; p. 106 praleisti gaisro metai 1800, o kun. Puciliaus-

kas virto Pucliausku; p. 107 vyskupijos etatas virto štabu; p. 108 kun. Baltramiejus Pukšta virto Pakštu be vardo, praleistas kun. Tomo Čižausko vardas; p. 110 kun. Gibašauskas virto Gibšausku, o sandėlis krautuve, remonto bernardinų vienuolyne metus 1867 J. T., rodos, teisingai ištaisė į 1864; p. 112 sakinį „Po paskutiniojo Lenkijos padalijimo“ J. T. sugriežtino į „paskutinį kartą išdraskius Lenkų karaliją“; p. 113 J. T. praleido vienuolę Ibianskaitę Kazimierą ir Kopciaitę pavertė Kapčaite; p. 114 aštuoniabriaunį bokštą J. T. pavertė aštuoniakampiu; p. 116 aprašydamas šaričių bažnyčią, J. T. praleido sakinį: skliautai kadaise įgriuvo nuo gaisro, taigi įstatyti mediniai, ir nesupratęs termino viešosios globos įstaiga (magistratūra) (rusiškai prikaz obščestvennago prizrenija) jį pakeitė atidavimu „miesto valdybai į bendrą globą“; p. 117 Žodkevičius virto Jodkevičium; prie 1845 m., kada įvyko karmelitų vienuolyno paėmimas, J. T. praleido „gegužės 1 d.“; p. 123 žieminę cerkvę pavertė žiemiškąja; p. 124 karius pavertė kareiviais; p. 139 praleidęs sakinį „bet krito įtarimas, kad išėjo į sukilimą, sužinojo apie tai Kauno vyresnybė ir 1831 m...“ J. T. pakeitė kun. Zubavičiaus suėmimo aplinkybes; p. 140 pakeitęs „ūkį“, „ūkininku“, J. T. pakeitė tuo ir Skuodo valsčiaus gyventojų skaičių; p. 142 ūkis vėl buvo atiduota ne Lenčickio lenta, bet butas, o lentą jau jis pats pasiėmė. Be tų visų teksto pakeitimų J. Tumo vertime yra nemaža ir kitų, smulkesnių, tačiau visi jie, matyt, dėl to atsirado, kad J. Tumas, taisydamas senojo veikalo kalbą, neturėjo po ranka Valančiaus lenkiškojo orginalo.

Žemiau paduodamos dvi „Pamiętniko“ nuotrupos — apie Vainuto ir Rietavo bažnyčias — J. Tumo nebuvo išverstos greičiausia ne dėl neapsižiūrėjimo, bet sąmoningai: pirmoje ištraukoje kalbama, kaip už kyšį buvo gautas leidimas bažnyčią užbaigti — spausdinti tai būtų buvę nepatogu tuo laiku, kada vien už kyšius dar šiaip taip galima buvo Lietuvoje dūsauti; antrojoje paliečiama Oginskių statyba — įžeisti juos nenorėta tuo laiku, kada daug kas jų parama buvo atliekama.

Vac. Biržiška

N 23

Vainuto bažnyčia

Savo papratimu lankydamas bažnyčias, 1852 m. rugpiūčio 30 d. pirmą kartą atvykau į Vainutą. Kaip visur, taip ir čia liaudis mane entuziastingai pasitiko. Radau medinę bažnyčią,

erdvią, švariai vietos dievobaimingo klebono kun. Liudviko Butkevičiaus išlaikomą, altorius paauksintas. Mišias celebravau pontifikališkai ir padirmavojau 1800 asmenų.

Išvažiuodamas dalinau liaudžiai kryželius, medalikėlius ir šventuosius paveikslėlius; žmonės taip norėjo gauti tų dovanėlių, kad viena ponia, beklūpėdama prieš mane, pasakė: duok man atminimui nors popieriaus gabalėlį. Daviau ką turėjau, bet visų apdovanoti nebuvo galima. Jei norėčiau patenkinti žmonių reikalavimus, turėčiau paskui save vežioti vežimus šventųjų paveikslėlių. Bariau kleboną, kodėl leido žydui pastatydinti karčiamą prie pačių šventoriaus vartų. Klebonas atsakė, kad žydas smuklę pastatė ne prie jo, bet prie jo pirmtakūnų.

1853 m. gyvendamas Varniuose, sužinojau, kad minėtas žydas sudegino savo namus, nuo jo užsidegė arti stovėjusi varpinė, o nuo šios ir bažnyčia. Šalindamas bloga, leidau pastatyti laikinę medinę koplyčią. Taip žmonės sudegusios bažnyčios vietoje pastatė koplyčią du kartus mažesnę ir žemesnę už senuosius Dievo namus; ją leidau pašventinti ir įvesti pamaldas. 1856 m. rugpiūčio 31 d. antrą kartą aplankęs Vainutą, pamačiau naują bažnytėlę ir pripažinau ją labai netinkamą. Todėl, surinkęs maršalkas, tariau „pastatėt bažnytėlę, ačiū jums už tai, vaikeliai, bet blogai sau patarnavote. Jeigu būtumėt paskubomis tą koplyčią kur nuošaliai pastatę, o didelę bažnyčią ant senųjų pamatų būtumėt iš lengva statę, tai būtų labai gerai. O dabar turėsit amžinai dėl šios bažnytėlės vargti. Juk joje nesutilps nei trečdalis parapijonių. Ką darysit žiemai atėjus? Juk nesat biednesni už Skuodo ar Viekšnių parapijonis, kurie išmūrijo bažnyčias iš niekur jokios pagalbos negaudami. Aš jums padėsiu planą sudaryti."

Šis pareiškimas žmonėms patiko; pažadėjo mūryti, o aš atsiunčiau iš Kauno valdžios patvirtintą planą. Puolė statyti ir per dvejus metus išmūrijo. Užėjo sukilimas, kuris jiems gerokai kliudė, nes reikėjo nuolatos statyti vežimus rusų kariuomenės būriams vežioti. Vargšė liaudis nesuspėjo pilnai bažnyčios stogo uždengti: užklupo Muravjovo įstatymas, kuris draudė tiek statyti katalikų bažnyčias, tiek jas taisyti, negavus civilinės valdžios leidimo; taigi policija neleido toliau stogo dengti.

Parapijonys kreipėsi į mane. Tris kartus prašiau gubernatoriaus leidimo užbaigti statybą. Nieko tai negelbėjo. Tuo tarpu lietus lijo ir ardė darbą. Sueijo dveji metai, o leidimo vis

nebuvo. Vainute yra žydas Hiršas, klebono Butkevičiaus favoritas, parapijonių altarista vadinamas. Tai jį parapijonys pavartojo reikalui atlikti. Atvažiavo doras barzdočius į Kauną, užėjo pas mane ir sako: „Kaip tai gali būti, kad su rusais už pinigus negalima būtų susitarti?“ Ir tikrai, pateko pas kai ką, davė šimtą rublių ir gavo reikalaujamą leidimą.

Gubernatorium buvo kunigaikštis Mykolas Obolenskoj, jo raštinės viršininkas Dimitras Pankov, o kanceliarijos tarnautojas, kuris tvarkė tikybinius reikalus, buvo Mikalojus Moskvin. Tuomet tai parapijonys uždengė naujos bažnyčios stogą. Tie patys medinę bažnytėlę, kuri man nepatiko, pardavė į Prūsus Tilžės klebonui Zabermanui, kuris pastatė ją kaime netoli prūsų sienos. Gautus už bažnytėlę pinigus Vainuto parapijonys sunaudojo mūrinės bažnyčios reikalams. Taip jie pastatė nuolatinę bažnyčią.

Noriu nuvažiuoti į Vainutą padėkoti klebonui ir žmonėms ir pasidžiaugti naujais Dievo namais, bet ligi šiol (1873 m.) mano kojos yra surištos.

N 25

Rietavo bažnyčia

Nuo 1606 m. Rietave yra katalikų bažnyčia. Nuo to laiko ligi mūsų dienų visad buvo medinė, gan erdvi. Stovėjo ta pačia kryptimi ir toje pačioje vietoje, kur šiandien stovi mūrinė.

Varpinė buvo, išeinant iš bažnyčios, kairėje. Tie patys, ką ir šiandie, varpai kabėjo ant keturių stulpų, lentomis ligi žemės apmuštų. Šventorius, kiaušinio formos, buvo aptvertas akmenimis, sudėtais be kalkių, todėl tas aptvėrimas buvo labiau panašus į akmenų krūvą, negu į kokį volą. Vėliau tuos akmenis sunaudojo mūrijamos bažnyčios pamatams.

Rietavas tai buvo didelis dvaras, priklausęs Lenkų karaliaus stalo turtams. Artinantis 1812 m., rusų valdžia laukė, kad nustos Lietuvos, ir dėl to pardavinėjo valdžios dvarus privatiniams žmonėms. Gudri italė kunigaikštienė Oginskienė, tuo laiku gyvendama Peterburge, pasinaudojo proga ir už nedidelius pinigus nusipirko Rietavą. Jai mirus, Rietavas perėjo jos sūnui kunigaikščiui Ireniejui Oginskiui, kuris, dvarus sutvarkęs, nutarė Rietave pastatyti mūrinę bažnyčią. O kad tuo laiku žmonės turėtų kur melstis, pastatė erdvią mūrinę salę, kur, mano leidimu, klebonas kun. Mykolas Herubavičius perkėlė iš senos bažnyčios altorius ir įvedė pamaldas. Varpams pakabinti tas pats savininkas pastatė laikinę varpinę. Visa tai

atlikęs, sugriovė seną medinę bažnyčią su varpine ir senos vietoje pradėjo mūryti naują.

Kunigaikščio prašomas kažin kokis architektas Italijoje paruošė naujos bažnyčios planą, pagal kurį turėjo būti ploni pilioriai — viršuje apskrita bonia, kaip Vilniaus šv. Petro bažnyčioje Antakalnyje, be priešakinių bokštų, su krosnimis; žodžiu, graži, kaip šokanti panelė.

1853 m. birželio 8 d., kunigaikščio Ireniejaus pakviestas, nuvažiavau iš Varnių į Rietavą. Kitą dieną, birželio 9 d. kunigaikščio, kunigaikštienės Olgos iš grafų Kalinovskių Oginskienės, dviejų sūnų Bagdono ir Mykolo akivaizdoje pradėjome šventą apeigą.

Kunigaikščiui įsakius, meisteriai išėmė ketvirtainišką, tašytą, per aršiną aukštumo ir platumo akmenį, kurio viduje buvo išmušta skylė, bet ne kiaurai. Į ją įdėjome dabartines auksines ir sidabrines monetas, paskiau paduota iš anksto paruošta stora cinkinė skarda, kurioje buvo išraižyta, kad kunigaikščiai Oginskiai įkuria šią bažnyčią 1853 m. birželio 9 d. valdant carui Mikalojui I ir kad Žemaičių vyskupas M. V. tą akmenį pašventino. Meisteris, kiek skardą sulenkęs, įkišo ją į iškaltą skylę, o kitas užpylė paruoštomis kalkėmis ir sulygino su akmens paviršiumi.

Po to pašventinau bažnyčios pamatus ir kertinį akmenį, kuris padėtas po ta statoma siena, prie kurios bus didysis altorius. Prasidėjo statyba, ėjo sparčiai, nes kunigaikščiui nestigo lėšų. Tiktai plytos buvo gan menkos, nes molyje buvo ir mergelio. Kada buvo jau žymiai pamūryta ne tik išorės, bet ant pilioriu ir vidujinės sienos, griuvo vienas pilioriu su siena. Niekam apie tai nieko nesakydamas, kunigaikštis įsakė mūryti iš naujo. Paskiau ir iš kitos pusės griuvo pilioriu, dėl ko vėl darbo prisidėjo.

Kunigaikštis norėjo, kad pagal planą virš sienų būtų išvesta bonia, bet su tuo nesutiko architektas, teigdamas, kad netvirta medžiaga nepakels bonios sunkumo. Tai matydamas, kunigaikštis išrašė iš Olandijos geriausių lengvų kiaurų plytų, bet ir iš tokių architektas nesutiko statyti bonios, juo labiau, kad bažnyčia iš karto sprogo nuo faciatos viršūnės ligi didžiųjų durų; teko kunigaikščiui atsisakyti projekto.

Žmonės tuojau jam pradėjo daryti pastabas, kad bažnyčia be bokštų bus panaši į žydų sinagogą ar į karvę be ragų; tuomet kunigaikštis įsakė bažnyčios priekyje mūryti du bokštus, be jokio sąryšio su šventyklos visuma. Išvedė juos aukš-

tai, užbaigė labai smailiai, ir jie todėl atrodo, kaip kalvinų kirkės bokštai. Ant aukšto skylės išėjo siauros, negalima jose kabinti varpų, nes jie būtų visai uždaryti ir neskambūs. Tikiuos, kad fundatorius pastatys atskirą varpinę.

Atėjo laikas bažnyčią dengti. Kunigaikštis išrašė iš Belgijos juodų marmurinių plytelių. Kiekviena tobelė turėjo skylę; uždengtas jomis bažnyčios stogas; dengiant nebuvo galima tiksliai jų prikalti vinimis, nes tobelės sproginėjo; tuomet jos pakabintos ant vinių, kaip ant pagaliukų. Atėjo ruduo, mūsų vakariniai vėjai judino ir svaidė tobeles; tai ir lietus ėjo per jas kiaurai. Tai matydamas, kunigaikštis buvo priverstas nuimti tuos marmuriukus ir uždengti bažnyčią skarda.

1873 m. buvo užbaigta Rietavo bažnyčios statyba. Kunigaikštis Bagdonas ir Mykolas Oginskiai norėjo, kad nuvažiuočiau pašventinti, bet negalėjo iš civilinės valdžios išgauti leidimo man atvažiuoti iš Kauno į Rietavą, nes jau nuo 10 metų buvau laisvame arešte. Tai matydamas, daviau leidimą Plungės klebonui kun. Povilui Beresnevičiui, kuris nuvažiavo ir pašventino naujus Dievo namus kunigo apeigomis ir įvedė pamaldas. Įvyko tai 1873 m. rugsėjo 29 d., t. y. šv. Mykolo dieną.

KUN. MATAS VEITAS

ATSIMINIMAI IŠ 1863 M.

(pabaiga*)

Kun. M. Veitas

Kelionė į Archangelską. Už kalėjimo vartų stovėjo mažutis, nešvarus rusų vežimas, traukiamas kumelpalaikės, kuriuo paprastai vežamos šiukšlės iš namų. Šitame vežime gulėjo be tvarkos sumesti kažkokie ryšuliukai; tai ir mano ryšulį kartu padėjo. Ties vežimu sukinėjosi penki kareiviai ir trys moterys. Iškeliavome. Aš skubėjau paskui tą puikų vežimą, tikėdamasis kaip nors pasiekti Nevą, o iš ten garlaiviu plaukti į Šlisselburgą. Smulkus, bet tankus lietus lašino kaip per rėtį; juntu, kad ligi kaulo permerkė, bet vis nenustoju vilties, kad nuplauksiu garlaiviu. Šlapiais grindinio akmenimis vos galėjau paeiti. Nors buvau jaunas ir stiprus, susvyruodavau. Mano sargybiniai linksmai šnekučiavo su moterimis, ir visai nemaniau, kad jos bus mano kelionės draugės; ir vis žiūriu, ar greitai atsirasim ant Nevos kranto ir nuplauksim garlaiviu. Nuo žygiavimo grindiniu pradėjo skaudėti kojas. Išdrįsau užklausti savo sargų, kur taip eisim, nes jau pavargau. Atsakė, kad ligi Archangelsko. Tokį atsakymą gavęs, visai nustojau ūpo, bet ką bedarysi. Be lietaus, drėgmės, purvo, dar susilaukdavau pasityčiojimo iš sargybos vyresniojo; bet vienas sargybinių tyliai man pasakė — kentėk.

---

* Pradžia Mūsų Senovėje 1937 II N 1 p. 62—77.

Murzinka. Pagaliau atvykome į Murzinkos etapą, už 15 varstų nuo Petrapilio. Įėjome į kažkokią trobelę ir tuojau į atskirą drėgną kamerą, kurios kampe gulėjo supuvusių šiaudų krūva. Palydovai tuojau išėjo, užrakino duris su grotomis. Kambarys, kaip sakiau, buvo šaltas ir dėgnas, o mano rūbai nuo nuolatinio lietaus buvo visiškai sušlapę. Susiraitęs kampe, atsisėdau ant purvinų grindų. Šiaip nei sėdėdamas, nei gulėdamas užsnūdau; auštant mano kankintojai iš kažin kur sugrįžo visiškai girti. Kiek čia prisiklausiau jų išsireiškimų, to kuklumas neleidžia popieriuje pakartoti ar parašyti neparaudus iš gėdos. Tokia buvo mano nakvynė Murzinkos stotyje. Patylomis, lyg vaikas rykštėmis išplaktas, apsiverkiau. Po trijų negeresnių nakvynių atvykau į Šlisselburgą. Čia turėjau dienoti, t. y. atlikęs 60 varstų kelią iš Petrapilio, gavau parą poilsio. Nakčiai buvau uždarytas kameroje kartu su moterimis iš bendros kelionės.

Šlisselburgas. Palydovai iš Šlisselburgo buvo labiau pakenčiami, net mandagūs. Taip praleidom keletą etapų, kol atėjome į Ladogą. Čia ilsėjausi dvi paras. Etapo komendantas apgyvendino pas save ir maitino, neuždarydamas bendrame kalėjimo bute, kaip tat buvo ligi šiol. Komendantas tiek buvo malonus, kad leido mane lankyti kunigui tremtiniui, kurio pavardės nebeatmenu, kaip nebeatmenu ir komendanto pavardės. Visų etapų nuo Petrapilio ligi Archangelsko atsiminti negaliu; juose sutikdavau labai padorių etapo viršininkų; pvz. Ladogoje, bet buvo ir tokių, kurių geriau neatsiminti, nes vien juos atsiminęs žmogus sudreba, nes jie neverti vadinti net žmonėmis, bet tiesiog laukiniais.

Vitegra. Po kelių savaičių nepakenčiamos kelionės etapais atvykau į Vitegrą, Oloneco gub. apskrities miestą. Ten ilsėjaus dvi dienas, kalėjimo prievaizdos labai vaišingai priimtas. Prievaizda Kachol ir jo žmona su dviem nepilnametėmis dukterimis, tai buvo ne žmonės, bet angelai žmonių pavidalu ir visų krikščioniškų dorybių pavyzdys. Vitegra, esanti prie to paties vardo upės, yra, kiek mačiau, gan švarus mies-

tas, aukštumoje. Mieste yra susisiekimo valdyba. Pastatyti šliūzai, t. y. dirbtinis vandens sulaikymas, kurie tarnauja perkelti laivams iš vienos upės į kitą ar į ežerą.

Už miesto, neprisimenu kuriame varste, sustojau labai aukštoje vietoje, iš kur į kairę slėnyje tiesiasi gražiausias vaizdas, tiesiog gyvoji panorama. Palydovai neleido man ilgai čia užtrukti, nes laikas buvo šaltas ir pūtė vėjas.

Spalio paskutinėmis dienomis atvykau į Cholmogorus, kur ilsėjaus dvi dienas vienas kalėjimo kameroje, nes mano pakeleives policija išsiuntė į kaimą, iš kur jos buvo kilusios.

Cholmogorai apskrities miestas Archangelsko gubernijos prie Kurapolnos upės, žinomas savo praeitim. Čia 1744—1781 m. gyveno ištremta kunigaikštienė Ona Leopoldaitė su vyru, kunigaikščiu Ulrichu ir vaikais. Ona Leopoldaitė, Rusijos carės Onos Jonaitės duktė, su kun. Antanu Ulrichu turėjo sūnų Joną, kurį, mirus jo senelei Onai Jonaitei, dviejų mėnesių kūdikį paskelbė visos Rusijos caru. O pavydi ir godi valdžios pretendentė Elzbieta, Petro duktė, sudarė suokalbį, dėl kurio regentė prie nepilnamečio caro Jono Antanaičio Ona Leopoldaitė 1741 m. buvo priversta užleisti sostą Elzbietai Petraitei.

Ona Leopoldaitė pagimdė penktą sūnų, Aleksiejų, ir netrukus 1746 mirė Cholmogoruose nuo gimdymo karščio. Tuo būdu jos pirmas nelaimingas vaikas, imperatorius Jonas Antanaitis, neteko motinos, eidamas šeštus metus amžiaus; ir ne tik motinos, bet ir tėvo ir visos giminės, nes, kad ir visi gyveno Cholmogoruose, jiems buvo griežčiausiai uždrausta savo tarpe matytis. Imperatorius Jonas Antanaitis gyveno Cholmogoruose apie 12 metų; bijodamiesi jo, kaip pavojingo valdžios užgrobikams, jį uždarė Šlisselburgo tvirtovėje, kur vėliau, carei Kotrynai II įsakius, jis buvo budelių 1764 m. liepos 5 d. naktį žiauriai nužudytas, eidamas 24 metus amžiaus. Šlisselburgo akmeniniame maiše jis išbuvo 8 metus. Toks buvo liūdnas galas nekalto imperatoriaus „Jono III“ „VI“ Antanaičio. Toli nukrypau nuo savo kelionės, tai vėl prie jos grįžtu.

Lapkričio pirmomis dienomis buvau išsiųstas iš Cholmo-

gorų, globojamas trijų palydovų. Laikas buvo biauriausias: šalčiai, sniegas, viesulas; dėl jų žmogus vos slinko pirmyn. Šiaip taip pasiekėm Šiaurės Dviną, bet čia paaiškėjo, kad nėra persikėlimo. Mano kareiviai tariasi, kas daryti. Vienas sako, kad reikia grįžti į Cholmogorus, o kitas, kad bus jau vėlyva naktis; tai kas daryti? Pagaliau nutarė, kad netoli, už 5 varstų, esąs kaimas, ir ten galima bus palaukti kelias dienas, kol bus galima persikelti per upę. Vienas kareivis pasiliko prie manęs kaip palydovas, o kiti du, palikę duonos atsargą, sugrįžo į miestą. Kas dieną vaikščiojau į prieplauką apsidairyti; pagaliau, penktą dieną pervežė paštą; o šeštą dieną su dideliu vargu perkėlė į kitą krantą ties Koskovos kalnu ir mus. Čia sustojome nakvynei viename privatiniame name. Mano angelas sargas nežinia kur išėjo. Neilgai trukus mano palydovas grįžo nešinas zuikiu. Jau ruošėmės jį kaip reikiant paruošti ir iškepti vakarienei, tik staiga šeimininkė sentikė pradėjo šaukti ant mūsų, kad mes subiaurosime jai trobą laukine kate ir reikalavo ją palikti. Nieko nepadarysi, savo ryšulius ir paruoštą zuikį pasiėmę, nelaukdami apčiuopiamų įrodymų ant savo pečių, nuėjome į etapo namus ir tenai, kaip mokėjome, iškepėme zuikį. Po dviejų biauraus kelio dienų atėjome į Archangelską.

Savaitės Archangelske. Archangelske mane ir mano dokumentus priėmė policmeisteris Štucer, visų vadinamas Jaška. Buvęs Mikalojaus laikų kareivis, biauraus būdo žmogus nukreipė mane į nuovadą, kur jo akivaizdoje buvau nuodugniai iškrėstas. Atėmė iš manęs visa, ką buvau atžymėjęs kelionėje, taip pat dokumentus ir bažnytinius daiktus—kamžą, stulą, ritualą, knygą sakramentams atlikti — ir mane užrakino kameroje. Kamera buvo pilna įvairiausių parazitų; be to, nebuvo ramios valandėlės nei naktį, nei dieną. Policininkai vis atvarydavo iš miesto įvairias atmatas ir sodino į celes. Šie uždaryti biauriausiais žodžiais plūdo nežinia ką. Tokiuose tai apartamentuose kankinaus daugiau kaip dvi savaites. Čia mane lankė: gydytojas Satvornickis, susisiekimo pulkininkas Vasilevskis, kunigaikštis Sologubas, panelė Ropaitė ir kt. Tenka

pastebėti, kad turėjau geriausią apetitą, viskas man patikdavo: kopūstai, košė, gira, dvokianti žuvis, kambala, menkė ir kitos žuvys.

Kelionė iš Archangelsko. Lapkričio paskutinėmis dienomis, kada šiuose kraštuose yra trumpiausios dienos, iš viso tik dviejų valandų, esant šalčiausiems, čia vadinamiems Nikolos šalčiams, buvau išvykęs su partija 30 asmenų. Iš Archangelsko ligi pirmojo etapo buvo apie 22 varstus. Kelias buvo nepaprastai blogas, bet vargais negalais 11 val. nakties atvykome. Nedidokas etapo kambarys, iš viso 4 ketvirtainiški sieksniai, su vienu geležimis apsaugotu langu, buvo bendras vyrams ir moterims. Vienintelės šio kambario dekoracijos krosnis duonai kepti ir narai, „pričios", buvo nešvarios ir pilnos įvairių gyvūnų: nepaprastas ūžesys, kalbant keliasdešimčiai žmonių, vaikų verksmas, kūdikių cypimas, visa tai buvo panašu į mažą skaistyklą, kuri kantriai iškentėta geriausiai gali apsaugoti nuo pomirtinių liepsnų. Pasiskirstant vietomis triukšmas, kartais virstąs barniu, panašus į pragarėlį; machorkos žudą dūmai. Aš ties slenksčiu su kandalininkais kaip galėdamas įsitaisiau po narais. Vienas palydovų, vyresnysis puskarininkis, matydamas mano padėtį be išeities, pakvietė arbatos į savo sargybą. Mielai sutikau, būdamas sušalęs ir kiek išalkęs. Atskirai būnant pasakė, kad turime dar 4 dienas kelionės, taigi patarė apsimesti sergančiu, o jis pasistengs kaip ligonį pristatyti į Cholmogorus. Mano puskarininkis staiga dingo. Praėjus maždaug valandai laiko, jau vežimas buvo prie durų, ir mane įsodino į roges, o greta manęs sėdo, kaip angelas sargas, puskarininkis. Tuo būdu iš ryto apie 11 val. buvau Cholmogoruose. Ten išbuvau tikrai 4 dienas, kol atėjo partija. Po kelių dienų naudojimosi nemokamu būstu, visados dėl atsargumo užrakinamu, atsilsėjęs buvau pats vienas išsiųstas į mano paskyrimo vietą, į Mezenę.

Iš Cholmogorų į Mezenę turėjau atlikti daugiau kaip 512 varstų kelią. Netoli, jei neklystu, 15 varstų nuo Cholmogorų ėjome kairiuoju Dvinos krantu. Po to persikėlėm į dešinįjį

krantą ir ten kaime nakvojome. Kitą dieną, nuėję nuo kaimo keletą varstų, įėjome į Pinegos upės slėnį. Pinega yra Šiaurės Dvinos dešinysis intakas. Vasarą ja plukdo medžius ligi Archangelsko; žiemos metu, jai užšalus, ja važiuoja ligi Pinegos, Archangelsko gub. apskrities miesto. Pinegos tekmė atrodo kaip tunelis, nes iš abiejų pusių turi aukštus, skardžius alebastro krantus, kuriuose auga eglynai... Eglės pasvirusios iš vienos ir kitos pusės tekmės sudaro tunelį ir atrodo lyg šnabždančios į ausį paslaptis. Tačiau mažai galėjau to žiūrėti, nes speigas ligi kaulų siekdavo, ir skubėjau ko greičiausia pasiekti paskyrimo vietą.

Po kelių kelionės dienų pasiekiau apskrities miestą Pinegą. Čia kelias dienas ilsėjausi laisvame bute. Čia mane lankė lenkai, kurie čia gyveno daugiau kaip pusę metų. Kiek prisimenu, buvo: taikos teisėjas iš Vilniaus gub. Poplavskis, taip pat iš Vilniaus pirklys Vladislovas Klečkovskis, kun. kapucinas Juvenalis Jazvinskis, kitų neatsimenu. Vladislovas Klečkovskis, nors dideliu vargu, nes tai politiniams buvo uždrausta, 1865 m. įsteigė buljono fabriką.

Iš Pinegos ligi Mezenės dar daugiau kaip 170 varstų kelio, taigi turėjo iš viso 325 varstus. Kotrynos II laikais administracija stengėsi tą kelią sutrumpinti; taigi kirto pušis ir klojo jomis lyg tiltą, bet sunku buvo be pagrindo — pelkės viską prarijo. Negirdėjau, kad kas nors tenai vasarą kad ir pėsčias eitų; žiemos laiku šiaip taip tuo keliu važiuoja, net ir paštą veža ir areštantus veda; tam reikalui pastatytos menkos trobelės, kur nuolatos prieš šv. Mikalojaus paveikslus dega lemputės.

Pinega sudaro dešinįjį Dvinos intaką ir nubėgusi 500 varstų netoli Cholmogorų įteka į Dviną; ja plukdo į Archangelską medžius.

Lapkričio paskutinėmis dienomis išleido ir po keturių dienų nuvykau į Lampuznės kaimą. Ligi miesto buvo dar 20 varstų, taigi čia pernakvojome.

Nepamenu, kurią dieną atvykome į Mezenę.

Mezenė. Mano angelai sargai, t. y. palydovai nuvedė mane į horodničiaus* raštinę, kur buvau perimtas su dokumentais iš palydovų. Horodničius, mane priėmęs, pasakė man, kad dabar mieste esu laisvas, bet negaliu išeiti iš miesto be policijos leidimo. Dabar galįs eiti ir ieškoti buto.

— Tai laisvė!? Ką turėjau, pasiėmiau ir išėjau į gatvę. Sustojau šaligatvyje ir žiūrėjau į visas puses — kur nuvykti. Lenkų nebuvo nei valdininkų, nei tremtinių. Mano kritiškoje be išeities padėtyje susitikau vieną iš mano palydovų, kuris, matydamas mano susirūpinimą, pasakė: eik, aš tave nuvesiu pas vieną miestietį, kuris tau neatsisakys duoti laikinę patalpą. Dėkingas priėmiau padarytą man pasiūlymą.

Šeimininkė priėmė labai maloniai; tuojau pastatė virdulį ir kiek užkandų: šiltų „šangų", panašių į blynus; labai jie man patiko, nes buvau iš kelionės išalkęs. Šeimininkė Čiurkina buvo labai maloni, ir pas ją gyvenau visą mėnesį. Be to, buvo labai paslaugi. Bekalbėdama pasiūlė, ar nebūtų man pravartu iš kelionės pirtis. Ir tikrai, maudymasis ar pirtis tai labai pageidaujama higienos priemonė apsisaugoti nuo gyvūnų, kuriuos iš kuklumo pavadinsiu vienskiemeniais. Ištikima palydovė visų kalinių ne per labai ji slepiasi nuo žmogaus akių, ir dėl to dažniausiai krenta žmonių atkaklumo auka.

(Toliau autorius aprašo etapus; tą aprašymą čia praleidžiame).

Iš Petrapilio ligi Archangelsko atlikau 1455 varstus kelio, o ligi Mezenės 512, iš viso 1967 varstus. Mezenė Archangelsko gub. apskrities miestas, to paties vardo upės dešiniajame krante, Kanino pusiasalyje, vadinamose Malozemelijos tundrose, kur nėra jokios augmenijos, išskyrus Islandijos samanas. Upė Mezenė prasideda Vologdos gub. ir, nutekėjusi 120 mylių, įteka į Baltąją jūrą. 1863 m. Mezenė buvo menkas miestelis iš keliasdešimties medinių namų ir 2 neturtingų, kaip ir jų ponai, cerkvių. Inteligentai: ispravnikas, horodničius, striapčij —

---

* Horodničius — burmistras, valdininkas, žinomas senojoje Lenkijeje, šiaip vadinamas nuo sargybos gardo arba sustiprintų pilių. Rusijoje tai valdininkas, einąs policmeisterio pareigas, kamisorius. Dabar jau tą tarnybą panaikino.

kažkas panašaus į prokurorą, iždininkas; pirkliai — du broliai Steponas ir Viktoras Eremeevičiai Ševkuninkos, štai ir visi.

Klimatas labai žiaurus: nuo lapkričio mėn. ligi Trijų Karalių nematyti saulės; visą liepos mėn. ligi rugpiūčio saulė neišnyksta iš horizonto; nežiūrint to, tarp 10 ir 20 liepos ten smarkiai pašąla, kad visa pašalas užtraukia. Augalai vystosi labai menkai. Gyventojai verčiasi žvejyba ir ruonių medžiojimu... Šiaurės rytų Archangelsko gub. dalyje, būtent Mezenėje, gyvuoja dideli geltoni kuisiai, kurie vasaros metu skverbiasi būriais į butus ir be galo įkyri. Jų įgėlimas yra tiek skaudus, kad palieka mėlynes su sutinimu...

Ligi 1864 m. kovo mėn. tik pats vienas tegyvenau. Kovo mėn. žandarai atvežė dvi paneles iš Varšuvos Celiną ir Zofiją Vaškovskaites. Nuo to laiko nebuvo nei mėnesio nei dienos, kad ko nors neatvežtų į Mezenę. Birželio mėn. lenkų skaičius padidėjo ligi 50 asmenų abiejų lyčių. Tame skaičiuje buvo įvairių tautybių ir vietovių: lenkų, žemaičių, lietuvių, ukrainiečių ir žydų. Be ūkininkų, amatininkų, miestiečių, netrūko ir šviesuomenės. Keturi gydytojai: Važinskis iš Žemaičių, Chaičinskis su žmona iš Lenkijos, Julijonas Gudvilovičius iš Maskvos ir rusas Križanovskoj. Kunigų, ligi atleidimo 1871/2 m. prisirinko vienuolika, kuriuos iš eilės čia ir paduodu: 1) kun. Mateušas Veitas iš Žemaičių vyskupijos; 2) kun. Stanislovas Vespanski kanauninkas šv. Kryžiaus bažnyčios Varšuvoje; 3) kun. Stanislovas Fijalkovski, Kovalių, Radomo gub. klebonas; 4) kun. Vladislovas Šabranski šv. Panos Marijos bažnyčios kanauninkas Varšuvoje; 6) kun. Grigas Grotovski Černiakovo vienuolyno gvardijonas; 7) kun. Edvardas Gojevskis Glubokoje, Vilniaus vyskupijos klebonas; 8) kun. Juozas Stankevičius, buvęs Panevėžio dekanas Žemaičių vyskupijoje; šis 1869 m. mirė Mezenėje ir palaidotas bendruose pravoslavų kapuose*; 9) kun. Julijonas Dobkevičius, šv. teologijos magistras, iš Vilniaus, ištremtas už slaptą gabenimą maldaknygių;

* Kun. Stankevičius sukilimo metu buvo Rietavo altarista; pagal Valančių jis mirė Mezenėje 1870 m. *Red.*

10) kun. Stanislovas Petravičius, Vilniaus dekanas, istorijoje žinomas tuo, kad jis viešai sudegino šv. Marijos Panos Apreiškimo dieną 1870 m. kovo 25 d. ritualą „trebniką“, kuriuo vyriausybė norėjo prievarta įvesti į katalikų bažnyčias rusų kalbą. Už tai buvo ištremtas į Archangelsko gub.; 11) kun. Trzciński iš Varšuvos arkivyskupijos.

Išlaikymui privilegijuotiems, t. y. kunigams, bajorams, gydytojams duodavo po 15 kap. dienai. Kunigai neturėjo teisės atilikinėti mišių, taip pat davinėti pamokų, net ir šokių pamokų.

Bado nelaimės ir mirtingumas. 1867—1868 m. didelės kaitros sunaikino laukuose visą derlių. Kitais metais nepaliaująs lietus supūdė viską laukuose. Viso to pasekmėje užėjo baisus visuotinis badas. Ši baisi nelaimė pasiekė ir šiaip neturtingą šiaurės-rytų Rusiją ir Mezenę... Tremtiniams parduodavo duoną pigesne kaina po 1 rub. pūdą. Neturtingesnieji luomai mirdavo sutinę iš bado. Įsteigė nemokamas valgyklas. Archangelsko gubernatorius Kačalov man pavedė maisto prižiūrėjimą ir dalijimą. Prisipažinsiu, kad mėginau nuo to išsisukti. Tačiau vietos ispravnikas ir net nelaimės draugai patarė man neatsisakyti, taigi sutikau. Viskas pavesta mano nuožiūrai, o ispravnikas Rožickis pristatydavo tai, ko reikalavau. 9 mėnesius, kas dieną nuo 8 ligi 1 val. popiet būdavau vietoje, kol visus pavalgydinau.

Malonė. 1870 m. vėlyvą rudenį gubernatorius, lankydamas guberniją, apsilankė ir Mezenėje. Jis pasišaukė mus visus, politinius tremtinius. Kada visi salėje susirinkome, įėjo gubernatorius, lydimas ispravniko. Užkalbino kiekvieną. Priėjo prie manęs, ispravnikas pristatė ir paaiškino apie mano darbą prie maitinimo. Gubernatorius užklausė, ar noriu geresnės vietos. „Jūsų Ekscelencija“, atsakiau, „kiekvienas nori geresnio gyvenimo ir geresnės vietos, tačiau tai priklauso ne nuo vieno noro“. — „Lauk parėdymo, perkelsiu į Šenkurską“.

1871 m. gavau leidimą ir 90 rub. kelionei, taip pat palydovą

apsaugai. Už 9 mėnesius nuoširdaus darbo badaujančių naudai atlygino geresne ir šiltesne už Mezenę vieta.

Persikėlimas. Neilgai trukus apleidau Mezenę. Keliaudamas buvau sustojęs tiktai Cholmogoruose. Keliolika valandų pasilsėjęs, keliavau toliau. Vienoje pašto stotyje sutikau vieną seną tarnautoją, lenką iš 1831 metų. Jo sūnus ir sūnaus žmona pravoslavai. Į Šenkurską atvykau 1871 m. kovo 25 d. šv. Panos Marijos Apreiškimo dieną. Kelionėje nieko ypatingo neatžymėjau — vien tik didžiulius miškus — eglių, pušų, kedrų ir kt.

Šenkurske radau kunigus: Adomą Kalendą iš Vilniaus vyskupijos, kun. Fortunatą Hrehorovičių iš Minsko vyskupijos, kun. Antaną Dočkevičių iš Lietuvos provincijų, kun. Tanskį iš reformatų susirinkimo Lenkijoje ir vieną dvarininką iš Ukrainos, Skalskį. Šis išsilaikydavo vien savo rankų darbu, nes dvarą jam konfiskavo ir ištrėmė jį į Šenkurską be jokių pragyvenimo šaltinių. Vertėsi indų baltinimu. Iš lenkų čia buvo girininkas Grot-Slepikovski su žmona ir vaikais. Namai grynai lenkiški ir grynai katalikiški. Šenkurskas Archangelsko gub. apskrities miestas prie Vagos upės. Vaga prasideda pelkėse Totmos aps. Vologdos gub., perkerta Velsko ir Šenkursko apskritis ir, nubėgusi 230 varstų, įteka iš kairiosios pusės į Šiaurės Dviną. Plukdoma žymiausioje tekmės dalyje. Kada prasideda plukdymas javų iš Vologdos ir Viatkos gubernijų, tai visi gyventojai išeina iš miesto ant upės kranto: vieni šiaip pažiopsoti, kiti pirkti duonos, ir kitų produktų ar įrankių. Priplaukiantieji duoda šūvį iš patrankos, ir tuo ženklu gyventojai išeina žiopsoti. Šenkurskas yra gražiausioje vietoje, klimatas sveikas, apylinkės sausos; aplinkui gražus miškas... Vienintelis trūkumas gatvių ir padorių namų stoka, vien tik mažos trobelės, kitos pakrypusios, dažniausiai atsirėmusios į pušį ar eglę. Gyventojai verčiasi žemės ūkiu; įvairių rūšių javai duoda gražų derlių. Šenkurske teko man gyventi neilgai, vos 9 mėnesius. 1871 m. lapkričio 25 d. ispravnikas viešai poli-

cijoje paskaitė tremtiniams manifestą, kuriuo nubaustieji už 1863 m. atleidžiami nuo policijos priežiūros ir gauna leidimą grįžti į savo kraštą. Buvo įteiktas bilietas, prie kurio reikėjo primokėti vieną rublį. Biliete pasakyta: leidžiama apsigyventi visur, išskyrus Lenkiją, sostines Maskvą ir Petrapilį ir devynias vakarų krašto gubernijas. Tuo būdu pasiliko visa Rusija ir Pabaltijo kraštas. Pasirinkau paskutinį.

Sugrįžimas iš ištrėmimo. Turėdamas bilietą rankoje, gruodžio 8 d. išsiruošiau į kelionę. Kelias išpuolė per Velską, Vologdą, Jaroslavlį, Maskvą ir t. t. Velskas, apskrities miestas Vologdos gub., prie Velės upės ir Čupalco upelio, dvi cerkvės. Pašto stotyje sužinojau, kad ten irgi buvo lenkai, ištremti už 1863 metus, bet kas — nesužinojau. Kelias valandas pasilsėjęs, išsiruošiau į tolimesnę kelionę. Maža kur sustodavau. Tuo būdu nepastebimai gruodžio 21 d. atsidūriau Vologdoje. Nenorėdamas keliauti per Kalėdas ir Naujuosius Metus, čia sustojau.

Kitą dieną nuėjau pas gubernatorių jam pranešti, kad šventėms pasilieku, kad man nedarytų sunkenybių. Turėdamas laiko, kad nenuobodžiaučiau, pradėjau žiūrėti Vologdos įžymybių. Vologda gubernijos miestas prie Vologdos upės, ties intaku į ją Zolotuchos, Šagrašo ir Sodinkos. Įsteigta XIII a. Mieste yra keliolika cerkvių, gimnazija, ligoninė ir kt. Katalikų bažnyčia mūrinė, kadaise jos kuratorium buvo kun. Ruščinskis. Jis vertė mišiolą į rusų kalbą — tai patriotas! Sklypas, kur dabar bažnyčia, dovanotas kadaise gubernatoriaus Stanislovo Chominskio, kilusio iš Žemaičių, seniau buvusio Kauno gubernatoriaus. Lenkų nedaug. Šventėms buvau jų pakviestas, kur buvau maloniai priimtas — giesmės, Kalėdos, šeimyniniai žaidimai. Malonioje draugijoje laikas lėkė nepastebimai, kad net užmiršau, jog esu kelionėje. Po naujų 1872 metų, sausio 2 d. atsisveikinau su vietos lenkais. Iš Vologdos taip pat pašto arkliais atvažiavau į Jaroslavlį, tačiau tiek sukrėstas, kad priverstas keliolika valandų ilsėtis, neturėjau noro žiūrėti miesto. Jaroslavlis senoviška sostinė,

buvusi kunigaikščių nuosavybė, yra prie Kotorostos intako į Volgą. Ten nuo 1860 m. gyveno ištremtas Varšuvos arkivyskupas kun. Felinskis. Nežiūrint mano noro, man nepavyko aplankyti šio kilnaus tremtinio ir pareikšti jam savo pagarbą. Vakaro traukiniu išvažiavau į Maskvą. Kaip ilgai važiavau, nepamenu. Atvažiavęs į Maskvą, tuojau nuėjau į kleboniją į šv. Petro ir Povilo bažnyčią Lubiankoje. Po mišių nuėjau į kleboniją, kur kadaise klebonu buvo kun. Daugėla. Po arbatos išreiškiau savo pagarbą vice-prepozitui kun. Otto. Čia sužinojau, kad mano buvęs profesorius kun. Jonas Novickis yra kadetų korpo kapelionas. Taigi tiesiai nuvykau pas jį, kur buvau nuoširdžiausiai priimtas ir sulaikytas pietums. Per pietus pasakė, kad nors daug jo seminarijos ir akademijos draugų grįžo iš Sibiro, tačiau nieks jo neaplankė, išskyrus vieną Veitą. Per pasikalbėjimą, kada pasakojau apie praeitus ir išgyventus laikus, užsiminiau norįs aplankyti J. E. vyskupą Valančiauskį, bet tai esąs nepasiekiamas tikslas, be to, ir rūbai ir barzda rusiški. Šis atsakė, gerai padarysiąs, juo labiau, kad ir vyskupas bus patenkintas, nes daug gero apie mane girdėjęs. Užklausiau, iš kur jis apie mane žino? — Jūsų Mezenėje buvo 9 kunigai, bet tu tarp jų jauniausias amžiumi ir pašaukimu, bet stipria valia. Apie tai pasakojęs daktaras Gudvilavičius, kuris grįžo po kelių metų iš ištrėmimo Mezenėje. Patarė man tik, kad neišsiduočiau ir visur kalbėčiau rusiškai. Padėkojau ir išėjau.

Petrapilyje užtrukau neilgai, nes policija vertė greičiau apleisti sostinę. Vilniuje užtrukau keliolika valandų asmens reikalais ir vakaro traukiniu išvažiavau į Kauną.

Kaunas. Į Kauną atvažiavau vėlai vakare šeštadienį. Iš ryto nuėjau į katedros bažnyčią ir, išklausęs mišias, nuėjau pas vyskupą. Pradžioje užėjau pas vyskupo sekretorių kun. Borovskį; šis pasikvietė pusryčių; čia paprašiau mane užmelduoti pas vyskupą ir įspėti jį, kaip aš atrodau — kaip rusas, su barzda. Netrukus kun. sekretorius grįžo ir pakvietė eiti, nes vyskupas susidomėjęs laukia. Vyskupas Valančiauskis gyve-

no antrame aukšte, tai sekretorius nurodė viršuj vyskupo apartamentus. Kai tik atsiradau pas vyskupą ir pabučiavau jo ranką, pirmieji jo žodžiai buvo: „Tėveli, bet gražiai atrodai. Sėskis ir papasakok, kaip ten buvo su baltaisais lokiais. Bet, tėveli, jei kas čia netyčiomis įeitų, tai tave pristatysiu — štai rusų pirklys, prekiauja cukrumi“ — lakoniškai paaiškino. Pagaliau užklausė: „Tėveli, kur nori apsigyventi?“ — „Jūsų Ekscelencija geriausiai čia gali patarti“. — „Tai, tėveli, važiuok į Šenbergą, tik sėdėk tyliai, o aš tavęs neužmiršiu“. Per pasikalbėjimą man įteikė mažą paveikslėlį su jo ranka padarytu užrašu: Mathias Episcopus R. P. Mathaeo Wejt cum pastorali benedictione transmittit 1872 a. Įteikdamas man, pridėjo: štai, tėveli, ir siaubūnas tavęs nesurijo — paveikslėlyje Angelas Sargas dengia sparnais bernelį nuo siaubūno, kuris šliaužia iš po krūmo. Gavęs iš vyskupo palaiminimą, išsirengiau į kelionę. Kelias ėjo per Vilnių, Dineburgą ir Friedrichstadtą; paskutinioji stotis Kokenhusen-Skriveri. Ligi Friedrichstadto turėjau dar 5 varstus, o nuo miesto ligi Šenbergo 49 varstus. Kelionė buvo neišpasakytai nuobodi. Norėjau ką nors apie Šenbergą sužinoti iš vežėjo; deja, jis kalbėjo tik latviškai. Šiaip taip pasiekėme Šenbergą 1872 metų sausio 12 d.

(Po to gan smulkiai autorius aprašo Šenbergą ir jo parapiją — Bauskės, Kurmeno, Jaunosios Jelgavos (Friedrichstadto) filijas, Ozolės koplyčią — tą dalį praleidžiame).

Gyvenimas Šenberge 1872—1885 m. 1872 m. sausio 12 d. apsigyvenau Šenberge Kuršo gubernijoje. Atsivėrė man naujas pasaulis: papročiai, gyvenimo sąlygos ir kalba. Darbas sunkus, bet būtinas. Šenberge, kaip ir visame Pabaltijy, kalba tik latviškai. Neturėjau ką daryti — turėjau nuoširdžiai mokytis latviškai. To pasekmėj, dar nesuėjus metams, galėjau jau laisvai sakyti pamokslus ir dėstyti katekizmą vaikams mokykloje. Kurše žymiausia dalis gyventojų yra protestantai; dėl to tikybinėje srityje maža kas dirbo katalikų labui. Pajusta tikybos vadovėlių ir maldaknygių trūkumas. Atkreipiau dėmesį į tas maldaknyges, kurias kiekvienas latvis turi namie ir rankose; tai Katoliska Māciba Lugszanu un

Dziesmu Grahmata. Šią knygą sudėjo kun. Folhardtas S. J. Aprobavo 1835 m. N 4158 kun. vyskupas Klongevičius, buvęs Vilniaus vyskupijos valdytojas. Antra — Pamokslai visiems sekmadieniams ir šventėms. Sudarė domininkonas kun. Mieleška. Trečia — Roziu - kronis, kun. Soročinskio versta ir išleista. Ketvirta Seno ir Naujo Įstatymo istorija, aprobuota ir išleista vysk. Valančiausko. Pagaliau A. B. C. vaikams kun. Tomaševskio. Štai ir visa tikybinė literatūra, latviams katalikams skiriama. Todėl, pasijutęs jau stiprus latvių kalboje, griebiaus plunksnos ir parašiau trumpą katekizmą, pavadintą A. B. C. ar ihsu katekizmu, 1876 m. aprobuotą J. E. Mohilevo arkivyskupo kun. Fijalkovskio. Svietiškoji administracija norėjo sukonfiskuoti, bet jau visi egzemplioriai buvo išparduoti. Be to, man uždraudė sakyti pamokslus bažnyčioje ir dėstyti vaikams katekizmą parapijos mokykloje. Nežiūrėdamas uždraudimo, toliau dirbau. Ramiai gyvendamas, kad ir nuolatinėje baimėje, išverčiau latviškai Aukso altorių, pavadinęs Zelta-Altaris, kurį aprobavo 1879 m. lapkričio 22 d. N 1899. J. E. vyskupas sufraganas Aleksandras Beresnevičius, valdęs tuo laiku Žemaičių vyskupiją. Pastoriai tačiau nenurimdavo, norėdami mane, kaip propagandistą, be to, pavojingą liuteronims, pašalinti. J. E. vyskupas kun. Beresnevičius įsakė man kuriam laikui pasitraukti iš Šenbergo į Padunojaus filiją. Trejus metus man išbuvus Padunojuje, J. E. vyskupas kun. Paliulionis įsakė grįžti į Šenbergą, o nuo naujų mokslo metų persikelti į Paurupį-Rucavą mokyklos kapelionu.

1885 m. Kuršo gub. per policiją pranešė aukščiausiąjį įsakymą, kad visi kunigai, kurie dėl manifesto 1870 m. grįžo iš ištrėmimo ir apsigyveno Pabaltijo krašte, per pusę metų, t. y. nuo 16 gegužės ligi 16 lapkričio 1885 m. turi išvažiuoti į Rusijos gilumą arba į užsienį, be teisės sugrįžti. Ir tai savo rūšies aukščiausiojo malonė...

Nenorėdamas važiuoti į užsienį, pasirinkau nuolatos gyventi Smalensko gub. ir tam gavau iš gubernatoriaus Lilienfeldo bilietą laisvai važiuoti, išduotą 1885 m. lapkričio 2 d. N 677.

Nepriklausomai nuo to padaviau J. E. Mohilevo arkivyskupui kun. Aleksandrui Gintautui prašymą, kad mane priimtų į savo globą ir duotų kokią laisvą arkivyskupijoje vietą. Paduodamas šį prašymą, žinojau, kad Mohilevo arkivyskupija yra viena didžiausių Europoje, kuri tęsiasi nuo Baltijos jūros ligi Didžiojo Vandenyno, bet kitos išeities nebuvo. Palankų atsakymą gavau 1885 m. lapkričio 20 d. N 1903 su paskyrimu vikaru į Kazanę.

Atsisveikinimas. Volens nolens, nors su skausmu ir dideliu liūdesiu turėjau atsisveikinti su latviais, kuriems su dideliu atsidėjimu dirbau 14 metų, kuriuos pamylėjau ir kurie mane pamylėjo. Kada jau paskutinį kartą paspaudžiau ranką, jie verkdami meldė jų neužmiršti. Pasižadėjau tai įamžinti, išleisdamas tikybinę knygutę. Atvykęs į mano paskyrimo vietą Kazanėje, nepamiršdamas to pasižadėjimo ir gavęs sutikimą autoriaus, kun. Prokopo Leščinskio iš kapucinų ordino, išverčiau latviškai Gegužės pamaldas antrašte Maij-Mehnesis jeb Marijas-Mehnesis ir tą knygutę paaukojau latviams katalikams prisiminti ilgamečiui tarp jų gyvenimui. J. E. kun. Paliulionis, Žemaičių vyskupas, ją aprobavo 1887 m. kovo 18 d. N 451.

KUN. ANUPRAS JASEVIČIUS (ANUPRAS ŽEMAITIS)

ISZGINIMAS IR SUGRIŽIMAS

(tęsinys*)

Walgiams buwa isz wiena katała ir ant wienos strowas: duna buwa skarbawa, dawi arba miłtajs du pudu, arba gatawos du pudu i 10 swaru. Kurii noreiim giariasneis, emi miłtajs i dawi kiept, mokiedami už puda 10 kop.: skarbawa buwa grina i giara, tiktai kancziejs niedakiepta. Asz parstowinieiau par wisa łajka ant skarbawos. Suwalgidawo ant mieniasia, kancziej puda, kanczejs i mažiaus(;) reszta parduodawa. Kajp pribuwum, buwa wiskas pigu, miłtu puds skaities pu 25 kop. i tamie łajkie nie buwa kam parduot, nies nieks ios nie eiszkoiu. Ant pawasaria i duona i wiskas pabrangu, tada i ka buwa užwiłkta iszpardawiem swara pu kopiejka. Ant misos, kruopu i druskos dawi pianimu 3 kopiejkus ant dienos. Wirikaj buwa sawi, tiems skarbs (leido) pajemt daugiau mokiniu. Pri tokiu penimu rejkieie łabaj rangitis(,) idant szejp tajp iszmist, bet kajpnorent iszmisliniecie nie buwa galinga.

Rejkieiu tada iszrast tarpinies ant kiek tiek giariesnia usiłajkima, nies sausaj wis walgit buwa ant nieiszturieimu. Padari tada kuopa i ant tos pastanawiie, idant kožnas kas apturi pinigus isz namu(,) piękta procenta atskirtu ing kasa ant pridurima pri penimu. Ant ko wisi sutiku. Nors daug buwa tokiu(,) kuriems niekad nie atsiunti pinigu(,) bet buwa i tokiu, kuriems atsiuntinei pu kielus diesietkus, kitiems pu szymta, o kitiems i pu kielus szymtus. Isz to procenta augu kasa i giarinus walgims, tajp, jog galeium turiet kožna diena porcyia misos. Ko dasisiekie nie pienieiums, bet buwum sotus. Ryt-

* Pradžia Mūsų Senovėje 1937 II N 1 p. 78—92.

mieti i wakarie, wieta pusriczia i wieczіari ios uzstoiu herbata, tos giaraj užkandie su duona, galeium łaukt peitu i parbut par nakti. Buwa isztikra daug i tokiu, kurie galieie atsiskirt i užwest sau gieresni stała, bet dieł wienibies par wieżliwastia tajp susitajki, jog nej wiens anto to niepadrisu pamislit. Jej kada tamie i atsitajki parsiżengimaj, tie buwa rieti i iszbacziti. Toki grażi draugistie giarinu wargszu buwima i riszu ing stangia wienibia.

Kurie buvum sieni i ant darba niepatajki, atskiri ant sargu i pridieiu mum ałgos pu kopiejka ant dienos. Tokiu atradu szeiszius(,) tarp kuriu i asz skajcziaus. Priguleimu musu buwa namus dabot łajkie iszeima ant darba, asła szłuot, żiema małku prisinieszt i pieczius kurt. Taj pasidalidami pildim. Draugistie tajp buwa wieżliwa, jog wisad isz kalejnos małku prinieszdawo, isz ko dzia(u)giemies i su padieka iems buwum, nies nieszioims małku nors nietoli, gan buwa wargus; idant tokia aldiia suszildit, rejkieiu daug iu priwilkt. Piecziej buwu tris, du szwedzki, wiens grinczynis. Budami toj uriedistiej isiławiniem giaraj i pieczius kurt i asła szłuot i riszt szłuotas. Isz pradzios buwu kajpo koktu, bet niewalniks pri wisa grejt priiunksta, kas isz pirmo iszrodu sunkium, pasku stoias pigium i parsimajnu ing pripratima.

Pu wałdawimu żiemos, pastoiu dikistie, darbs wiralinisie uzszału(,) wisi trinies kazarmoie, szalczia nebiioiums, pułks musu pri triiu pieczіu ganingaj ia szildi, tajp, iog rejkieiu aukszтinius (atidaryt) dieł prawisinima i apczistima ora. Be darba wienok buwa parnubodu, rejkieiu tada ieszkuot kuom usiimt. Knigu niera, tu nier kur gaut(,) daugumas emi mislit apej mejstristie(,) wieni griebis sziauczysties, kiti kriauczisties, kiti staloristies, kiti bednoristies, kiti brajzisties, iłus, adatos, pjukłaj, hoblej, kirwiej, pejlej emi daugumu rankusie krutiet; tian siuwu, kitur taszi, pjausti, hobloiu, o wiens atsiradu, kuris i akmenus emi iudint. Radies alebastra priwiszta kruwa emi migint ia ant darba, iog niełabaj kiets, taszi, pjausti, pejlu, kałtu brajżi, i pasirodi: druskiniczios, bludielej, liktoriej, puszkos, puszkieles

wisokia pawiejksła i pu ranka numan(in)ga pri stangios procios iszeiu gan dajlies i patogies, tajp iog emi wisi gaudit i giaraj mokieiu i atsiradu uždarbis. Ligiej i kitos szakos majstristies kaskarts płatinos i augu. Kad wisi krutieiu i ruoszis i asz pamisliiau kuom usiimt; iog buwas apinuogis, dasigawis miła gialtonu i bałta pasisiuwau sau žiponu iłga i striuka, kalnies wiłnonies i marszkonies, pasku gawies drobies siuwinieiau marszkinius(,) o tajp palengwa apsidiengiau; nie buwa taj dajlej i patogiej, bet iog sawa darba, dziaugiaus isz to, i kieli skatikaj atliku kiszianiej, kurie radu ant kito ko wieta. Tankiej žiuriedams ant kitu darba patogia i dajla(,) pamisliiau sau, kajp taj daug znocziia moksłas. Maties kitajs kartajs(,) kajp pri majstru wajkaj jauni pu kiek miatu mokinus i aplejdie iuos dar nie buwu cielaj tobulingi, czion kits wienu prisižiureimu trumpu pasimokinimu, nie giedieie i giaram sawa darba parodit. Buwa ir tokiu(,) kurie pasiszwięti i ant moksła, nu wiens wiena mokinus leżuwiu francuziszka, angielska, wokiszka i łotiniszka. Kiti apraszinieiu diestus Syberyios i wisokius atsitikimus(,) o kiti nieisgaledami ko kita atsidawi ant małdos i garbinu Diewa. Iwiestos buwa małdos rytmietinies i wakarinies. Kanauninks Kaczarawskis lanks buwa tosie prawadniku. Nedieloms, ant szwęcziu girdieiam kanczejs i pamokslus. Ant afieros szwętos nie buwa wietos, tos łabiausiej gini(,) o akisie sargibos nie galinga buwa dapildit. Isz žienotu(,) kurie giwenu siołoj(,) pas tuos pasłapczy nors rietaj buwa atprowinietos, bet tian nieks buwot nie galeiu.

Kajpo kitosie iszrastiniesie, iszmysłuose, zabowusie daug buwa tobulingu, numaningu, wikru i mikłu, tajp prigulieimusie wieros rados dydele tusztibie i silpniscie. Tian trumpam łajkie siekła iszdawi wajsius gausingus i pribriandusius, czion daugiau buwa piału(,) o grudaj, kurie iuosie maczes, buwa nuskurdie i maž naudingi. Niegana iog lankies nug pildima ios priguleima, dar atwiraj iuokies, szydieie i gatawi buwa mindžiot pu koiu. Uridistiej i majstristiej miestu, akademikusie i daktarusie nieżinau begu buwa nors kibirksztielo ios, kirwiu, hoblu,

pjukłu, adatoms i iłoms mokieiu waldit, o parsiżegnot biioius, o mażu i giediios, i pakłausti kodel to nie daru, turieiu gatawa atsakima, iog taj duonos nie duoda. O nieiszmintingi! siediedami už stała to, kuris piani i wis ka duoda, nie norieiu matit io dowanu, sawinus pri iu, nieko neturiedami, iog gatawus radie rinku, giries, kajpo butu rankoms sawa sutwierie, wietoj padiekos, mokieiu bluznierstwoms isimokiet. Su ukinikajs, baiorajs kitajp dieius, tie tankiesniej su atwira apwiajzda Diewa susiligdami, i ios gausibiej brajdidami, giaraus mati i pažinu, iog ka turi, taj nie sawa i užtataj duotoii wisa garb(i)nt nie palowi, wiera iuosie daugiesniej žiburiawu, ie grejtiesniej głaudies pri ios i istatimus ios skaiti už niatbutina priguleima pildit.

27. Idant wakarus iłgus žemos łajkie parstumt, rejkieiu i ant iu patrumpinima atrast usiimima. Radies toj draugistiej Katerla isz pa Krakowis, gal but i giminajtis Žemajcziu Katerlu, žmogus widutinia amžiaus, dydej smagus, imanings, kałbos płaukienczios, su dydelu zopostu wisokiu pasaku, su bałsu giaru, bowiiu i kieloniej wisokiejs apsakinieimajs i czion nie aplejdu iu; pri to atieiu iam ant mislis užwest muzyka, bet kajp instrumentu niera, iszradu balsinia, surinkies su giarajs bałsajs iszmokie wisokiu tanczu. Sutiamos tada(,) kad pri nieturta ant szwiesos buwa skupu, is pri patamsis su sawa orkiestra tankiej emi grait ant leżuwiu i marszus, i polonezus, i kadrylius, i mazurkus, i walcus, iog bałsaj buwa giari, sutinkanti, łabai grażiej dapildi i su myłumu kožnas kłausi. Kanczejs kad atsieiu bulbies skust ant pietu, rejkieiu taj pildit isz kolejnos, ant tokios daugibies nei maž i iszeiu, tada ajdawo pu diesietka, kad pasitajkidawo kurioj kalejnoj i iam draugaut, tingiedams skust bulbies prisikalbiniedawo pasakaut, žinodami, iog daug iokingu apsakinieia, wisi sutikdawo ant to — par taj wisi buwum uždawaliti, is iog nierejkieiu skust, mes, iog pri iuoku turieium trumpiesni łajku i be nubodos ii parlejdum.

Tokioj dydelej draugistiej, kur buwa wajkaj nie wienos motinos, atsirado tokiu(,) kurie nie usiłajkie prigulentiej i wieżliwaj su papiktinimu kitu i su užgiedimu draugisties; idant tam

užbiegt, pastanawiie užwest prowa su istatimajs, pagal kurios priimtu wisi už priguleima sawa apseimus kierawot, tokiu budu užwest parunku wisuosie apseimusie. Turieium łabaj giara, wieżliwa i apskritaj tejsinga żmogu Alexandra Oskierka. Tam tada cieła draugistie pawieriie suraszit istatimus: buwa is isz pradzios starosta(,) o pasku pakieli ing gadnasti prezydenta. Pu suraszimu wisu istatimu rejkieie iems dauduot twirtibie, idant kożnas iaustus primt už priguleima pildit iuos. Ant to niatbutinaj rejkalings buwa sutikimas wisu; uzwestos paliku tada kuopos, ant kuriu pri wisu susirinkima kożnas istatims buwa parkratits i bałsawimu iwestas ing prowa. Buwa iszrinkti i sudzios(,) kurie atsi(ti)kimusie turieie pagal iwiestos prowos sudit. O tajp musu respublika turieiu sawa prowa, prezydenta i sudzias.

Miniets Katerla paraszi komediia pu wardu Pirszlis Żids, iog ta pamiega pastanawiiu užwiast teatru. Jug to be żinios wiresnibies niegalinga buwa dapildit, pasistoroiu pazwoleniios i apej uzgawienies su ciełu pariedku sutajsi i pri buwima komendanta, uprawitielaus i kitu atgraiu i dydelej wisiems pamiegu.

Wielikas atbuwinieium kajpo sawa szalij: isz sudietu pinigu pagal iszgaleima motieriszkies musiszkiu suriedi szwętita, wienos kiapi piragus, kitos bobas, kitos pieczjankas, tajp sugatawotus sunieszi ing musu kazarma — paszwętinu i wisi susirinkei smagiej pażiwoium, nors kitiems i miankaj tiaku, wisad ceremoniia buwa dapildita. Niegalinga ant tokios daugibies tiek sutajsit, idant wisiems dawolniej užtiaktu, rejktu ant to i dydela kaszta i wietos płaczios ant sudieima, o pas musu wiena i kita mażaj buwo. Syberyioj ant pytlawoima melniczju tur but maž, nies miłtu pytlewotu nie wisur ira, norent iu turiet, rejk isz miestu dydesniu pargabiant, par taj brangus i tiktaj bagocziej iu wartoia, butinaj wisur sziejp ira malti gražiej i smulkiej, i isz tokiu par sicia wiska kiapa. I mes par cieła buwima Syberyioj rietaj łabaj turieium pytlewotu i taj

antra arba treczia sorta, o pirma niekados. Namie malt nie turi buda i niekur niera girnu, wisi mała melniczіosie.

Ant Angaros giwendams nie galiu aplejst be apraszima ios: pradzia ima už Bajkała i tian wadinas wirszutinia Angara; par widuri Bajkała parsirieżos, primdama daug upiu i upielu płaukia par dydela płotia ziamies i pasku susiewienawos su Jenisieia sau ligiu tiak ant sziauriu ing maries ledinias. Nu Bajkału wadinas žemutinia Angara, o seniau Tunguska. Skaytus tarp dydziausiu upiu Syberyios. Tur łowa iszkłota akmenims i mažajs i dydelems plitoms. Sraunumu wandiens tajp iuos nuszlifawoiu, iog kožnas głotniausiej ira abdajlits, pats tajp ira czistas, iog nej iokia muła ant io neužłajku. Wanduo promielinis czistas, kajp krisztołs(,) i dydelej szałtas(,) bet tiktai widuri Lipcziaus truput apszіła. Giłuma tur niewienokiszka — wienur gan ira gili, o kitur nie. Ant daug wietu szakoia(,) daridama sałas i dydelas i mažas, wietoms ant kielu wiorstu i kielu diesietku, ant niekuriu tur giwentoius su łaukajs i miszkajs. Priesz susiwienawimu su Jenisieiu siaurinas i par daug wiorstu płaukia tarp kałnu skardžiu i ołuotu. Tur tułus slenksczius su stirientioms ołoms i akmienajs, kur wanduo putodams su dydelu užimu daru sau kiala, i tie priesztarauna łajwoms ant parpłaukima ing Jenisieiu. Angara taj tur ipatima, iog sawa budu atsiskiri nug kitu upiu Syberyios. Kad kitus upis twinsta truput pawasari o cielingaj wasara, inaj prieszyngaj: widur žiemos kada dydziausi szalcziej pri užszalima tanczej pakiła i iszleia ant krasztu. Kol nei apsidiengia ladu pri augima szalczia apsiniaukia tirsztajs ukajs(;) tamie łajkie, kad iszpuoła parsikie(l)t atsitinka niesiki, iog widur tamsuma, tankuma iža, trangidamis ima kłaudziot, nies niematidama krasztu patieriio padieima wietos, tancziejs nakti suwisum stoias niegalings parsinieszims. Kol nieužszała isz to susitirsztinima ora, giwentoiej aplinkiniej datirsta szaltiniu sunkiu wadinamu tyfus. Wietiniej sakinieia, iog inaj nie isz wirszaus szała, bet i isz apaczios, tam prieszitis nie galu, to nie galieiau datirt; man rodus, iog tas užszalims isz apaczios

taj znocziia, iog ii nieuższała isz auksztu, bet nug ipulima ing marius, nuo iżas par sraunumu wandiens i płatuma nierazdams niekur usiturieima, tol płaukia kol dasiekia gała, tian radus ledus mariu lieka użturiets: nug tian budams atspirts par susikimszima iża pradieda szalt i tajp kimszdamasis krauna ledus, i ajdams auksztin szałłu i stabdu upi. To darodimu ira i twanus(:) wandu par susikimszima iża budams użturiets ant krasztu, kur stangiesniej użtwįkia, tosie wietosie płacziau iszleia i dydesnis twanas, tajp kajpo tuosie metusie per pribuwimu musu ing Usola atsitiku, kad priesz Kaledas dienoj Kucziu prisiartinu uższalimas, par użtwękima tarp dwieiu sału tajp patwinu, iog musu tu sała cieła użwerti ledajs i mes kazarmoj ko niepaskiędum, kuri iau buwa aplink apsiemta wandieniu i par lentas asłos emi ing widuri iwerżtis; iej butu kiektiek ilgiau paturieia, nie butu nej iokios pagałbos, tiktaj ant musu łajmies tureiu kur wanduo prasimuszt i toj wałandoj nusmuku. Tajp i tułoj wietoj diesties, kol lik Bajkałoj isz kalejnos nieuższała. Pu sustabdima Angaros tada i Bajkała uższała i wisad upej ta pati łajka priesz Kaledas, arba pu Kaledu. Bajkałs dar dydziaus darkus, kancziejs iau pu uższalima ważinieia i ant użłos (?) pawirszutinies twirts ira ladas, nej isz to nej isz kita pakiła pu apaczia lada szturmas i wisa sudraska i sułauża i iszbraszka ant pakraszcziu. Bajkałs ira taj ażiers(,) gul uż Irkucka ant kielu diesietku wiorstu, tur iłguma daugiau ant 700 wiorstu, płatuma wietoms ant szimta(,) o wietoms mażiau. Giłuma nietikieta. 1871 metusie Dybowskis i Godlewskis mieruodami ji susitiku ant sziauriu nu Angaros su tokioms wietoms, kur radu giłuma 1378 sieksnius. Dieł sawa dyduma wadinas mariems, turi wandieni sałdu i czista. Apsupts ira kałnajs auksztajs, isz apaczios apaugusiejs miszkajs, o isz wirszaus nuogajs, ant kuriu i tarp kuriu maż niekad nie(guli) sniegaj. Żuwies turi daugibia, o łabiausiej gaudu iamie omulus, sudie iuos i bankoms pardawinieia — isz smoka i pawiaiksła padabni ira ing silkias, truput dydesni. Ira tejpogi sielinga sudita, padabna ing omulus(,) tiktaj toli dydesni, i gardiesni, pra-

minta tuom wardu nu upies Sielangos(,) apej kurios kraszta gaudus. Angara wienwientis su iuom i płaukdama par ji tajpogi daug gatunku żuwies isz io dasigauna(,) iog turi czistu wandieni i żuwis isz jos ira gardi.

Stoiu atmajna, mes kurie ant szesziu metu buwum suditi isz lenciugu isinierim(,) parsinieszim isz kazarmos ing namus Uprawitielaus, giwenum iuosie launiau i cziszcziau; Komindanta atimi, Uprawitielu parmajni, pribuwa ant wietos sienoia niekoks pułkawniks Turows(,) żmogus iau pagiwianies(,) ant kurio liksziol padalinta waldzia cielibiej parnieszta paliku. Musu prezydents Oskierka apsiżaniu su Grabauskujtia(,) kuri pirmiesniej budama sukalbieta pati ing Usola pribuwa. Kurie buwum ant sałos pri wiraliniu maż wisi parsiniesziem ing sioła i giwenum isimietie, niekurie sawa łocnusie namuosie nupirktuosie, kiti samdituosie(,) o tian użimi nauiej pribuwie. Ant pawasaria nauias uprawitielus iszradu dieł musiszkiu darba, wienus warie ing miszka kirst żabu ant gradieru, pasku pu prigatawoima żabu gradierus darit; kitus atskiri ant sutajsima darża pri druskiniu maudiniu, norieiu pasirodit(,) idant pribuwantie ant maudimasia turietu kur czistaj prasiwajkszcziot. Kajpo tikraj grażiej suriedi, takus aplejstus apczistiu, smeltiems iszbarsti, tiltelius ant rawialu nauius, siediniu pawiesiusi pridirbu, apej namus maudinies użwedi darżiali ant żolinu i ant gała dar pridieiu kita maudinia pagal Prisniia(?). Pri to pastatima darba priguleie i Kunigs Stulginskas, kuris wezdams smeltius koia pałaużi; daug nabags prikiętieia, kol iszgiiu. Matidams uprawitielus, iog daug isz musiszkiu ira imaningu, iog darba darżie dapildi prigulentiej, i ka ioms pawieria be prižiurieima wis giaraj padaru, dydej iam pamiegu: radies niepariedka wiralinisie, uzwarusie iaucziu i arklu nie giara użłaikima wisus sienuosius pardietoius pri użwedima(,) kurie io wienajtinaj waldziej buwa paduoti, atstati, o musiszkius ant iu wietos pastanawiiu: sargiba nakti wiraliniu, raktus nu wiraliniu, pieczientias ant atsimierima druskos, pristatimo druskos ing magazynus, abżiurieima arklu i iaucziu — wis taj iems

pawieriiu i nie buwa taj dydie uriedistie i reikieiu truput pawargt, bet taj buwa wietos mokamos, pu kielus rublus ant mieniasia; pri nieturta iau taj daug znocziiu i wisumet sziokiejs tokiejs wiresniejs buwa. Tuom i nu darba sunkaus isilosawu i ałga turieiu, kuri pagiarinu buwima. Wiens atsiradu techniks, kuris apsiimi wandieni pakielt ing dydesni suruma i daugiau druskos iszduot; pu parsiswieczimu iog to galinga ira dastot, padawi to užwiejzdaj wisas wiralinies i apczistima wandienia i už taj mokieiu ant mieniesia 15 r. Isz ko uprawitielus turieiu dydelej naudaut, nies skarbaws pastanawims ira, iog kožna wiralini tur iszduot 130 p.; kas wirszaus taj pri jo priguli, o iej apiowitu padauginima par sawię iszrasta, užtataj aptur nagrada.

Uprawitielaus uriedistie pri užwiedimu ira dydelej naudinga, iij ira gaspadoringa, grejt gal prasibagotiet i ant atejnantus sawa buwima pagiarint. Niasakau idant kožnas wogtu, tur i ant to patogia wieta, bet i be wagisties ira daug tarpiniu, isz kuriu niekałtaj pri storonies gal turiet pełna. Kajpo wisur kad uždarbis ira lengwas i pinigaj patis landa ing kiesziania, taj tokiem atsi(ti)kiemie riats moka iuos pacziedit lengwaj dasigauna, lengwaj i iszlajdzia, o taip plikas atieias, maž abžieles i iszejna, i nietiakies uriedisties tur pasku warga datirt.

1886 mietusie atsižiureiu ant musu mejlingaj Wałdons i abdowanoiu manifestu, kuris wisu nug koronies lik szesziu mietu iszwalninu. Ira taj pawirszutiniej žiurent dydeli milsta, bet parkraczios ia tikroj cielibiej, iszejna ant to, iog cielingaj sudiła i nej iokia pasiekima giara nie palieka. Iej ta milsta dowanoios koroniu duotu luosibie i pagriansztu ing pilna buwima, tada užtikra butu dydžios werties, i kožnas nusidziaugtu, bet iog par taj stoias koki maža atmajna, kłausiu, kas isz to du nauda? Ant szesziu mietu buwau apsudits, tuos szeszius mietus dowanoiu; kamgi lik piękiolik mietu dar kankina? Ira taj tajp pat, kajpo iszwalnit paukszcziuka isz kletkos, o pririszt ii ant siuła. Iszwalninu mumis isz katorgos, pasku nuwarie kur kitur pririszu nieiragi taj wiena? Manifestas majnu tiktaj wietas, bet buwima mažaj giarina, o kancziejs dar pikcziaus papikdina.

Po apiowimu io, daug, kurie nu wienu lik szesziu metu buwa in katorga, turieiu iszbut isz Usoła iszbłaszki pu wiena, pu du, pu tris ing wisas szalis: tas iszlaunimas wadinas posilenia; kurie mażaj arba nieka nieturieiu su tuom i iszieiu, o kurie turieiu iau użwiedia sziokia tokia gaspadoristie arba sau namielius nusipirkie, i tie turieiu wiska aplejst, pamiest i ligiej iszejt. Nusipirku grejtaj, o kad iszejnant rejkieiu parduot, nie buwa kam, ka galeiu su sawim paimt, paimi, o ko nie, turieiu palikt, arba dowanot. Ant pasilenios par pusia mietu duoda penimus pu tris rublius ant mieniasia, rejk už tuos i kwatera samdit i usiłajkit. Kas turi zoposta i moka kuom usimt, kas isimanu ant kokios majstristies, ti gal isimajtint. Syberyioj su zopostu iej numaningaj apsiwerczia grejt gal i ie padaugint i prabagotiet, ipat perkmajnistie iej tik gal użwest, taj tankiej nusiduoda i atejna ing bagotistie, nies už wiska czion giaraj moka i wisi giwentoiej in kromus żiuri, namuosie sawa iszdarbiu maż suwisum nie pażista, ko tik rejk isz paskutinies perk isz kromu. Krominiks kur apsieda ar kajmosie, ar miestuose, iej tik pritianka tawora tur kasdien uždarbi. Uztataj czion perkmajnistie dydelej giaraj pasituri i ira daug bagotu. Majstraj tejpogi nie ant paskutinios wietos stow, kriaucziej, sziaucziej, kalwiej, stalorej, bendnoriej, budoriej, nors prakajta prociewoia, bet darbs isimoka, i kożnoj wietoj atranda rejkałaujencziu. Bieda tiems, kurie ant nieka nieisimano; tie tur arba isz gatawa giwent, arba kięst nuskurdima.

Liksziol kunigaj majszis tarp wisu isz wiena be atmajnos; pirmosie knigusie tikraj buwa użsimieti, bet użwedimusie paduoti wienoj ajloj be iokia skirinczio, i uriedistie użwedimu apej iuos mażaj żinoiu, o apej kitus suwisum nie żinoiu. Pu kielu mietu atsibudu ministerstwa, iog kunigus nieiszpuoła wienibiej łajkit i prisaki Gubernatoriems, idant iuos atskirt i aprinktoj kur wietoj wienus łajkit. Irkutska Gubernatorius aprinku dwi wietas: Akatuia dieł katorzniku, o Tunka dieł wałnu nu katorgos i prisaki, idant isz użwedimu, kurie katorgos nie atbajgi, butu nusiunsti ing Akatuia, o kurie atbajgi, arba nie

buwu iosie, idant isz wisur surinktu i nusiunstu ing Tunka. Uprawitielej, kuriuos rada knigosie paduotus kajpo kunigus, tuos pagal paznoczima isziuntinieiu, o kurie už tokius nie buwa paduoti, tuos paliku ant wietos. Jej butu suriedima Gubernatoriaus abznajminies, butu atidiengies wisus, nies nei buwa rejkała su tuom kawotis. Giaresniej mums buwa sawa paszaukima draugistiej but, niekajp majszitis tarp swiecku, iog to nie padari wisi buwom nieżinioj; tarp tokiu buwau i asz paskajtits. Kad iszeiu prisakims, idant wałnus parniesztu ant pasilenia pri obczestwa i asz kajpo nie kunigs draugie patiekau i paznoczits buwa(u) ing Idynska obszczestwa.

28. Susirinkum wisi ing ta obszczestwa paskirti i buwa musu apej piękiolika żienotu, kawalieriu, o asz wiens kunigs. Pasamdim czajka dydela, ant kurios wisi susitalpinum; skajtus isz wisa ant dwideszimts asabu i arklis. Obszczestwa ta gul ant sziauriu uz szesziesdeszimts wiorstu. Arklis priguleiu pri parwazniku, kuris atgal priesz wandeni turieiu partraukt czajku. Pusiau mien(ias)ia Lipcziaus aplejdum Usole. Pripratims pri wietos, ant kurios dwieius mietus parbuwum, atsiskirims nu draugisties, kurioj užwesta buwa pażintis, atmajna wietos i padieima, kur nieżinoium kajp busmie, wis taj sudieios, budinu kożna szyrdij nuludima. Ant kranta Angaros atsiswejkinie su wisajs, atsidawie ant Diewa walos, parsiżegnoja płaukiem pawandieniu. Giwenimie mana pirmas taj buwa łajwawims: nieatsitiku niekad nej iokios kielonies atbuwiniet wandieniu, kajpo pirma siki gan isz to buwau uždawalits. Czajka pawandieniu nietingawa, dar pastumieta irkłajs, smagiej riedieiu. Niepaiutum kajpo Usole su sawa wiraliniems i cieła apigarda sunika isz akiu.

Draugistie cieła sudieta buwa isz iaunu, tarp iu du buwa żienoti, daktars Łazowskis i Makriewiczia, kuriu paczios draugie płaukie; asz buwau sieniausis, niegaledams wisam atsakit iu zabowaj i prisitajkit iu kałbosie daugiausiej użimts buwau żwalgimusiu ir abżiurieimu abeiu krasztu Angaros, kuri nieti(k)taj tarp dydelu upiu skajtus, dar gal but paskajtita tarp

grażiu i wajzdingu. Ant łowa ios daugies wietosie gal susitikt su sałomis, su mażoms i dydeloms, pirmos apaugusios iau krumajs i żolinajs, iau medziejs dydelejs apsuptus aplinku wandieniu, maudos iamie i stowiedamos kajpo ant ziarkoła matu sawię i dydżioias isz giwentoiu, kuriuos nieszioia, kaip ii skięzdami iamie, antra siki, wel rodus ciełam sawa pawejksle, wel auga żaluoia, żidi i wajsius iszduoda. Antros isitiesosios ant daug wiorstu ant płaczios sawa nugaros nieszioia giwentoius su sodiboms, łaukajs, piewoms, miszkajs, żweriejs i paukszcziejs. Kałnaj su iuos biegia winguriuodami, wienur kiła auksztin i kupiecziuodami ant wirszuniu apaugie miszkajs siek padungie, kitur skardus kajp nutasziti, ant kuriu sienu kaba ołas wisajp iszbrajżitos arba akmienis stori iszkiszie gałwas i dajrus ant wisa szalu, arba kajpo butu murawoti skielaudoms akmienu i plitoms titnaginiems; tian nulenkie nugaras lik pat ziemumuj duoda wieta upiej kokiej płaukt tikiej ing łowa Angaros, kitur parkasti szaltiniejs lik padu stowiedami priesz kits kita kłausu murmieima wandeniela tiakunczia arba nusibłoszkie ing szalis duoda wieta prasipłatint ajksztiems, ant kuriu graziej żaluoia kupstaj krumu i żoles wisokia gatunka, tarp kurių sznibżda paukszticj, żwieriej dżiaugies radie skanu piana i wandieni szałta. Matitis, iog abu krasztaj Angaros tur żiamia giara i łajmia, wis ant palinkima ios kałnu arba pri upiu i upielu ing ia ipułanczia, duodas gan tankiej matit kajmos i dydeles i mażos su gaspadoristiems użwestoms.

Kelonie wandieniu, kuri kajpo man pirma siki atsitajki gan buwa melinga, niekrati kaułu, nie buwa dulkiu, diena grazi, szwiesi i szilta, saule żibieiu, barstydama sawa spindulus, czajka szwelniej płauki pawandieniu, apigarda kaskarta nauius matimus gimde, nie buwa tuszczia, turieiu kas wałanda kuom nauiu pasigirt, draugistiej buwa su kuom pasikalbiet; pri to wisa niezinau begu buwa nors wiens, kuriem pakaius widurinis niebutu kuom tuom tramdits. Aplejzdams Usole, kożnas paimi su sawim dali rupieszczia, kuris wienam truput nieżieiu, kita znajbi, o treczia badi. Tian budami turieium duona gata-

wa, sziokia tokia strowa i pastogia, buwum kajp wiszcziukaj pu sparnajs wisztos, lasiem kruopas nors nieczistas, bada tikra nieks niedatiri, rejkieiu tiesa truput padirbiniet, panieszіot lenciugus, pu bagnetu wajkszcziot, bet su tuom wisu buwum apsipratie, draugiestiej nie buwa bajsus, kits kitam padieiu, abgini i palinksminu; dabar wiszta pamieti, mes isibarstiem pu wiena, pu du, pu tris, turieium už sawie praeiusia žinuma, o atejnantie storajs ukajs pridiengta, kłausinieium sawies, kažin ar ta losibie dausigauta, isz kurios nibi dziaugiem, duos mums duonos, ar abgins nu wargu i biedu? Ar isibarszcziusius i skurstanczius kas pagłobuos, ar užpuldinieianczius nu arielu kas apgins? Tie kłausimaj nienoroms lindu i turieiu pamata; nies nieks nie buwa isz musu bagots, kieli rublej iej pas ka lindieiu taj ant wisu rejkału, kurie prieszaj stowieiu mažu buwa apsiginimu; asz turieiau 30 r., bet daugiaus nieka, nej rankus, nej koius, nie tikieiaus, idant kuom tuom mokietu juos padaugint. Pianimu girdieium, iog ant pusia mieta žada duot po tris rublus ant mieniasia — pusia mieta taj nie ant wisad; pasirupinies, pakrapszties gałwa, atsidawiau ant walos Diewa i nusiraminies wel dajriaus.

Diena linku žemin, saule buwa ant nusilejdima pamatie kajma ant kraszta Angaros, pakłausiem ar ne Kamionka; tuom wardu wadinos musu wieta, kur turieium giwent. Dasižinoia, iog dar dwilika wiorstu, pastanawiium czion nakwot, butum dar lik sutiamstant dasikasia, bet nej buwa rejkała skubintis ant nakties, kur tejp pat turieia butum nakwot ant wandiena i prisiartinia pri kraszta sustoium. Žienoti su wajkajs parsinieszі ing kajma ant nakwinies, o mes palikum ant czajkos. Turiedami samowarus wandieni czista ant wietos, anglu majszielusi sugatawoium herbata i adbuwum wiecziaria. Pradieiu tiamt, pagada buwa graži, pažara mejlingaj raudunawu, dangus apsisieri mili(o)najs žwajgždziu, kurios pu wisas szalis žiburiawu; kad cieis prigimims užtimu, tamsos pawiesi snudu, tiła apwaldi žiamia i wandieni, nustoiu pauksztielej giedot, žmonies krutiet, kad žiemaj garbie Diewa užgiasie, tad ant auksztibies, cie-

łam płatumie ir su dydziausia iszkilmia atsidari i giedoiu szwętas, szwętas, szwętas Wieszpats twirtibie. Pawturawoia i mes toms dangiszkoms galibiems, padiekawoia Diewuj už io wisas io milstas i gieradieisties, uzsnudum.

K a m i o n k a. Ant ritoiaus apej pietus buwum Kamionkoj; isikraustiem isz czajkos i nusidawim ing sielska uprawlenii, kuri mumis tuom tarpu parodi kwatera, kuri wieni ant kiema, kiti widuj susitalpinum. Norietos walgit, gaspadoriu cieloj kajmoj nei wiena, trobus uždarinietos, patis su szejmina kur tian' ant zaimku łaukuosie i pu piewas sziena wału, niekur nieka gaut nie gal. Jej i butu namie i tajp pas iu nieka dasigaut nie gal, duona kiapa diel sawie, o nie ant pardawimu, piena i kitu daiktu niepardawinieia. Dasižinoium iog niekoks czerkiesas kromin(i)ks pardawinieia, nusidawim pri io, bet i tas ka iszkepie, iszpardawie; sunki roda: užstatim samowarus i kas turieiu kiek duonos pasidalinei užkandu. Wiena atbuwie, rejkieiu apej kita rupintis, ant kiema ilgaj giwent niegalem rejk ieszkot kwatiera. Susitariem trisie giwent: asz, Tarewiczia isz Galicyios i Paczynskas isz Witebskos Guberniios. Iszbiegu ii ieszkot kwateros; dasigirdi iog wiens gaspadorius namie i parsamdu, nubiegu pas ii, radie pusia namu nieužimta, nusamdi už dieszimts auksinu ant mieniasia ant sawa małku. Stancyia buwa wiena be piacziaus, niemaža, trisie galeium wygadniej susitalpint. Nieilgaj łaukus parsiniesziem. Dieku Diewuj turiem iau nors pastogie, bet daugiau nieka, pas manie buwa samowars i rundlus, o taj i ciela gaspadoristie. Isiniesiem tada isz katorgos, asam ant pasileniios ira taj pirmas paauksztinims, arba pagriežims dalales žmogisties.

Kajma stow ant paties kraszta dieszinie pusiej Angaros, kampie kur ipuol niedyckas upelis Ida, nu kurio i obszczestwa praminta ira; nieipat dydeli, tur ant kielu diesietku giwentoiu ira kieli perkmajniej, o du bagoti. Łajkie musu pribuwima ciel widuris buwa iszdiegies. Uz Idos ant aukszta kalna paczioj kiertiej stowi cerkwi wiena ant žiemos, kita ant wasaros i pri ia kajmieli maža. Sybiryioj wisur cerkwios tu(r) pieczius

i żiema ira kurianamos, o czion asabnaj tur dwi iszbudawotas. Tolesniej wel uz Idos antra kajmiele, o kitam gale ant użtiekieima treczia, kietwirta už Angaros prieszaj dydeli, tajp apsupta ira aplinkuj kajmoms kieturioms, pati skajtos piękta; ira gałwa i tu i tolesniej padietu. Widuri kajmos stow kancelaryia, kur starszyna su pisarium runda wiada. Pirmiesniej i musiszkiej turieiu ioie wieta, bet pastoias nauias sprawniks Izmajłows wisus iszwajki i niekur niej czion, niej kitur nie pazwaliie priminiet. Rundas to sprawnika buwa stangus, dowanu nej iekiu niepriiminieiu, pridaboiu wisa i biioiu io kajpo szałnos. Pisarius ałgos ima du tukstancziu rublu; pirmiaus turieiu dalintis su sprawniku, kuriam paskirti buwa pięki szimtaj, użtataj turieiu pilna waldzia i tikraj to iam dwajnaj isimokieiu; dabar nieko nietierioia, bet pri mažiausia dawima biios dasilitiet.

(b. t.)

MARIJONA ČILVINAITĖ

IŠ KNYGNEŠIO ANTANO ŠIMKAUS ATSIMINIMŲ

A. Šimkus gimęs Padvarninkuose, Kurtuvėnų parapijoje, dabar turi apie 72 metus ir gyvena Minaičių kaime, Padubysio valsč. Šiaulių apskrityje. Jo tėvai pusininkaudavę ir nuomodavę ūkius. Susidėjęs pinigų, A. Šimkus pirkęs 30 dešimtinių ūkį iš bevaikio dėdės Simano Šimkaus Minaičių kaime ir gyvenąs čia jau 37 metai. Jaunas būdamas, A. Šimkus 8 metus tarnavęs bernu pas ūkininkus. Tarnaudamas pas ūkininką Račkauskį Jančauskiškėje, Vaiguvos parapijoje, jis susipažinęs su kontrabandininku Jokūbu Mendeliu. Mendelis — pasakojo A. Šimkus — „kvateravojosi" pas Račkauskį ir dažnai eidavo į Prūsus knygų, šilkų, revolverių, šovinių, gelumbių, spirito ir kitų Prūsuose pigiai perkamų daiktų parnešti.

Kartą žandaras su dviem šimtininkais[1] ir dviem dešimtininkais[2] atėjęs pas Račkauskį J. Mendelio kratyti. Pamatęs žandarą, J. Mendelis įbėgęs į svirniuką ir užsisklendęs. Svirniuke jis turėjęs skrynikę su savo padėjimu. Žandaras su šimtininkais ir dešimtininkais trankęs duris, reikalaudamas atidaryti. Tuo tarpu J. Mendelis revolverius ir šovinius iš savo skrynikės susikišęs į kišenes. Išėjus iš svirniuko, žandaras šmakšt ranką į J. Mendelio kišenę ir ištraukęs saują šovinių. Tas taukšt žandarui per rankas, šoviniai subirę į sniegą, o pats J. Mendelis per daržus nuėjęs malūno link. Žandaras dėl balso

---

[1] Šimtininkai būdavę žandaro padėjėjai, rusų paskirti. Šimtininkais rusai dažniausiai skirdavę burliokus; kartais „už geras magaryčias" paskirdavę ir šiaip uredninkui įtikusį žmogų. Šimtininkai gaudavę mažą algelę, kasdien turėdavę trainiotis apie uredninką ir lakstyti, kur urednikas siuntė. Iš eilės šimtininkai turėdavę atbūti nedėlinę pas Kurtuvėnų asesorių. Prireikus jie nuvarydavę nusikaltusį žmogų pas uredniką, parnešdavę uredninkui raštus ir t. t.

[2] Dešimtininką rinkdavęs kaimas valsčiaus sueigoje vieneriems metams. Dešimtininkais rinkdavę kaimo ūkininkus pamečiui. Dešimtininkai kas šeštadienis turėdavę nueiti pas uredninką, kurs per dešimtininkus duodavęs žmonėms rusų valdžios įsakymus, aplinkraščius ir įvairius raštus.

vieną kartą šovęs. Žandaras radęs J. Mendelio skrynikėje spirito, gelumbės, kaulinių apikaklių, sagų ir kitokių niekniekių. Viską susiėmęs, atsinešęs į Račkauskio trobą. Knygos buvusios paslėptos kitur ir žandaras jų neradęs. Troboje jie atsiskiedę spirito, paviešėję ir „linksmūs“ išvykę į Kelmę. Račkauskis išsigando. „Kas čia bus?“ — sakąs J. Mendeliui. J. Mendelis jį raminęs: „Nebijok, nieko nebus“. Rytą J. Mendelis su Račkauskiene nuvažiavę į Kelmę ir „apsirokavę“ su žandaru. Byla buvusi iškelta Tauragės apygardos teisme. Žandaro protokole buvę parašyta, kad skrynikę su kontrabanda jis radęs daržinėje prie kelio, šiauduose įkastą. Daržinė buvusi nerakinama ir nežinia esą kieno ta kontrabanda. Račkauskis ir liudininkai už be reikalo sugaištą laiką gavę po 5 rublius ir dainuodami parvažiavę namo.

Metus atitarnavęs ir turėdamas 25 metus, A. Šimkus sumanęs nešti knygas iš Prūsų. Pirmą kartą į Prūsus jį nuvedęs J. Mendelis. Tilžėje tuomet buvusios spaustuvės Mauderodės ir Šenkės. Mauderodės maldaknygių ir knygų popierius buvęs geresnis, darbas buvęs dailesnis. Jo išleistos maldaknygės švietusios kaip saulė. Šenkės raidės buvusios persispaudusios į kitą pusę, leidiniai nebuvę tokie dailūs, kaip Mauderodės, todėl A. Šimkus daugiausia knygų pirkdavęs iš Mauderodės. Knygos Tilžėje buvusios labai pigios, Lietuvon parnešę už jas gaudavę keliskart brangiau. Pvz., Tilžėje už „šaltininę“ maldaknygę mokėdavę po 3 grivinas (30 kapeikų), o parnešę parduodavę po 4—5 rb.; už „pusšaltininį“ „Balsą balandėlio“ mokėdavę 2 grivinas (20 kap.), parduodavę po 2,5—3 rb.; už „Garbę Dievo“ mokėdavę čvertką (25 kap.), parduodavę po 2—2,5 rb.; už kalendorius ir elementorius mokėdavę po 5 kap., parduodavę po čvertką (25 kap.); už 100-tą „abroziukų neaptavotais kraščiukais“ mokėdavę 1 rb., už 100-tą didesnių „aptavotais“ kraščiukais mokėdavę 2 rb.; parduodavę juos dvigubai brangiau.

Paupariams urmu „šaltinines“ maldaknyges parduodavę po 2 rb., „pusšaltininį“ „Balsą Balandėlio“ po 1 rb., „Garbę Dievo“ po 1,5 rb.

Žmonės daugiausia pirkdavę „šaltinines“ ir „pusšaltinines“ „Balso Balandėlio“ maldaknyges. „Garbė Dievo“ buvusi truputį mažesnė už „šaltinines“ ir žmonės mažiau jų tepirkdavę. Maldaknygės baltais, raudonais, žaliais kauliniais viršiukais, langiukais išdirbtos su kryžiuku ant viršaus, būdavusios labai gražios ir brangios, jos kaštuodavusios po 6—7 rb. Knygne-

šiai brangiąsias maldaknyges nešdavę, tik jei kas užsakydavęs. Turtingos ūkininkaitės ir ūkininkės maldaknygėms pinigų nesigailėdavusios, prašydavusios parnešti kuo gražiausių ir parnešus mokėdavusios nesiderėdamos. Bažnyčioje ir šventoriuje mergaitės švytraudavusios gražiomis maldaknygėmis, lenktyniaudamos knygų grožiu ir įvairumu. Gražios spindinčios knygos svilindavusios žandarų akis ir neapsikęsdami jie plėšdavę knygas iš mergaičių bei moterų rankų. Šiluvoje ir kitose bažnyčiose žandarai dažnai klykdydavę moteris, atiminėdami knygas ir tardydami, iš kur gavo knygas, užkirsdavę rapninku per nugarą.

Eidami į Prūsus, knygnešiai užeidavę pas žinomus sąžiningus, ištikimus ūkininkus pasienyje, nusipirkdavę „alvinę kvortą“[3] spirito, o to gero pas pasienio ūkininkus niekad netrūkdavę. Atskiedę spiritą, viešėdavę patys, vaišindavę gaspadorių. Pas tuos ūkininkus knygnešiai užprašydavę vyrų knygoms per rubežių pernešti, susitardavę kiek vyrų reikės, kur ir kada jie turi į aną pusę ateiti. Susitikimo vietomis pasiskirdavę Prūsų pasienio smukles. Pas ištikimuosius ūkininkus knygnešiai tykodavę ir progos sienai pereiti.

Prūsų sieną rusai labai saugodavę. Ant kilometro sienos stovėdavę keturi kareiviai. Per kilometrą būdavęs kordonas, kur gyvenę pasienio vyresnieji ir stovėdavę keturi pabalnoti arkliai, kad, pasienio kareiviui davus „trevogą“ šūviu, tuoj galėtų išjoti pagelbon kontrabandininkų ir sieną perbėgusių gaudyti.

Sienos sargybiniui kiek praslipus, knygnešiai pasikuprinę perbėgdavę sieną, o jau į aną pusę įbėgus, kareiviai nebegalėdavę jų nei gaudyti, nei šaudyti. Pamatęs bėglius anoj pusėje, kareivis grąžodavęs šautuvu, grasindamas nutverti grįžtant.

Tilžės spaustuvėse knygnešiai pirkdavę knygų už tiek, kiek kuris turėdavęs pinigų: už 100, už 150, už 200 rb. Nupirktas knygas spaustuvėje pirmiau suvyniodavę į plonesnį popierių, kad nenusigramdytų, paskum storame popieriuje vyniodavę į ryšulius tokio didumo, kad vienam žmogui nepersunkus būtų nešinys („šaltininių“ maldaknygių į ryšulį dėdavę po 30, „pusšaltininių“ po 50). Ryšulius stipriai suveržtavę vielomis taip, kad ir laidant knygos liktų sveikutėlaitės. Kny-

[3] Alvinė kvorta — stikliniai ir skardiniai trumpu, piršto storumo kaklu, indeliai spiritui laikyti. Alvinė kvorta būdavo kvortos talpumo, didžiosiose alvinėse tilpdavo 5—6 gorčiai.

goms vežti iš Tilžės iki sutartos smuklės pasienyje, kur laukdavo vyrai, knygnešiai samdydavę vokietį ir mokėdavę 3—4 rb.

Smuklėn atvykę, vyrai laukdavę knygnešių, atskiestą spiritą siurbstydami. Vyrų pagal reikalą ir susitarimą ateidavę po 10—25. Išmetę po burnelę „ant drąsos", vyrai įsikišdavę į kišenę po alvinę kvortą ir, pasiėmę knygų ryšulius, eidavę per „karštąją liniją" žąsele po kitas kito taip, kad viens kitą tik užmatytų. Per „karštąją liniją" eidavę naktimis. Naktį rusų pasienio sargyba būdavusi dar labiau sustiprinta. Sargybiniai nestovėdavę ant ribos kaip dienos metu, o išsislapstydavę ir suguldavę krūmuose. Be knygų kontrabandos iš Prūsų tuomet labai daug nešdavę arbatos, šilko, gelumbės ir kitokių prekių. Už sugautą kontrabandą pasienio sargybiniai gaudavę trečdalį pinigų, pardavus kontrabandą muitinės varžytynėse, todėl labai stengdavęsi kontrabandininkus sugauti. Radę pėdas, pereitas iš Prūsų, ir nesugavę kontrabandininkų, pasienių sargybiniai, kontrabandos ieškodami, kratydavę pasienio ūkininkus. Kad suklaidintų sargybinius, knygnešiai per sieną eidavę atbuli, tuo būdu išmindami pėdas, neva nueitas į Prūsus. Pasitaikydavę, kad naktį eidami užeidavę tiesiai ant sargybinių. Kai patekusįjį sargybiniai imdavę gaudyti, kiti knygnešiai pasitraukdavę į Prūsų pusę ir laukdavę patogios progos sienai pereiti. Bėdon patekęs knygnešys pamesdavęs nešinį ir sprukdavęs akių moju į miškus. Paėmę kontrabandą, sargybiniai kontrabandininkų gaudyti iš kailio nesinerdavę. Radę knygas, sargybiniai labai pykdavę, nes paimtas knygas muitinėse sudegindavę ir sargybiniai už jas jokio atlyginimo negaudavę.

Laimingai perėję sieną, vyrai paslėpdavę savo nešinius miške katras sau ir, susirinkę vienon vieton, „aplaistydami pasisekusį žygį", gerokai „sušmorydavę" (išgerdavę). Už 5—7 km nuo sienos knygnešys turėdavęs pasirinktą ūkininką vežti knygoms iki Kelmės. Susitarę kada atnešti knygas pas nurodytą ūkininką, vyrai išsiskirstydavę.

Paskirtuoju laiku vyrai atnešdavę knygas nurodyton vieton. Knygnešys užmokėdavęs pirmininkui (ūkininkui kurs pristatė vyrus) pagal susitarimą, po 3 ir po 5 rb. nuo vyro. Jei nešiniai būdavę dideli, sunkūs, mokėdavę po 5 rb., jei mažesni po 3 rb. Ūkininkas už 20 rb. atveždavęs knygas iki Kelmės. Į Kelmę A. Šimkaus tėvai atsiųsdavę arklius ir parvežtdavę knygas į namus. Namuose išslapstydavę knygas, kur įmanydami. Paupariai atvykdavę į namus ir daugumą kny-

gų nupirkdavę. Likusias A. Šimkus išpardavinėdavęs ir išdalydavęs žmonėms. Knygas A. Šimkus nešęs dvejis metus ir buvęs Prūsuose apie 15 kartų.

Antrą kartą į Prūsus A. Šimkus ėjęs su Jonu Adomaičiu iš Baršiškių, Vaiguvos parapijos. Tilžėje A. Šimkus nupirkęs už 200 rb. knygų, J. Adomaitis už 100 rb. Sieną pereiti pavykę. Pasamdyti vyrai atnešę knygas pas ūkininką Remeikį netoli plento, už 5 km nuo sienos. Greta Remeikio gyvenę dar du kaimynai; vienas buvęs vokietis, kitas lietuvis. Kaimynas vokietis, pavydėdamas Remeikiui uždarbio, nuėjęs į Tauragės muitinę ir įskundęs rusams, kad kontrabandininkai miške turi pasislėpę prekes, nusisamdė Remeikį prekėms vežti, tik nežinia esą, kada jie važiuos. Rusai 9 kilometre šiapus Tauragės pastatę sargybą ir kratę visus pravažiuojančius vežimus. Nieko nenumanydamas Remeikis patekęs žandarams į nagus. Pats jis spėjęs nušokti nuo vežimo ir pabėgti į mišką. Arklys, vežimukas ir knygos tekę žandarams. Paskum per varžytynes Tauragės muitinėj Remeikis atsipirkęs savo arklį ir vežimuką. A. Šimkaus ir J. Adomaičio knygomis rusai pakūrenę Tauragės muitinės pečių.

Daugiau rusai su knygomis Šimkaus nebenutvėrė. „Iš knygų aš prasigyvenau ir turtelį susidėjau“, — pasakojo A. Šimkus. Mano pirmajam vadovui J. Mendeliui tai jau ne kaip tepavyko. Pirkęs 25 vyrų knygų nešinį, J. Mendelis išdalijęs jį paupariams ir žmonėms be pinigų. Žandarai iš paupario knygas atėmę, iš žmonių ant greitųjų pinigų negavęs, „subankrutijęs“ ir išbėgęs Amerikon be niekur nieko. Knyga ne valgomas daiktas — sako A. Šimkus — žmonės jų prisipirko, atsirado daug knygnešių, knygos atpigo ir knygų bado nebebuvo.

Minaičių kaime A. Šimkus laikomas labai teisingu ir sąžiningu žmogumi.

Minaičių kaimas, Šiaulių Kraštotyrininkų Draugijos ekspedicija, 1938 VII 16.

PROF. PETRAS LEONAS

MANO PERGYVENIMAI (1914—1919)

(ištraukos)

Prof. Petras Leonas keletą paskutiniųjų savo gyvenimo metu atsidėjęs rašė ir tvarkė savo atsiminimus, kurių susidarė keletas didelių tomų, veik visiškai spaudai paruoštų, fotografijomis paaiškintų ir dokumentuotų. Staigi mirtis neleido jam jų išspausdinti, bet reikia tikėtis, kad susidarys galimumo juos atskirais tomais išleisti. Tačiau, kadangi ar šiaip ar taip jų paskelbimas gali ir metams užsitęsti, „Mūsų Senovės" redakcija, velionies šeimos sutikimu, skelbs atskiras jų ištraukas, kiek leis mūsų plonoko žurnalo apimtis. Pradžiai duodame ištraukas iš sudarančio visai savarankišką P. Leono atsiminimų dalį, visai spaudai paruošto tomo, apimančio didžiojo karo pergyvenimus. Nors visas tas tomas yra vienodai skaitytojams įdomus, tačiau, vietos suvaržyti, esame priversti iš jo išleisti pirmiausia labiau asmeniškus ir šeimyninius dalykus ir šiaip atskiras vietas kiek trumpinti, išleidžiant ir kitus teorinius samprotavimus, kurie įdomūs autoriaus pažiūroms nušviesti, bet išeina iš mūsų žurnalo nustatytų ribų paskirties. Pratartį prie šios atsiminimų dalies P. Leonas yra pasirašęs Kaune 1933 V 10 d. *Red.*

1. Didžiojo karo pirmosios dienos

1914 metų liepos mėn. 19 d. s. kal. (rugpiūčio mėn. 1 d. n. kal.). Paskelbta mobilizacija. Šitoji baisi žinia užtiko mane Kačerginėje, 12 klm. nuo Kauno, prie Nemuno, kur gyveno mano šeimyna vasarnamyje... Subruzdo žmonės grįžti namon iš vasarnamių. Pasisamdžiau ir aš sekančiai dienai du vežimu ilgomis drobynomis daiktams vežti. Anksti rytą sukrovėme daiktus į vežimus ir išleidome vežikus Kaunan, o patys vykome garlaivin. Į pirmą garlaivį, kuris atplaukė nuo Jurbarko, netilpome... Į antrą garlaivį, kuris atplaukė keliomis valandomis vėliau, patekome ir mes. Parplaukę Kaunan, pamatėme, kad ir iš Kauno žmonės kraustosi.

Rusijos gyventojus, o ypač mane, karas netikėtai užklupo. Buvo kalbama, buvo manoma, kad gali kilti karas, bet buvo aišku, kad tas karas turės būti labai didelis, beveik pasaulinis. Tai ir tikėtasi, kad to baisumo akivaizdoje niekas nesiims pradėti karo. Rusijos spauda ir valdžia laikė žmonės šitame klaidingame nusistatyme. Mano švogeris Simanas Kvalita, kuris, pardavęs savo ūkį ir apsigyvenęs Aleksote, nerimavo, neturėdamas darbo, 1914 metų vasaros pradžioje varė troptus į Tilžę. Sugrįžęs pasakojo man, kad Tilžėje žmonės laukia karo su Rusija, visi labai pajuokia Rusiją ir jos carą, niekina ir tikisi, kad prasidėjus karui Vokietija greit sumušianti Rusiją...

Pinigai, kurių šiek tiek susitaupęs turėjau, gulėjo taupomoje kasoje vaikų vardu įdėti. Prie savęs pinigų beveik neturėjau. Kaunan iš Kačerginės sugrįžęs sužinojau, kad taupomoji kasa nuo ryto žmonių yra apgulta ir kad ji tik nedideles sumas išduodanti. Negalima buvo man visą dieną gaišti žmonių eilėje, kad gaučiau kelias dešimtis rublių. Tuojau ir susiorientavau, kad aš negaliu kraustytis į rytus, į Vilnių ar kur kitur, su didele šeimyna, neturėdamas pinigų.

Priprašiau tuos pačius ūkininkus, kurie parvežė mūsų daiktus iš Kačerginės, vežti tuos daiktus ir vaikus su viena tarnaite į Subačiškių kaimą pas Juozą ir Katariną Šalkauskus. Katarina Šalkauskienė — mano sesuo... Papietavome, ir jie išvažiavo. Kaune pasilikau aš su žmona ir viena tarnaite tvarkytis. Man bevartant popierius ir besvarstant, kokius dokumentus ir kaip saugoti, įeina kabinetan policininkas lietuvis, kuris nuolat atnešdavo raginimus ir kitus policijos pranešimus, ir kaip geras pažįstamas įspėja mane, kad policijos nuovadoj jis matęs ir skaitęs popierių, kuriuo tvirtovės komendantas įsako ištremti į 24 valandas iš Kauno gana daug žydų ir kelis lietuvius, tarp jų mane, advokatą Vladą Stašinskį, kunigą Olšauskį; o kitų, kuriuos policininkas... išvardino, aš dabar neatsimenu; dar patarė man pačiam nueiti į nuovadą ir patikrinti jo pranešimą, su kuriuo jis atėjęs, norėdamas įspėti, kad aš galėčiau prisirengti apleisti Kauną, nes, oficialiai paskelbus man tą įsakymą, per trumpas būtų laikas susirengti. Aš tuoj vykau policijos nuovadon... Jos kieme susitikau savo profesijos draugą, prisiekusį advokatą Balių Urbanavičių, kuris ėjo iš nuovados ir patvirtino man suteiktą žinią. P. Urbanavičius pasisakė, kad jis pats skaitęs nuovadoje komendanto įsakymą ir nuoširdžiu pasipiktinimu pridūrė, kad saves,

nors jis esąs kur kas kairesnių pažiūrų už mane, tame įsakyme neradęs.

Aš tuoj supratau, kad iš tvirtovės išsiunčiami tie lietuviai, kurie galėtų padaryti įtakos sumobilizuotiems šio krašto vyrams, nes bijota, kad toji įtaka nebūtų žalinga karo reikalams.

Tai, kas anksčiau aprašyta, vyko penktadienį. Per visą šeštadienį tvarkiausi, rengiausi kartu su žmona išvažiavimui... Išvažiuoti iš Kauno nusistatėme sekmadienį iš ryto.

Kai tik atsiguliau lovon..., apie 11 val. vakaro... atvyko pas mane p. Saliamonas Banaitis su keliais vyrais tokiu reikalu: Sal. Banaitis sugalvojo, kad Kauno lietuviams reikią suruošti rytdieną manifestaciją, pareiškiant karštus linkėjimus Rusijai laimėti karą; jauni vyrai, kurie atvyko kartu su Sal. Banaičiu, buvo pritarę jo sumanymui, tačiau buvo kilusios ir abejonės, tai jie atėjo pas mane galutinai išrišti klausimą: daryti manifestaciją ar nedaryti. O jau buvo paskelbta caro atsišaukimas į lenkus su tam tikrais autonomijos pažadais.

Aš atkalbėjau p. Sal. Banaitį ir jo vienminčius nuo jų sumanymo... Mano motyvai buvo tokie. Gerindamiesi rusų valdžiai, mes nieko gero iš jos negauname. Politikoje tik jėga ir kova gali duoti naudos. Lenkų tauta skaitlingesnė ir galingesnė už mus, tai ir po 1863-4 metų maišto, net „lenkmečiu" vadinamo, ji mažiau nukentėjo nuo rusų, nei mes. Lenkams spauda nebuvo uždrausta, o uždrausdami spaudą mums, rusai tik padėjo lenkams lenkinti Lietuvą, o ypač Vilnių ir Vilniją. Dabar, kilus šiam karui, caras gerinasi lenkams, o mus vėl tik žiauriomis priemonėmis imasi daryti jam nekenksmingus; čia aš pranešiau S. Banaičiui ir k. komendanto įsakymą ištremti mane ir k. iš Kauno. S. Banaitis ar kas kitas su juom atėjęs dar pranešė, kad tvirtovės štabe esanti gauta iš Petrapilio žinia, kuri duodanti dar vilties, jog karo nebūsią, viskas pasibaigsią mobilizacija. Šita žinia mane labai nuramino... Pabudęs... išsiskubinau už vartų pažiūrėti, kas darosi mieste. Pamačiau, vežimai daiktų prikrauti slenka įvairiomis kryptimis. Reiškia, žmonės kraustosi iš Kauno, iš tvirtovės. Reikia ir mudviem su žmona važiuoti. Atėjo pas mus iš Aleksoto mano sesuo Ona Kvalitienė. Iš vakaro jau buvau sutaręs žmogų, Raulą Taurą, namams sergėti, apsigyvenus juose. Tą žmogų pasiunčiau pasamdyti vežiką iki Garliavos, o Garliavoje tikėjausi gausiąs pasisamdyti ūkininką nuvežti į Subačiškes, Gudelių valsčiaus, nuo Garliavos apie keturias mylias

(28 klm.) kelio... Sugrįžta sargas ir praneša, kad vežiko su fajetonu nerado laisvo, rado laisvą kaimietį nuo Jonavos su menku vežimėliu, bet jis reikalauja 20 rublių... Atvedė... Važiavimas būtų buvęs vargingas, nors ir tik iki Garliavos, toki silpni pasirodė arkliai. Pravažiuodami sustojome ties Iljasevičiaus namais, kuriuose buvo lietuvių savitarpinio kredito draugija. Aš buvau jos valdybos pirmininku ir man reikėjo pasirašyti nutarimas, kuriuo buvo pavedama vienam p. A. Petraičiui rūpinti draugijos reikalus... Netoli Nemuno tilto, dabar vadinamoje Aleksoto gatvėje, susitinkame atvažiuojant ilgomis drobynomis mano švogerį Juozą Šalkauskį... Atlyginau vežiką už sugaištį, grįžome į mūsų namus Kaune, prisidėjome į ilgą vežimą daugiau reikalingų daiktų ir papietavę išvažiavome į Subačiškių kaimą... Važiuojant per Garliavą, plente buvo žmonių kamšatis; iš savo buto, langą atsidarius, žiūrėjo p. Grybauskienė, Garliavos vaito žmona. Ji nustebusi, žiūrėdama į mane, lyg į netekusį proto, užklausė, kur mes iš Kauno važiuoją? Į vakarus, į pačią karo ugnį, o ne į rytus? Aš atsakiau, kad mes esame pasiryžę pirmą karo ugnį perkęsti kaime pas gimines ir, jei vokiečiai užims tą vietą, tai ten ir gyventi. Tikrai taip buvau susitaręs su vaikais dėl to, kad nuvykus į rytus nežinia buvo, iš ko gyventi, o čia tikėjausi gauti paramos iš brolių ir seserų, gyvenančių ūkiuose...

Visi manė, kad vokiečiai tuoj puls Rusiją ir apguls Kauno tvirtovę. Rusai tuoj paskelbė, kad perkami raguočiai Kauno tvirtovei. Begyvenant Šalkauskuose, kasdien teko matyti žmones bevarančius raguočius Kauno link. Po kelių dienų teko girdėti, kad Kauno tvirtovės rajone esą pripirkta keli tūkstančiai raguočių, kad jų nesą kuom maitinti, gyvuliai iš bado baubią ir kai kurie stimpą.

Praėjo kelios dienos, o vokiečių kariuomenės negirdėti. Pamatėme traukiant rusų kariuomenę iš Kauno į vakarus...

Pasiryžau ir aš nuvažiuoti Kaunan, juoba kad išvykau iš Kauno, formaliai negavęs įsakymo išvykti.

Rugpiūčio 5/18 d. važiuojame Kaunan. Garliavoje plente stabdo mus kareivių sargyba ir pareiškia, kad be tam tikro leidimo, kurį gali duoti vaitas arba kitas valdininkas, uždrausta įvažiuoti Kaunan. Aš pradėjau aiškinti, kad mes nesame girdėję apie tokį įsakymą, ir prašytis leisti mums vykti Kaunan svarbiais reikalais.

Kareiviai pasigailėjo, leido vykti Kaunan, bet patarė pa-

imti raštą iš Kauno policijos, nes be rašto jie nepraleisią atgal važiuoti.

Atlikęs Kaune savo reikalus, aš nuėjau policijos nuovadon... gauti leidimo. Policijos pristavas, užklausęs manęs, ko aš atėjau, paprašė mane į atskirą kambarį, o pats darbo kambaryje tęsė savo tarnybą, priimdamas žmones, ir vėliau už mane ateinančius... Kai interesantai išsibaigė, girdžiu, pristavas telefonu klausia policmeisterį: kas reikia daryti su asmeniu, kuris komendanto įsakymu ištremtas iš Kauno, yra atvykęs Kaunan: ar jis varyti etapu, ar leisti jam laisvai pačiam išvažiuoti? Rodosi, pasakė ir kas toks... Policmeisteris atsakė, kad leistų man laisvai išvažiuoti. Pristavas tuoj išdavė man raštą... Kvalita neturėjo policijos leidimo važiuoti, eiti jo rūpintis buvo per vėlu... Tai mes per Garliavą nevažiavome, važiavome vieškeliais ir niekur neradome jokios sargybos...

Karo banga pradžioje nusikreipė į vakarus..., ir mes gavome gana ramiai pagyventi apie pusantro mėnesio Subačiškėse...

Kad nebūtume visai dykaduoniai, aš su vaikais ėjome ūkio darbų dirbti...

Štai atėjo žinia, kad keli vokiečiai kareiviai, atėję į Slavikus, užpuolė kleboniją ir nukovė kunigą vikarą Pesį. Kalbama buvo, kad norėję nukauti kleboną Štrimą, kuris draudavo parapijiečius, kad neparduotų žemės vokiečiams, o vokiečiais jis laikė visus liuterius. Bet klebonui pasisekė iššokti per langą, pasislėpti ir iš Slavikų išvykti toliau nuo sienos... Greit teko išgirsti, kad rusų kareiviai plėšia Vokietijos civilius gyventojus užimtuose miesteliuose. Mūsų ūkininkai, kurie buvo nuvažiavę Vokietijon, kariuomenės daiktus veždami, taip pat grobią turtą tų vokiečių, kurie išbėgo iš savo namų ir butų, užeinant rusams. Ir šiaip arčiau sienos gyvenantieji musų ūkininkai kai kurie buvo nuvykę Vokietijon ir prisigrobę turto... Plutiškių klebonas kun. Šmulkštys per pamokslą bares tokius grobikus ir aiškinęs jų pasielgimo biaurumą, nežmoniškumą...

Ima nerimas, kad karas bus ilgas. Kaip aš pragyvensiu tą karą su didele šeimyna: aš, žmona, penketas vaikų, kurie visi eina mokslą... Aišku, kad ilgą laiką mano giminės negalės mūsų išlaikyti.

2. *Mes rengiamės keltis Vilniun*

Mano galva buvo užimta vien rūpesčiu, kaip išmaitinsiu šeimą... Besiartinant mokyklų darbo pradžiai, vaikai pradėjo priminti man, kaip bus su jų mokslu... Sutarėme dangintis į Vilnių. Aš tuoj išsirengiau Vilniun vienas apsirūpinti butu ir 3 sūnus ir dukrelę įtalpinti į gimnazijas. Vyriausiasis sūnus Vytukas buvo jau Maskvos universiteto studentas teisininkas, bet vasarojo kartu su mumis.

Per Kauną važiuoti negaliu, bijau pakliūti į žandarų rankas. Arkliais nuvykau į Simno gelžkelio stotį. Į Simną atvykęs, radau tos dienos keleivinį traukinį iš Suvalkų į Varėną jau pravažiavusį per Simną. Sužinojau, kad keleivinis traukinys civiliams keleiviams eina tik vienas į parą... Teko laukti kitos dienos keleivinio traukinio, kuris atėjo su dideliu pasivėlavimu... Laukiau apie 26 valandas. Per tą laiką Suvalkų link pravažiavo keliolika traukinių, kurie vežė į frontą kareivius ir karo įrankius...

Atpūkštė keleivinis traukinys, pilnas žmonių. Įsibroviau į trečios klasės vagoną. Važiuoja daug mobilizuotų iš atsargos, jau apie 40 metų ir daugiau amžiaus, vyrų; kas į vyriausią komisiją Vilniuje sveikatos tikrinti, kas — gavęs atostogų ir pan. Pasakoja, kaip dirba pristatyti apkasams ir kitokiems tvirtinimosi darbams: daugiau pypkes, papirosus rūko, nei dirba. Karo tikslas — ne savo krašto reikalai, tai ir karas visai nepopuliarus. Bet kiekvienas nori, kad rusas apgalėtų vokietį ir kariautų Vokietijoje. Žydai, rodosi, buvo kitokio nusistatymo...

Į Varėną traukinys atvyko apie 2 val. (14). Stotis pilna žmonių, daugiausia kariškių, stoties rajone daug kariuomenės traukinių... Dar su dienos šviesa kitas traukinys, atėjęs nuo Varšuvos, išvežė mane į Vilnių. Vilniun atvykome apie 11 val. nakties...

Ryto metą pirmiausiai atsilankiau pas kai kuriuos savuosius, lietuvius inteligentus. Jie, naudodamiesi mano atvykimu, sumanė padaryti bendrą visų srovių lietuvių inteligentų pasitarimą savo tautos ir krašto reikalais. Susitarėme susirinkti tame viešbutyje, kuriame aš apsigyvenau. Pretekstas — viešėjimas pas mane. Daug laiko praleidau, ieškodamas buto ir vaikams vietų mokyklose. Gavau nusisamdyti butą gana toli nuo miesto centro, Zakreto gatvėje...

Rugpiūčio 27 d. apie 4 val. popiet įvyko mūsų susirinki-

mas, kuriame pirmininkauti teko man. Buvo apie 20 asmenų, daugelio neatsimenu, kas buvo, bet atsimenu Joną Vileišį, Andrių Bulotą, kun. K. Olšauskį. Vienu balsu buvo sutarta, kad jeigu karo aplinkybėmis prieitume prie savarankaus valstybibinio gyvenimo, tai Lietuvos valstybė turi būti respublika.

Jonas Vileišis pranešė, kad Vilniuje esą gandų, jog rusų kariuomenei pradėjo nesisekti Vokietijoje, jog Samsonovo armija arti Mozūrų ežerų labai nukentėjusi...

Man reikėjo skubėti grįžti į Suvalkiją ir greičiau kraustytis Vilniun dėl to, kad mokslas mokyklose turėjo prasidėti rugsėjo pirmomis dienomis. Vilniuje radau iš Amerikos grįžusį Martų, su kuriuo dar Kaune prieš karui prasidėsiant buvome susipažinę. Jis buvo anksčiau aprašytame inteligentų susirinkime, ėmė balsą ir karštai kalbėjo už tautos jėgų vienijimą... Martus buvo kilęs iš Ingavangio kaimo, kuriame gyveno mano brolis Stanislovas. Martus turėjo artimus giminės Pakuonio parapijoje. Jisai buvo pasirengęs važiuoti iš Vilniaus savo tėviškėn. Mudu susitarėme kartu keliauti iki Ingavangio tokiu maršrutu: iki Kaišiadorių gelžkeliu, nuo ten iki Pakuonio parapijoje gyvenančių Martaus giminaičių samdytu vežimu, o toliau nuvešią pastarieji... Kai tik traukinys sustojo Kaišiadorių stotyje..., išlipę iš vagono, mudu su Martum mėginome prašyti leisti mums pervažiuoti per Kauną gelžkeliu. Dežuruojąs karininkas ir kalbėti nesileido... Pasisamdėme vežėją žydelį, vienarklį...

Jau sutemus atvykome į Martaus giminių ūkį. Čia pernakvojome, atsilsėjome. Kitą dieną mus... nuvežino į Ingavangį. Mudu su Martum atsiskyrėme. Mano brolio sūnus nuvežino mane į Subačiškes. Tai buvo ketvirtadienis. Su savaisiais susitarėme sekantį sekmadienį keliauti Vilniun gyventi. Penktadienį... popiet nuvažiavau į Kazlų Rūdos gelžkelio stotį ir paleidau telegramą Kauno tvirtovės komendantui, apmokėdamas ir atsaką ir prašydamas, kad leistų man su nesveika žmona ir vaikais pervažiuoti per Kauną į Vilnių... Iš telegrafo kambario ėjau miestelin pasamdyti kokį neturtingą žmogų, kuris atneštų man atsako telegramą į Subačiškes, jei atsakas būtų gautas...

Beeidamas susitikau žandarą ir pasiklausiau jo, ar negalėtų nurodyti man žmogų. Pasipasakojau, koks mano reikalas. Žandaras, išgirdęs kame dalykas, pasakė man: „Dabar civilių gelžkeliu nevežioja į Kauną“. Aš supratau, kad be reikalo būsiu išleidęs pinigus telegramai... Susipratęs, vis dėlto

dėl viso ko sukalbėjau žmogų, bet atsako jis man neatnešė... Man būnant Kazlų Rūdoje, Kauno link praėjo keli traukiniai, pilni sužeistųjų. Tačiau apie rusų armijos bėgimą atgal iš Vokietijos dar nieks nepasakė man...

Šeštadienį... vakarop nuvažiavau pas savo brolį Baltrų Liaskavon ir pas švogerį Simaną Alianską prašyti, kad duotų po vežimą nuvežyti mane su šeima ir daiktais į Kaišiadoris, per Pakuonį, Darsūniškes ir Kruonį. Sutarėme išvažiuoti sekmadienį po pusryčių, jei nelis. Naktį ėmė smagiai lyti. Lijo ir iš ryto. Važiuoti negalima. Iš ryto atėjo žinia per žmones, kad plentas yra pilnas kariuomenės, besitraukiančios atgal Kauno link. Greit pamatėme ir vieškeliais besitraukiančias nuo Vokietijos gurguoles. Reiškia, karo veiksmai artinasi prie mūsų būstinės... Popiet dangus ima blaivintis, lietus nutrūko. Einame oran dairytis. Kartais pasigirsta iš toli duslus kanuolių balsas. Štai, keliu atjoja kareivis sarta kumele, be balno ir be apinasrio. Pasirodė, iš atsarginių mobilizuotas Šalkauskų kaimynas Serbenta. Jis buvo paskirtas gurguolėn, su kuria teko nužygiuoti į Prūsus. Besitraukiant atgal, Marijampolės apylinkėje pasiėmė pievoje kokio ūkininko kumelę, panorėjęs užjoti savo ūkio ir šeimos atlankyti. Jisai, prajodamas pro mus, stovinčius šalia kelio, sustojo ir į mūsų klausimą apie karą pasakė: „Vokiečiui nieko nepadarys; tokia baisi jo artilerija ir tiek jos daug, kad rusas prieš ją yra bejėgis"! Pasakęs tuos žodžius, Serbenta nujojo sau...

Pavakare į Šalkauskus atvažiavo mano brolis Baltrus su Alianskiene, mano seseria, ir sutarėme pirmadienį anksti važiuoti į Kaišiadoris.

Pirmadienį... išvažiavome apypiečiu. Kaip tik pasiekėme didesnį vieškelį, tuoj radome daug kariuomenės vežimų besitraukinčių Prienų link... Nutarėme važiuoti mažais keliais, per miškus Išlaužo link. Ir čia buvo sunkus, pošlapis kelias, o per šaknis ir labai kratus; tačiau bent važiuoti netrukdė kariuomenės gurguolės. Tarp miškų gyvenančių ūkininkų kiemuose matėme daug vežimų, kuriais žmonės atvyko nuo Paprūsės. Išlaužan atvažiavome prieš patį saulėleidį. Čia radome ir plentą ir laukus pilnus kariuomenės: raitų, pėsčių ir vežimų; vieni ėjo, kiti jojo, kiti važiavo, kiti stovėjo, gulėjo, šėrėsi, valgė, stovėjo... Mes... skubinomės į Pakuonį, nes buvome nusistatę ten ieškoti nakvynės. Jau sutemo. Sutikome padvadą; klausiamės, ar gerai važiuojame Pakuonin. Išsikalbame. Pasirodo, važiuoja Pakuonio vaitas... Suži-

nojęs, kas mes tokie... patarė mums užvažiuoti į valsčiaus raštinę; sekretorius esąs labai geras žmogus ir duosiąs mums kur pernakvoti... Taip ir padarėme...

Atsikėliau labai anksti, ką tik pradedant švisti. Su mumis kartu važiavo dar ketvirtas vežimas; grįžo žydas į Žiežmarius iš Grigaliūnų; jisai norėjo drauge su mumis važiuoti, o mums taip pat buvo pravartu, nes daiktų dalį įdėjome į jo vežimą... Per Nemuną prie Darsūniškių miestelio buvo kariuomenės pontoninis tiltas, kareivių saugojamas. Sargybinis nenorėjo leisti mums tiltu važiuoti, reikalavo kokio popieriaus. Parodžiau Kauno policijos antstolio raštą ir jo užteko. Gavome važiuoti tiltu. Kareiviukas dar pasakė, kad jų viršininkas esąs šio krašto jaunas vyras ir liepiąs leisti važiuoti tiltu tiems, kas dėl karo aplinkybių turi važiuoti.

Apie 8—9 val. atvykome į Kruonį. Čia radome daug gurguolės vežimų ir net kelis karininkus. Jie klausia mus, kas girdėti iš karo lauko? O prieš tai, vakare, Pakuonio vaitas mums papasakojo, būk Kauno gubernatorius patariąs savo artimam pažįstamam... liktis dvare, nes esą žinių, kad vokiečių puolimas sustabdytas. Aš papasakojau, ką buvau girdėjęs iš vaito. Pasakojo ir mano jaunimas. Kariškiams tas gandas klausyti, matyti, buvo smagu...

Atvykę į Kaišiadoris, sužinojome, kad gelžkeliu galėsime važiuoti... Vėlai vakare sulaukėme traukinio iš Kauno, o apie 1 val. nakties pasiekėme Vilnių...

3. *Mano su šeima gyvenimas Vilniuje 1914—1915 metais*

a) To gyvenimo pradžia

Kuomet buvau atvykęs Vilniun vienas buto samdytis ir gavau butą tik nuo rugsėjo pabaigos, tai iki įeisime gyventi į savo butą, gavau persisamdyti p-lės Gabrielės Petkevičaitės butą, nes ji tuo laiku gyveno savo ūky, Panevėžio apskrityje... Čia pragyvenome apie vieną mėnesį...

Po to, kai mūsų šeima įsikūrė savo bute, Tarasevičienės namuose, aš išvykau Suvalkijon atlankyti savo giminių, pažiūrėti, ar teko kam nukentėti nuo vokiečių užplūdimo. Kaip rugpiūčio mėnesyje grįždamas iš Vilniaus į Subačiškes, turėjau bendrakeleivį Martų iki Ingavangio, taip dabar turėjau du bendrakeleiviu: girininką Buragą ir Vincą Paliukaitį iki savo gimtojo kaimo Liaskavos. Nuo Kaišiadorių važiavome aplinkiniu keliu per Prienus...

Atvykome į Jėzną naktį, gana vėlai... Besiartindami kitą dieną prie Prienų, radome sunkvežimiais išvažinėtus plento krantus. Besitraukiančiai rusų kariuomenei, matyti, per siauras buvo plentas; taip skubiai teko jai trauktis. Visai sugadintus radome vieškelius, važiuodami nuo Prienų Skriaudžių link. Šalia kelio daugiur gulėjo negyvų arklių griaučiai, kai kur pievose valkiojosi pamesti pagadintieji kariuomenės arkliai.

Apie 5 val. popiet mes pasiekėme Liaskavos kaimo laukus. Čia aš išsiskyriau su savo bendrakeleiviais ir nuėjau pėsčias savo tėviškėn...

Iš savo brolio Baltraus, valdančio mūsų tėviškę, sužinojau, kad mano giminių ūkininkų gyvenamųjų apylinkių vokiečių kariuomenė dar nebuvo pasiekusi, gi Lukšiuose, kur klebonu yra mūsų brolis Silvestras, vokiečių kariuomenė yra buvusi ir nuo jos Lukšių klebonas kun. Silvestras esąs nemaža nukentėjęs: ir apiplėšę jį ir, kai kiek mėgino neleisti plėšti, buvęs apstumdytas. Brolis Baltrus jau buvo atlankęs Lukšius, vokiečiams atsitraukus. Aš tą pat dieną nuėjau į Alianskus, kurie gyvena už 2—3 klm. nuo mano tėviškės. Su švogeriu Aliansku susitariau sekančią dieną keliauti į Lukšius. Jis nuvežė mane į Subačiškes, į Šalkauskus, kur aš pernakvojau. O ryto metą, pasikinkę vieną Šalkauskų arklį, kitą Alianskų, kurie buvo stipresni, — nes ūkininkų arkliai nuo „stuikų“ ir kitų kelionių buvo gana suvarginti, — išvykome į Lukšius. Pakeliui atlankėme mano uošvius Marcinkevičius... Iš Šalkauskų ūkio ir visą kelionę ten ir atgal nuolat buvo girdėti Kybartų link kanuolių šaudymas. Man aiškino, kad vokiečiai netoli Kybartų, jau Rusijos teritorijoje, ūmu laiku pasidarę tokius stiprius apkasus, kad juose laikosi nedidelis kariuomenės būrelis, kurį rusų artilerija ir šaudo, griauna apkasus. Paskiau, jau man grįžus Vilniun, teko girdėti, būk, kai rusai užėmę tuos apkasus ir išbaidę visus vokiečius, tai rusų kariški inžinieriai važiavę iš Kauno žiūrėti ir mokytis, kaip reikia daryti tvirti apkasai.

Savo brolį kunigą Silvestrą aš radau sveiką ir, rodosi, gana ramų. Jisai per daug nesiskundė vokiečiais. Kadangi sustojantieji klebonijoje karininkai keitėsi, tai buvę ir žiaurių, ir mandagių... Apiplėšti tai apiplėšę; arklius du kartu atėmę: vienus atėmė viena kariuomenės dalis; įsitaisė kitus, tai šituos ūmu laiku paėmė kita užėjusi dalis. Lukšiai, pasirodė, guli ant didelio vokiečių kariuomenės žygiavimo trakto Seredžiaus link, — keltis per Nemuną.

Tačiau Lukšių parapija turtinga, ir ūkininkai nedavė savo klebonui jausti jokio nedatekliaus.

Pernakvoję... grįžome mudu su Aliansku į Subačiškes... Mano uošviai Marcinkevičiai, mano brolis Lukšių klebonas ir kiti mano giminės ūkininkai pasiryžę niekur nesitraukti iš savo gyvenamų vietų, jeigu ir užimtų kraštą vokiečiai. Aš iš savo pusės kiek įmanydamas tvirtinau ūkininkus tame jų nusistatyme.

Štai aš vėl Vilniuje, pravažinėjęs po Suvalkiją keletą dienų. Pastoviai apsigyvenęs Vilniuje, pranešiau savo adresą teismams, kuriuose turėjau bylų. Pradėjo atsirasti šioks toks advokato darbas. Pažymėtinas vienas įvykis. Buvau aš su bylomis Kėdainiuose Kauno apskrities suvažiavime... Man besėdint salėje, kurioje posėdžiavo minėtasis teismas, pirmininkaująs posėdžiui paskelbė: „Bus klausoma tokia ir tokia byla“ (žinoma, rusų kalba); stoja vienoje šalyje moteris; kai duotas buvo jai žodis, ji ima kalbėti lietuviškai. Pirmininkaująs teisėjas Černaj pasakė: „My vas ne ponimajem, sadites“ (mes jūsų nesuprantame, sėskitės). Ir taip toji šalis liko neišklausyta...

(b. t.)

III. Tekstai.

V. MACIŪNAS

1805 M. LIETUVIŠKAS EILĖRAŠTIS

Laikraštyje „Der Freimüthige“ 1805 m. N 215 (p. 344) vienoje korespondencijoje nurodoma, kad visos Prūsų valstybėje gyvenančios įvairiakalbės tautybės turinčios su dėkingumu gerbti savo kilnųjį monarchą; kas tai skatinąs, nusipelnąs valstybei; toliau pateikiama tokia žinutė:

Karo tarėjas (Kriegsrat) K. Ragainėje Pietų (!) Prūsuose įsakė pastarąją Jo Didenybės Karaliaus gimimo dieną visą sodą iliuminuoti, surengė savo sodžiaus valstiečiams šventę ir liepė anksčiau pamokytiems jų vaikams iškilmingai sugiedoti patriotinės tautos dainos (Volksliedes) „Heil unserm König, Heil!“ šį lietuvišką vertimą:

Karalu te sekkie
Ilgs Amzias ir Szlowe
Palaima wis.
Jis yr ir iszmintings.
Jis ir diddey szirdings;
Passisekims diddis
T'est jo Dalis.
Palaima düd jissai
Te dziaugias dar ilgay
Wissi del jo!

Jis Teisuji apgin,
Kiekwiens ji tam laupsin,
Ir Lietuwa del to
Dainas daino.
Ji wienat szlowinam,
Il(!) Szirdij' pagirram
Nelautinay.
Ir Karalene ta,
Lowise milima
N'uzmirsztam niekaday,
Pagirt wertay. Ir t. t.

[Teksto tiek teišspausdinta].

IŠ J. SKEBERDŽIO RANKRAŠČIO

(pabaiga*)

Witonu nužudimas.

Prusijo, križuocziu pilin,
Seed dujen — nedidi vaikai,
Nuliudie, nuskunie (!) — išbliškie! . .
Jie klausas kaip gied svirpliay . . .

* Pradžia Mūsų Senovėje 1937 II N 1 p. 110—113.

Pro atvira orini — križoku lunga
Lekioja juodi paukščziay,
Waiku akuties žvilgsta į Dungu,
— Ten giviena Anuolai —
No padamintu (!) pelinu olu,
Iš lenda krupluoti varliey,
Ir raido žvalgus jie tolu:
Kur siedže nedidi vaikai.
Jie negirdžie Bajoru — taros...
Kur aina — Lietuvos garsay,
Ir nejauczie motinos glastos —
Kas priglaustu krutiniey meiliey,
Jie klausos i savo širdis
Kaip tankiai kala pulsay!
Ir žvelge pro lunga jie toli, —
Kur pasikelie Tievinies šilay...
. . . . . .
Prakeiktas te esti jusu „križas".
Ir jusu tamsibies tarnay!
Te aptemsta jusu — kelias —
Ir apstoja žmonijos vargay!..
Ir taisingai:
Po laiko ir menesu;
Ju kunus išblaškie baisiay!
Po visa „žalgiri"...

Parošie J. Skeberdis
Papiliou, 1842, m.

Palaiminta tauta ira ta, kura budavoj meilies — paminklus ir juosie pastoja par mokitojus... J. Skeberdis.

L. D. K. paminejimui 1382—1832, m.

Tilosie Traku — bangosie
Stovi nuliudusi Kestuczio pilis,
Križoku ir poliaku iškremsta
Kaip kinvarpu mils...
Prie tilojo Traku kranto
Dar gieda šventasis šils,
Tik niebiera drutojo užolo —
Kur sediedavo širmasis Vaidils.

Dar didisis karo Dievas,
Kai šilas sproksta — sustaugie,
Tik nebiera — Vaidilucziu
Kas Traku ežera semie —
Ir Kestutis silsies, — ley kestu savo tautai iš naujo...
Iš brolio dienraščzio 1842, m.

...Tievinie: Pabusk! Buk gatava; skubiek —
ant išskirenczios vainos...
Giediminie, tu tautos tievie; dar tau
Wiena karta kalavijs ir šoblis bus jimt
Kirst kirtima aštra lei krauju upie tek!..
Jot skubie unt vietu
Kur Motina — (kas Tavie augina) — sukalta dreb:
Lei vergijos linciugus trenktu!
Kur Lietuvos rinsanzies (!) vandenis tek...
Giediminie: tau raikies matiti dar laukai,
Kur geležinies gerklies ugni spjaun —
Kur ruskiey ir Waršavos pasilgi poliakai...
Sava brolius laužan kraun!..
Tievoei (!): Nenusimink!
Kas Lietuva galingai valdey
Savo dvasiojie vada mums išrink —
Lei sušauktum iš olu Waidilus skubiey! —
Užrašau 1842, m. Popiliou.

L. K. paminiejimui 1340—1840, m.

Lei perkuna Lietuvis minietu
Kad apdunga biega Krivs —
Ir liey saldotai valdonams usitikietu,
Kalbejo Tavo didžioji šierds.

Taip kalbiejo žmogus, kas Lietuvos vaisko pulkams rodie jodasias juries, — Giediminas.
Iš brolio dienraščzio 1843 m. 5 mart.

Savo seseliems ir broliams.

Mano seselies žaliosios rutelies
Ir broliay — bijunay, — Jus prašot:
Ar ira Witauto giminie?
Ir kitoyie vietoy Jus sakat:
Ji buvo, biet išmirie.

Nietaip seselies ir jus narsiejie vilkay,
Nietaip, nietaip Jus didiejie sprendiejiey...
Ar gali meili atskirt
Tarpie dvieju milietoju,
Kad jie savijie atliauja spaust
Peczesti — Platonu?
Ar gali saula nešviesti,
Kad ji stovi unt Dungos,
Ir mieno unt umžių prapulti,
Nierodus veido baltaus?
. . . . . .

Ne! Platoniška meilie ira didela, ir ji niegali nieykumet užgesti tiktai tada, jaigu patsai kunas miršta... O jausmai: jieigu 99-ui iš ju žutu — o vienas paliktu — meilie givens...

Ir meilie unt tievinies ira švinta ir didelis anspaudas. Jieigu numirtu visi tie, kas ja dabino: tai pilis vaitotu, biet meilie unt tievinies nesiliautu... Ji kalba savo kalba — ką kalbiejo musu tievu tievay — protievay — ir prabocziay...

Lietuvos saulie ir žvaigždis ap(t)iamo, biet neužgiasio unt umžiu. Jos žibumas pieriejo: Szviedijoy, Prancijoy ir Rusijoy...

Lietuvos p-tr. mamaities ira Witauto giminie; Lietuvos p-tr. tievai ira Wit. giminie. Biet „narsieji vilkai". Ir Jus — mano brangiosios seselies — kas bijot narsuju vilku — iš Wit. giminies...

Mies ieisim unt prieki narsiay
Ir kelsim sienaji Lietuvos Sosta
Mies, Sostinies vaikay...

1848 m. J. Skeberdis.

Lietuviu Birutiems.

Tu mažoji Lietuvos birutie
Tu kvietku nelaisvie esi,
Tu raudonoji rožies pumpuritie,
Tu žiedu kaudalies (!) nesi.
Tu priskiniey gieliu
Par gliebi, — ant — kurpaicziu
Kaip saulie unt žaliu rutu
Tu bovijais kaip vaikas tarp mamaicziu...

Ir vakarie, viejai kad rimstas
Kad saulie už Lietuvos šilu kop
Tu palieki tili — rami:
Nuo žiedu rankities tau sop...
Tada uždarai akities —
Tau gili vidurnaktis — tu žinai,
Par begalinius — kviepienčius žiedus,
Ant Tavo burnities dar juokay...

Iš brolio dienos knigu 1841, m.

Lietuvos Širdis...

Aptemies — nuliudies stovi Vilnius
Ir visa Lietuvos tauta —
Kur seniau buvo taip prakilnus
O dabar — po koju paminta?..
Tai vis už Lietuie (!) giera širdi
Kas gelbiet kiekviena noriejiey,
Nupiniey vainynkus kitiems
O savies — nesigailiejay...
Biet nieraudok... Lietuvi...
Dar karta i giria pažvielk —
Kaip par užolus vietra kaukie!
Biet jie žaliavo — žaluoy ir žaluos...

1843, m. J. Skeberdis.

— „Nie diel savies, ir nie diel savo garbies aš stenguos, biet dieliey savo miliamos ir brangiosios Tautos — Tievinies... Nies augštus protavimay diel savies tik vien, butu amžina: vergijos naktis!.."

Skeberdis.

Lietuvi, Pabusk!..

Didelies narsumo vilnios suspaudzia
Patriotu širdis — ir po ju permieringo sunkumo —
„Tavo — sostin: vaikai šaukie — svietimiems ir tautos
Grioviejams nesuprantama šauksma:
Ar ilgai, nulei runkas,
Be darbo czenajos stoviesim?
Ar ilgai — Lietuviškas barzdas,
Ramiai braukiojant dumosim?

Ar ilgai iš užalo szaknies,
Atažalies žiedu neišduos?
Ar ilgai iš Wit. giminies,
Strienuotas viras neišieis???

Lietuva: po Ciesorios akiu tu turi atsiteisinti! K(l)isti!? O, ne. Per daug putoja musu Lietuviškasis kraujs! Sugriauti netaisibi — vergiju mies geidžiam...

1843, m. J. Skeberdis.

Skriebiškio nievidonas!

Atieina vaiday iš goju — šilu —
Kaip vilkas parvertas kad staugie!
Tie visi iš dvaro obalsiai —
Ten rikšties kraujuosie plauna...

Nukankino vargša Baltrama
Kad sava paczia užstojo —
Ir šunim apleido Jonienie,
Kam šilie ugas rankioja.

Dar Navickams su druska išovie
Kad briedžio virš neužvarie,
Ir kitiems i spranda imovie
Kad ir nieko nepadarie...

O pinkios dešimtis ir dvidešim penkius
Kas vakarais ir ritais skaicziavo,
Šaukdavo šaitonais ir velnius,
Kaip ir berazumis riekavo!..

Bet palauk tu bubinpielvi:
Grait Lietuviai susipras,
Išardis jums tauku skielvi!
Ir taisma jums atras,...

1843, m. Skeberdis.

Nieskaudiek!..

Lietuvi nieskaudiek! visam ir laikas,
Lai koks daiktas ari niebutu,
Kad ta mieruojam:
Ir menkas ar didelis saikas.
Jau grait mies stosim,
Musu narsumas mums pritars

Ir „Lietuvos“ pakirsta riensauzie (!)
Iš naujo atžiels...

1847, m. J. Skeberdis.
Panviežiy.

Atsižimiejimay...

I. Šalin su staliais!“
II. Kaip sopa širdis — kad pakialiu akis: i Lietuvos šventaja „Jieruzali“ ir švientus užolu šilus.
III. „Lietuviu kraujas...“
IV. Tu ja viliojiay...
V. „Žemaitija raud...“
VI. Kodiel tu gielies skiniey???
VII. Kam raudi Lietuvi???
Ir dar dvijie iš polaku perdirptos.

Paczios knigos pavadinimas: „Tiems kam gislose viarda L. P. kraujas“. Wokai — Ant priekinio voko šok šumnus žirgas b-to plak (?) unt kurio siedž narsus raitielis su pakieltu šobliu (S. Jurg.) raiteliui unt kairies runkos tmf. (?) Wit. ir Jogielo Š. križius; galvom — Wit. su bokštu kiepurie. Raitelio priekijie stov: W. P. Šv. katiedros „Aušros vartai“. Raiteliuj iš paskos joy pulks kitu raitieliu (Gieliež — vilkai) su gražiom ereliu kepuriem ir su tautiškom karunom kalavijais. Unt I lopo: „Tautos Chimna: pabusk Lietuvos dvasie... II lapie: tikibos chimnas: „Lietuvos perkunie — laimink Kriva“...

III puslapi: pro senuosius Giedimino vartus“...
IV puslapi: „Šalin su stabais! Duokit vieta perkunui!..“

J. Skeberdis 1847, m. Pop.

Kodal Lietuva verguoja?..

Šešioliktamie umžiaus pabaigojie — kad Lietuvos Karalius: Augusts Zigizmunds buvo no augštosios ir perpolekiejusios š(l)ektos nužuditas, tai su tuo ir pasibaid(g)ie (!) musu kulturos rašiba. Poliaku dvasia pierjiemie visa Lietuvos aristokratija ir bajoru širdis — kurie tadu ir liengvai padarie spaudima unt savo žiemesniu broliu. Ir vot, šitie poliaku gieismay pradiejo arditi Lietuviu Tautos pamotus — kuruos kunigaikštis Witautas su didielieis vargais buvo pamurijis.

Ir broliai. Jus suprantat: „kad viargas niegali buti — ka-

reivis". Taip pat vergas niegali buti proto kulturos statitojas, kura reikalauja šventai — Tautiškos liuosibies, katro galietu užugditi cziela ir svieika — protavima. Niakalbu, — apie kuno liuosibie, kuria jau iš mažumies ira papratusi buti suvaržita visay aštruosie tievocziu priežiuros rišuosie. Pajimkitie viena maža vaika ir pastatikitie ji savistoviay — bie viresniuju rimtos priežiuros, ir jus matisitie kada tas kudikis iš parmeringos kuno valnisties, užaugs tamsus, su žvierišku, instinktu pažimiemis. Diel ko tas taip turiejo buti? nies jis ta pat buvo liuosas; jam buvo duotas laisvies protavimas ir jis savo minti rodos galiejo tobulinti — išaugti išmintingu — kulturos žmogumi, biet išiejo kitaip. — Išaugo miškiniu?... O pajimkit ta pati vaika ir jo kuna varžikitie — visokiais budais; (biet taip, kada jo dvasia pasilikytu luosi), o pamatiste kas tadu išais...

Taip pat ir cziela tauta katro givena parmiringosie orgijuosie — išieina latru menk-juokdariu ir nuodiemingos padieties kilts...

Aš noriu kad Lietuvos Tauta ir visa Giediminiška kielts jimtu diel savies primiera iš senuju graikonu ir t. t....

Tiktai pier kentiejimus gimsta švienta ir daugpusinga Tautos laisvie. Ir aš manau, kada Tu Lietuvos brangioji žiemie — noriu sakiti: atais laikas kada tavo sunus ir dugteris supras ieškoti luosibies. Tau ira raikalinga buti luosay ir išmintingai — Išmintingesniey pas tuos, kam išmintis galietu pavoditi. Nies tu kentiejay ir kenti taip, kaip niera kentiejusi nieyviena tauta dar niekados. Tau raikia buti luosai — Dvasiojie luosay!?..

Ir tie visi Tautviriai kurie ira iki šiam laikuy pamuriji proto šventovies ž- dali; ar mažiausia jos dalali visi ira buvi liuosus. Tievinies meilies perimtus sunus. Pirmutini asz miniesiu Xanbieri Strikova, kuris parašie: „Žiamaicziu istorija" kurios originalo man niey kuomiet netieko motiti, kaip tiktai viena nuotrauka, — kuri randasi pas mano brolia uszvi Dvinckujia. Antroji kaipo švientu raštu išgulditoja — miniesiu Mikaila Davkša. Jis pirmutini parašie arba taip sakant: latinu ir lienku raštus pertaisie i Lietuviu kalba katiekizma o truputi vieliaus „Postilla katolicka". Be Davkšo Lietuviu dvasios kielieju dar buvo Wilientas, Brietkunas, Pientkuniers, Waišnoras, Giedraitis ir daug dar kiti. Jie visi rošie daugiausia švientus raštus kaip: katiekizmus, giesminus, ievangielijas, biblijas ir t. t. Tarpie 1500—1700...

Biet tiktai gaila, kad ties daug raštu kurus parašie lietuviu kalba, — taip labai galiejo palienkti savo nugaras viergijos ir išnaudojimo S f i n k s u y?.. — Biet žinoma, tos knigas taip mokino, ir Lietuviu tauta buvo paklusni.

. . . . . .

O jai Davkšo ir Giedraiczio vietojie butu buvies-ie: Christijan Wolf ir Christijan Thamasus kas gan su Lietuvninkais butu tadu buvie???

Tiktai dabar pradiada atsirasti tikru tautviriu, kurie miegina pakelti plunksnota ranka prieš netaisinga vergijos žalti, kas kaip užkeiktas smauglis sma(u)gie Lietuviu Tauta!...

Mano studiju draugas: Frankas Cziecinskis graitu laiku pasirodis atspausdintu du tomai. Butu jau ir skaitamus, biet kada uždrukavoti Lietuviškus rankraščius ira taip sunku, tai Frankas iš Wilniaus išsiuntie juo i Karalauczius. Nies tien atsiranda lietuvišku raštu patogi apdirbtuvie. Iš kurios jau šimtai ira išieja ir atkieliavie i Lietuvos dvarus ir kaimus.

Sarmata butu Lietuvai ir visay jos kilty, jieigu ji nebiegalietu atnaujinti savo Giediminiškos ir Witoniškos riensauzies (!) — kura turi buti visu Lietuviu didžiausias tieksnis (!).. Bei jos — jieigu Ji ir butu pats(! st?)ovie, biet jieigu Ji neturietu to ko turiejo karalius Giediminas, tai gieriaus butu — kada Ji iš to pekliškai — vergijos miego — visiškai niebustu!.. Nies tada Ji savie gali...

Biet mies budiekim, ir aš misliju, kad musu — dabartinies kartos galiunai busimie tie, kas garbingai pabaigsimie kunigaikščio Witono dideji darba ir su — šobliais rankosie išpliešim aplaistus dirvonus ir tarpie ju... galietu ramai su(i)lsieti Lietuvos artojay, kurie...

(Čia rankraštis nutrūksta).

NESPAUSDINTIEJI VYSK. VALANČIAUS GANYTOJIŠKI LAIŠKAI

(pabaiga*)

V.

Motiejus Kazimieras Wołonczewskis Isz miłaszirdystes Diewo ir milestos S. Sosta Apasztoliszko Wiskupas Žemaycziu Aweles sawa milauses sweykinu!

*) Pradžia Mūsų Senovėje 1937 II N 1 p. 113—119.

Jau parbiega isz kałno nug wiresnibes rasztay, jog Szwiesiausis Imperatorius małoney pryjemie pastanawiimą Jomilestu Ponu, kurie rupindamos apiey łaymą sawo walszczioniu, nor naujus suteykti istatimus ir apraszyti ju pawinastes. O jogiey nie wiena atmayna ne gal pasidarity umay ir stagiey, ne gal stotis skubinay ir graytay, bet tur sawo redu it łayptays kokieys eyti, todel isakita ira ponams, idant isz tarp sawes iszrinkusis kieletą wiru nusiunstu ing Kauna ir Wilniu, kurie, po akimis Wiresnibes użsiems apmislimu pigiausio budo ant priwiedimo iszpildimop to giaro noro ir rupesnio apiey wargdienius żmonielus artojus. Tuo tarpu daejna pri manis żine, jog jus apiey tą użgirdiejusis, ne reykalingas sukiełate kałbas ir ne łaukdami gało ispieti norite, kayp ir kas bus. Kaypo krikszczionies ir katalikay wisą paduksie ir wiltę padekite Apweyzoy Wieszpates Diewo ir wisiszkay ant Jo szwentos wietos walos atsyduokite, o kantrey ką Wiresnibe istatis łaukdami ir tikiedami, jog kiekwiena Waldzia nuog Diewa ira, atiduokite pagal żodziu Powiło S. — „kam szłowie — szłowię, kam bayme — baymę, kam mujtas — muytą, kam done — donę". Ney patis pirm łayka apiey tą daliką kalbiekite, ney kałbanczu kłausykite. Diewo małone stoses ir be muso niereykalingo rupesniawimo. Małone jums ir pakajus nuog Diewo Tiewo ir Wieszpates Jezaus Chrystaus. Raszyta Warniosie 1858 meto mieniasia Sausio 11 dienoy — Motiejus Wiskupas.

Šis M. V. laiškas surastas vėliau ir čia papildomai dedamas. Nurašytas iš Linkuvos bažnyčios Liber processuum.

VI.

Motiejus Kazimieras Wołonczewski

Awełas sawa Parapionus Brunawos małonej sweikina

Wajkai mana! numanau jusu rejkała ir suprantu tikra jusu praszimu, kad pagrażinczio jumis kuniga Mieżytawicze. Wienokaj tami dalike użgana jum padarite ne galu ir nepadarisiu. Pagal mana riedos tajp iszpuole, jog turejau duoti milemuy jusu kuniguj Mieżytawiczej kita wieta, isz kurios ji parkelti ne galu. Deltogi ir ne gejsket nu manes tokios łockos, kurios sutejkti del jusu man ne iszpoła, wercziaus, buket mana rieduj pakłusnaji priimdami kunega Gomalewski su tokia szirdżie, su kokia kunega Mieżytawicze prijemet. Jei ligsziolej ne moka dar jusu kałbos, tai neużiłga pramoks ir tureste sau geriausi piemeni ir prawadnika. O tuotarpu matidami kajpo sunku ira parinkti jums kleboną, nes maż łabaj tera kunigu

mokancziu łatwiszkaj! storoketes wajkus sawa i szkałas łajsti, kad prasimoken ir isz jusu gimines i kunigus iszejtu; tuokart tureste sau tam tikrus mokitinius. — Sakot, wajkaj mana, kad dar terpo jusu atsirand gerenczių arielka, taj łabaj negeraj ir ludna man apej tat girdieti. Argi dar neiszmanet wisa geruma ir łajmes isz szwentos błajwistes? ar dar jums tebemegsta prakiejktas jungas pijokistes ir gejdżet dar po senowej pagalwes pekłoj moketi? Żiureket wajkaj mano, kad nu szio cziesa, wisi gałaus wiena arielka pamestumet ir błajwistej szwentoj giwenti pradietumet. Milu asz tus kure bałsa mana pakłause ir kożna diena łajminu jus małdosi mana; ale rustas esmu ant wisu ir rikszte mana koroju, kure bałsa mana panekina, szetonuj tarnauti ne launas. Storoketes tada kad runka mana ne użkristu ant jusu jejgu ne pasiprowiste. Turru wienok nodieje, kad szie żodżej mana atras szirdiesi jusu wietu ir jog łajku apłankima atrasiu jums wisus błajwus ir padorej pagał prisakima Diewa giwenanczius. Deltogi bajgdamas sawa grometa siuncziu jum wisiems mana Tiewiszka pałajminima. Milesta Diewa tegul bus su jumis wisados.

18 III 1861 N 961.

VII.

5 Maja 1861 N 1274

Motiejus Kazimieras Wołonczewski isz miłaszirdistes Diewo ir milestos S. Sosto Wiskupas Żemajczių Awelems Gruszłaukia apigardas żodis!

Priesz Wielikas keleta wiru isz jusu apigardos atejusi i Warnius łabaj melde Mani, kad asz duoczio jums antra kunega, sakidami ape didżius duszes rejkałus, pridieje, jog ne wiens isz to swieta iszejt be kunega. Priżadejau duoti wikarjusza, bet wienkart prisakiau kad pribudawotu kwatera del ano ir duotu majsta prigulenti. Wisi dekawoje su aszaromis už tan łoska ir wiskan priżadeje. Bet ant to pasibaige jusu priżadejims, kaip girdżiu ani mislijet ape padidinima stancios o ape majsta wisa storone ant kunega senoja sudejet rupesni. Ko didżiaus tarp jusu ira ir toki, kurie tebeger arielka, ir parejus prisimeława, kad Warniusi tebeger żmones ir jog asz pazwaliju pobiszki gerti. Už tas mełagistes užsłużijet ant didżia mana pabarima wajkaj — kas taj mate priżadeti Wiskupuj ir wardu wisos apigardos ir nieka nedariti del iszpildima? Kas tai mate lik sziol pijokauti, kajp tarp jusu ira ir mełuoti kad asz pa-

zwaliju? Jeigu cze girdiejot arba iszwidot koki pijoka, taj ar ant wisu wałna sakiti? Kur niera pałajstuwiu, wagiu, razbajniku, o ar gał wisus pałajstuwejs, wagejs ir razbajnikajs wadinti? Użtad smarkej jums baru wajkaj mana, żiureket, kad tarp jusu nebutu pijoku, giniau ir ginsiu nu arielkos żmones, o kad ne kłausiste bałsa Bażniczes newertajs buste ne tiktaj antra kunega, bet ir paskutini atimsiu. Wejziekiet kad tas parsergieims jums pamaczitu, kad jus parsergieti butumet geresniejs, kunęguj sawa pakłusnesniejs, błajwajs ir ne mełagejs. Miłesta Diewa teguł bus su jumis.

VIII.

Nu Wiskupa Żemajcziu

Rietawos Dżiakonuj Jomilestaj Kun. Fiedarawiczej del apskelbima kunigams dżiekonistes.

Kas isz musu ne datire sunkiu tu nełajmiu ir bajsiu wargu, kurejs praejusi metaj lig potwiniu buwa patwinen? Kas isz musu ne priwerkia ir ne prisidiejawa, wejziedams ant wisutinia isztremima musu szales ir kasdieniniu aszaru brolu ir gencziu sawa? Ir kas wisu szirdżiu nepagejde kuwejkiause gała to sumiszima, kurs netikietaj kraszta musu użtikes, lig bajsi wietra wienkart nuplesze jo skajstuma ir wisa jo łajme dumbłan sumajsze. Wisi rodos akis sawa dangun sukielen troksztam brangaus pakajaus ir kajp po grausmu ir szturmu łaukem użtekanczios saules, tajp ligej dabar gejdżiam ir małdaujem susimileima ant musu Szwiesiause Ciecoriaus. Ir użtikra galu statej sakiti, jogej ta gejstina diena tuopradżes musump artinos ir użtiesa ne po iłgam iszausztu, jej tik pakliden żmones jos ne tolintu ir isznauje bedu ant musu ne trauktu. Szit ir dabar girdietes, jogej nełajmingi tie paklidelej ir neprietelej łaukta pakajaus, jeme kajp pernaj barstiti naktims sawa rasztus, jeme pri bażniczju ir sztułpu juos klijoti, lig tartum gwołtu trokszdami neużdżiuwuses dar ronas musu kraszteła wel atnaujinti ir swieteli wargajs jau nuraminta isznauje priesz wiresnibe sujudinti, kad potam wisi drauge prapuołtumem. Tajgi mielausi tarnaj ałtoriu — kuningaj jausket beparstoja, kad per tus rasztus didesne dar neg pernaj atsakima ant jusu ne użtrauktu. Pastatiket sargus pri sawa bażniczju, kurie per naktis jausdami ne dalejstu ant jos duriu bajsiu rasztu prisegti ir par tat jums paczius iszgelbietu nu bedu ir rustibes wiresnibes. Daboket namus ir triobas jusu nu tokiu

atejunu ir nej jokios pažintes ir sutarima su anajs ne turieket. Jausdami ir saugodamis melskites ir prasziket Wieszpaties Diewa, kad tajp sunkej ir skaudej mums datires ant gała susimiletu, kad duotu prota nełajmingiems suwedžiotojems praszcziokelu ir kad Szwiesause Ciecoriaus rustu ligsziolej ant musu wejda skajstu ir małonu mumis paroditu. Rasziau Warniusi 1864 metuose. Bałandžia 15 dienoj.

Dziekonu Rietavos, Batakiu, Szydławos.

IX.

1864 IX 13 d. Valančiaus ganytojiškas laiškas jau J. Stakausko išspausdintas „Tiesos Kelyje" 1938 N 7—8 p. 511—512 (tik ten nurodyta 1864 IX 14 d. data), todėl to laiško čia nebekartojame.

X.

Asz Motiejus Wałanczauskis isz Diewa ir Sosta Apasztołu milestas Żemaicziu Wiskupas

Giwintojams Balnika parapios paswejkinima ir pałajminima siuncziu.

Pasakisiu jums tikrą tejsibę; todiel kłausikit prideranczej. Atjemis isz Balniku kunegą Baczanski, negalejau atrasti Letuwoj kunega norenti buti jusu klebonu. Dielko taj? Dielej to jogiej kunegaj žinoje nedoribę žmoniu tos parapios. Wos Żemaycziusi atradau szios dienos Dziakona Opulski kurs ir nenoriedamas manęs pakłause.

Atważiawes į Balnikus Dzie(ko)nas Opulskis atrada bažniczę apłajstą, todiel apkłoje jos stogą, istate naujus łangus, pribudawoja nauję zokrastiję, padirbina ir paauksije ałtarius, dawe naujes łubas, iszmalawoja wisą bažniczę, apmurije szwentariu; pastatė Kałwarią, iwede atpuskus ir iszmurije warpniczę. Wis taj dirbant brastwinikaj su parapii padieje; bet giwentojej miestele Balniku netikt nepadieje bet dar naktimis grobste plitas su kalkiejs pabrikaj bažniczes pirktas.

Dar Dziakonas Opulskis pastate klebanije, kletis, ladaunę, kłoną ir uždijge sodną. Tus budinkus dirbant niekas nepadieje. Kiek warga datire Dziekanas kiek rozu iszała ważiniedamas i miszkus kirsti materiołą; žina jo berniukaj kurie paprastaj draug su juo dirba.

Wis taj dirbdamas iszlejda sawa pinigu 1600 r. Kad dar to neuszteka paziczije daugiaus ne tuksktantę, kan tikt pri jussu uždirba, wis taj ideje i pabriką bažniczes. Padaugino szwęntas drapanas bažnicziaj jusu, kajpo taj arnotus kapas ir tejp tolaus. Iszmokina daugel wajku skajtiti, dawinieje kningiales be piningu, iszmokina katekizmas ir pažinima wieros. Bet kajp iszsimokiejot jam už jo proces ir wis kan giara par trilika metu jums padarita?

Szitaj sarmata ir sakiti: pakłausi wiena neiszmintinga jauna kunigiale, kurs jums arielka dawe, iszkielet ant klebana sawa netejsingas apkałbas, skundiet man daugiel rozu, be kokia rejkała nurasziet nebutus dajktus, iszwaret gaspadinię ir kitą szejminą, dar sakot jogiej klebanas tus tegal turieti berniukus, kurius jus duoset, žadat iszkirsti dar sodną klebana. Tejp tad klebanas, jusu piemuo, jusu mokitojas ir tiewas bajoru gimes tur buti mažiasnis už jusu biarnus užu jusu pijokus, už jumis artojus. Jus galet pasamditi koki noret berniuką ar mergaitę; o klebanas to negali. Kami taj regiejot? Kurioj parapioj girdiejot tejp žmanis darant su klebanu sawa? Argi jums ne sarmata? Žinot jogiej jumis milu, wienok tejp nedoru wajku sawa miłet negalu. Žinau jog tarp jusu ira ir gieru parapionu, bet užwis negiari ira Balniku gaspadarej. Sztaj Dziakanas nebnor pri jusu buti, meld kad jam duoczio kur kamendoriaus wieta — tejgi pakłausis ji atimsiu ji ir duosiu kitur jam wietą, kami rasiu diel jusu kunega? Jus tujaus sakisit iszmetiem wieną iszmesma ir kitą. Oj wajkaj tejp daridamis, bijakietes korones Diewa. Žinom jogiej tie pri smerties netur kunega, kurie swejki budamis jo ne szinawo.

Todieł dabar perpraszikiet Diekana, rasi susimils ir paliks prie jusu, jej nepaliks iłgaj buset be kunega.

Brostwinikaj wiraj iszmintingi, dielej jusu onora nełajkikiet brostwoj pijaku — iszmeskiet jus isz draugisties sawa. Patis budamis protingajs nedalejskiet, kad pikti žmanes kriwiditu klebaną jusu. Nedalejskiet kad jo piewas nuganitu, kad i jo jawus łajstu galwijus sawa. — Turekieties wisuometu wienibes su klebanu sawa ir ginkiet ji nu neprietelu. Tu nu jusa nor jus wiskupas ir piemuo. Pakajus Wieszpati ir tegul bus su jumis Amen. *Motiejus Wiskupas.*

Kauni 1867 m. Kowa 8 dienoj.

(Visas raštas Valančiaus ranka rašytas).

JULIAUS ANUSAVIČIAUS NEŽINOMI EILĖRAŠČIAI

(tęsinys*)

*
**

Oj brolej mieli! kasgi taj nutika?
Kad tejpo musu nebdaugal be lika?
Ateje łajkas kad gałetum griszty
Maž musu be gaus tiewine iszwisty.
Wot ka ne pusę — ar pusę gal tarty,
Wysokios ligos brolu jau iszwarty;
O kiti smerties grejt nesusyłaukie,
Norins be łajka patis, wot! priszaukie.
O taj J e n k a u s k a s — dienu ritmetieje,
Kięzdamas musiet sopulus szirdieje;
Gawys paraku yr szwina szmoteli,
Ant kapus sawie pasytajse kieli. —
Antras B e n k a u s k a s — wargintas jau ligu,
Smerties sułaukty — gal nebuwa pigu;
Szirdys — ar buwa twyrta? ar ne twyrta?
Bajsius sopulus muszkieta parkirta.
O D a s z k i e w i c z i e — kartibiu datires,
Prijem truczizną yr su swietu skires. —
O czie koks diwas? be žiurant wel daros!
Nusyszaun łajwej kitas ant Angaros.
Net isz iszgąste iszbałst łajwynikaj.
Is argi smerti priszaukie taj dikaj?
Oj, musiet buwa strowa jam nesaldi,
Kad niekajp szirdies sawa nebnuwaldie.
Czie du prietelej — musiet susitarie,
Kad kartu myrty — wot kajpo padarie:
Łajka spasabnie anie susyłaukie,
Łajwej ant upę Angaros ispłaukie,
Apsykabina yr pasybucziawa,
Szoka wandieniej — bajgie dienas sawa.
Tokie pripotkaj, gal kas tart, priprasty,
Ne tikt Sibirie kožnam ira kraszty;
Bet apwažiawys yr žeme apskritu,
Tokiu pripotku ar atrasi kitu?
Wotaj S e l e n s u s — buwa is ženotas,
Ne suwys biednas — nej łabaj bagotas,

* Pradžia Mūsų Senovėje 1937 II N 1 p. 119—133.

Aszie negiru — yr pejkty nenoriu,
Żmogus gan szwiesus — buwys Aptiekoriu,
Namos skirimos Sodzioj is gywena.
Wot, wienu kartu — szit jau bałta diena,
Łągaj użwerty, łoc ant kokie diwa,
Żmogaus nie wiena ne matos dar giwa,
Diwijes wysy, kas tikt ejn pro szali.
Kas taj gal buty — suprasty ne gale.
Iłgaj diwities kada nusyboda,
Yr wiresnibej żiniu swiets padoda;
Atejn Asesors yr wiru kieletas,
Dauża je duris — nieks ne jud isz wietas.
Iszłauż tad duris — gul kunaj kieturi,
Szalti — giwuma znoka nebeturi.
Żmona gul wiena — łoc ticzioms atskirta
Parszauta kiauraj — ing kierti nuwyrta.
Dukteris dwije — nu pejle aszmenu,
Gule — sudetos ing wietu bet wienu.
Tiews ticzioms rinkies pri anu gal wietu
Gul — yr ranko tebetur muszkietu.
Ant grinda matos kłanaj krauja joda...
Wotaj abrozas toksaj pasyroda!
Kasgi tims żmonims padarie taj gała?
Żiure — gul kokstaj popierius ant stała.
Matot! — jog strosznas diwas atsitika,
Bet nejeszkokiet tole kaltinika;
Kad jau kartibiu mań użpila marie,
Taj mana paties rankos wys padarie.
Kokies sunkibes is turejo neszty?
Kad pamislije tajp anas numesty;
Isz kurgi żmoguw tiek atwogos gauty
Kajpo jerelus wajkus sawa pjauty
Rejkie suprasty jog cziesu nestruku
Tureje kiętiet szirdiej bajsiu muku.
O kad kartibies użupiła marie,
O taj! yr tokius diwus taj padarie.
Bet ar taj wyskas? kiek czie pamynieta
Żinot Sibira kajp ir płati wieta
Kasgi tureti tejp dydelę ausi?
Par szimtus milu, kur wys girdiet gawsi;
Tai ir kajp łaszas dydelem eżeri
Ką akis mate, ar ausis nutweri.

⁂

Nebeskuskiet brolej usu
Ejsma tojos muszty rusu
Nors je miestos užsydara
Dosma aniems, dosma gara.
Diewy Tawa mes sunumis
Buk tikt praszom buk su mumis.

Oy barzdoczej bus jum sunku
Kad Letuwa pakiels ranku
Iej iszlikty noret swejkie
Biekty grejtaj biekty rejkie.
Diewy Tawa mes sunumis
Buk tikt praszom buk su mumis.

Gana puncziu gana knutu
Rejk kad Lenkaj wałnajs butu
Yr mes su jejs wałnajs draugie
Busma gudus toj iszsmaugie.
Diewy Tawa ir t. t.

Imkiem wysy toj ing nagus
Kyrwius dalgius ar noragus
Bo pri musu giera nora
Ginklu gal but yr barbora.
Diewy Tawa ir t. t.

Awis tikros awi(ni)czias
Atims sawa toj bažniczias
Isz Klosztoriu senu budu
Iszwarisma tojos gudu.
Diewy Tawa ir t. t.

Kožnu kusni ziemes musu,
Nug Austrijos yr nug Prusu;
Ataimsem brolej mieli,
Pargaleje neprieteli
Diewy Tawa ir t. t.

Kitą metą cziesy tamy,
Jau giedosma pagrinždamy
Wiwat wałna buk Letuwa;
Žiemiu smakas jau prażuwa.
Diewy Tawa mes sunumis
Buk tikt, praszom, buk su mumis!

(b. t.)

IV. Korespondencija.

MASKVIEČIAI STUDENTAI ŽEMAIČIAI 1849 M.

Iš p. Adolfo Grajevskio nuo Kvėdarnos esame gavę žemiau paduodamą laišką, rodos, bene jo seneliui (ar tėvui) Liudvikui Grajevskiui iš Maskvos rašytą. Laiškas iškelia ligi šiol visai nežinomą grupę studentų žemaičių Maskvoje, neabejojamai pagautų ir tam tikro vietinio patriotizmo, kas aišku, kad ir iš lietuviškų įtarpų lenkiškame laiške. Deja, daugumo asmenų, tame laiške minimų ir draugiškais slapyvardžiais prisidengusių, ligi šiol išaiškinti nepavyko ir nebuvo progos iš p. Grajevskio sužinoti. Atrodo bent, kad toji grupė, tai grupė baigusių kartu gimnaziją, gal pradėjusi mokslus eiti dar Kražių gimnazijoj ir ją likvidavus ir perkėlus ją į Kauną (1844 VIII), baigusių Kaune. Ar gal grupė buvusių Vilniaus med. akademijos studentų, akademiją uždarius, perkeltų į Maskvą? Tačiau, kas bebūtų minimi čia asmenys, jie atkelia Maskvos lietuvių studentų veikimą dar keliasdešimt metų atgal nuo to laiko, kuris buvo laikomas tos organizacijos pradžia dar prieš 1863 m. sukilimą (J. Koncevičiaus atsiminimai, M. Biržiškos pateikti Aušrinės 1910 m. N 2). *Vac. B-ka*

Moskwa, 14 Grudnia 1849 r.

Kochany Ludwiku. Twój list nas wszystkich bardzo ucieszył — niewiedzieliśmy gdzie się obracasz. Kazimierz nic niemógł pewnego nam o Tobie powiedzieć. List Twój odebrałem dzisiaj, więc wnet i odpisuję. — Piszesz, żeś do mnie pisał, lecz ręczę Cię słowem honoru, żem żadnego listu nie odebrał od Ciebie — i ten ostatni ledwie w miesiąc po napisaniu doszedł do rąk moich. Cóż ci mam o nas pisać! Otóż również jak dawniej wałęsamy się po swiecie, patrzemy jakby dzieci przeżyć — nie myślemy co będzie na przyszłość — każdy wesoły — bo czegoż się smucić w studenckim życiu — zaswieci gwiazdka niepomyślna, zasępi się czoło — wnet grono kollegów otacza Cię i smutek mimowolnie pęka — jednak Ci to powiem, że teraz daleko nudniej — koleżeństwa nie ma,

każdy żyje dla siebie — znajomych ma bardzo małe grono — Ja tylko u *Andrulisów*[1] bywam — u Gabruka bardzo dawno niebyłem — jednym słowem teraz nie to, co dawniej. Zmiany w Uniwersytecie wielkie — Na miejsce Gołochwastowa postąpił Generał-Lejtenant, Generał-Adjutant Władimir Iwanowicz Nazimow[2]) — były Naczelnik sztabu VI Korpusu. — Mówią, że to ma być bardzo dobry człowiek — zresztą jego u nas w Litwie znają z jego postępków w Wilnie — on tam się pokazał bardzo szlachetnym człowiekiem. Po Nowym roku codzień dwóch studentów będzie u jego dyżurować. Rektor Uniwersytetu będzie od Nowego roku od korony naznaczany, nie zaś jak dotąd z wyborów — niewiadomo, kto zmieni naszego Pierewoszczykowa — mówią, że Alfonski. Szpejer niema być naszym Inspektorem. Oto są główniejsze zmiany. Professorow bardzo wiele nowych — Fiłomoficki umarł — Siewruk teraz dziekanem na Medycznym Fakultecie — Hlebow zastąpił miejsce Fiłomafickiego — a Warnek Hlebowa etc. etc. Teraz ci napiszę o kollegach: *Franciszek Andrulis* na IV Kursie wydziału prawnego — z niego Filozof — ten sam cenzorimus co i dawniej — wyjdzie kandydatem — o zdrów — zawsze mało mówi — lecz to chłopiec zdolny i rozumny — *prawdziwy Zamajtis. Włodzimierz Andrulis szłubis* — trzeci rok już siedzi na pierwszym kursie — z niego i Filozof, i prawnik, i Filolog, i Naturalista, i Medyk — wszystkiego po trochę — w szczególe nic. Gdzie wiele nianek tam dziecko bez nosa — z niego *tikriausis Žemajtis. Kaziukas Gabrylis* — na kursie drugim — ciągle niedomaga — schudniał nieborak — teraz Sokołow dał mu kiszki obrabiać — rznie nieborak. *Kajetonas Tamulis* — na kursie trzecim na wydziale nauk przyrodzonych — walny z niego chłopiec — romansuje — tysiące Moskiewek w nim zakochane — lubią go — On tobie kłania — *istny Žemajtis — Stanisław Norkus* — na kursie trzecim prawnego fakultetu — zuch chłopiec — elegant — niby to arystokrata — chociaż taki chudy pachołek, jak my z Tobą — umie utrzymać swój ton — jednak poczciwy z duszą, kośćmi i mięsem — Andrzej Jaworowski blady, chudy — rzadko go widuję — ciągle choruje — febra go dręczy — u biedaka i w kieszeni febra. Plato Trawin pustelnik — i znać się niechce z nami — żyje odosobniony — niewidziany od nikogo — kobiet

[1] Gal tai Andrzejevskiai? *Red.*

[2] Vėliau Vilniaus gen. gubernatorius. *Red.*

lęka się jak zarazy — jednak się umizga — po polsku zupełnie zapomniał. Rafał Dobrowolski on na kursie trzecim zdaje się — chory, leży w Jekateryninskiej bolnicy — niewiem co z nim — syfilis lub też szkrofuł — różnie ludzie prawią — choroba jego niebezpieczna — Bronisław Zahorski stroji konkury do wszystkich modystek — szczęśliwy chłopiec! Kochanek jak maku — словно сыръ въ маслѣ катается — on teraz na kursie IV. *Mieczyslaw Gosztowtt tikriausis Žemajtis* — nie jest już w Uniwersytecie — była awantura, za którą on przymuszony był rzucić uniwersytet — szkoda chłopca — poczciwa dusza — niechciał pokłonić się, uniżyć — a teraz cierpi — omnia vanitas in hoc mundo — Płoszynski. Żyje na kazni — karmi się — otył — skarbowy chleb jemu służy na pożytek — *ciamcialamcia tikras* — on na drugim kursie — teraz babią nogę obrabia — *Felix mana brolis* — na kursie trzecim — zdrów, Tobie kłania, teraz codzień chodzi do kliniki — Znudział nieborak — goły jak święty turecki — psa ogurkami karmi — Edward Allin chory na wodną puchlinę — długo żyć nie będzie — W tym roku, będąc w Wilnie, widziałem go — niepodobny do siebie — suchy, chudy — a brzuch jak beczka — szkoda nieboraka — uparty a poczciwy chłopiec — Kazimierz Szlagier[3] był w ostatnich dniach septembra w Moskwie — wszyscy widzieliśmy się z nim. Mieczysław Afanasjew i Oskar Moller skończyli Uniwersytet. Oto ci o wszystkich prawie napisałem — teraz cóż mam o sobie powiedzieć — jestem zdrów, choć nie zupełnie — mnie tęskno, nudno — jak zawsze — straciłem w przeszłym roku ojca, a teraz lada moment czekam, że mi doniosą o śmierci matki — więc widzisz, czy można być wesołym? Jednym słowem mam się, jak groch przy drodze — Już ostatni rok jestem w Uniwersytecie — wyjdę tylko rzeczywistym studentem — a gdzie się podzienę — to Bogu tylko wiadomo — Pamiętasz nasze Zapusty — wieczór u Sznurow — wszystko rozpierzchło — z panien które się z nami bawiły, niektore rozjechały się, które umarły, które zamąż powychodziły. Tylko Marya Iwanowna i Elizaweta Pawłowna jeszcze exystują. Teraz ciągle w treugołkach (stosowanych kapeluszach) i ze szpadą chodzimy — mróz, to niebardzo wygodnie.

„Jus tiek sau jokus darot
O mumis isz swieto iszwarot“.

---

[3] 1850 m. pabaigė Petrapilyje teisių fakultetą. *Red.*

Tak i z nami — pozwolono nauszniki i nazatylniki nosić — nawet kazna darmo daje, jesli kto tylko poprosi — lecz ochotników mało!

Tej tau wysa ko tiek żynojau — ir żynu — Asz szymiet buwau Lietuwiu szali — absiłunkiau su wisiems pażyntojems — a dabar wel sedżiu Maskwoj — ir mysliu aplink mana prietelis ir gimines.

Przyszlij mnie spiewy Żmudzkie — będę ci bardzo za to wdzięczny — Siawciłło w. Kowieńskim powiecie guwerneruje — Karasza wyładniała, lecz dla mnie nie para — niepamięta o tem co było — w Wilnie i w Kownie mnóstwo naszych dawniejszych kollegów — nie mogę Ci wszystkich wyliczyć. Życzę zdrowia i pomyślności — pisuj do mnie *Tawa prietelis Herkulukas Dauczalis.*

Do Uniwersytetu nikogo nieprzyjmują, oprocz na Fakultet medyczny. Na jednym kursie nie wolno więcej jednego roku ostawać — w przeciwnym razie trzeba pozwolenia Ministerstwa.

Na Twerskim bulwaru gryzetek pełno — lecz ja więcej roku nie byłem na nim.

Jesli spotkasz się z naszemi dawnemi kollegami, lub znajomemi — to kłaniaj im. Zapewnie widujesz się z Władysławem Wierzbowskim — powiedz jemu, że wstyd zapominać o swoich szkolnych kolegach a tym bardziej o mnie — bo my byliśmy pierwsi przyjaciele. Poproś jego aby napisał do mnie — adres mój wiadomy. Poproś go żeby choć swój adres przysłał — jeżeli jemu trudno kilka słów napisać. *Felix Zub*... Kochany Ludwisiu! Zastawszy brata piszącego list — było by z mojej strony nie honorowie napisać choć kilka słów i z duszy przyjacielskiej życzę Ci zdrowia, szczęścia i pomyślności. Pisz do nas częściej, o to prosi przyjaciel *Felix Zub*...

Mūsų Senovėje 1937 II N 1 p. 144—145 buvo išspausdintąs *A. Ugianskio* laiškas vysk. Valančiui (1858 II 28). Šiame Mūsų Senovės numeryje turėjo būti išspausdintas dar kitas jo laiškas Valančiui (1860 VII 25). Tačiau jo čia nebededame, nes jis jau yra J. Stakausko paskelbtas Tiesos Kelyje 1938 N 3 p. 136—143. *Red.*

VYSK. M. VALANČIAUS LAIŠKAI A. BARANAUSKUI

1865 M.

Dar Baranauskui seminarijoje tebesant, vysk. Valančius buvo atkreipęs dėmesį į šį gabų ir darbštų klierika, išleido jį Petrapilio dvasinėn akademijon, spausdino savo kantičkose (1860 m.) Baranausko 5 Artojų giesmes. Nepamiršo Baranausko ir vėliau; jį brangino ir, vertindamas jį kaip literatą, ragino nepamiršti Lietuvos ir darbuotis plunksna savo gimtajam aukštaičių kraštui, kurs esąs priverstas vartoti žemaitiškas knygas, savų ligi tol neturėdamas. Žemiau spausdinamieji laiškai imti iš Lietuvių Mokslo Draugijos bibliotekos Vilniuje. *V. Mc.*

I.

Miły Księże Antoni!

Już kilka przyjemnych jakim sam jesteś pism, otrzymałem od WM Pana, liczne jednak trudy których i końca niewidać niedozwoliły mi bydz grzecznym. Pojmujesz to i dla tego nieliczysz sobie za ubliżenie. Cieszę się i bardzo się cieszę że moj rodak, mój dyecezanin zasłużył na względy zwierzchności i miał zręczność widzieć uczonych zagranicznych. Korzyści z tej podróży odbiją się na uczniach akademii. Dwóch tylko lękam sie rzeczy: ażebyś przez zbytek pracy niestracił zdrowia i żebyś zajęty wyższemi rzeczami nie zapomniał o Litwie. Wszak to od niepamiętnych czasów strona ta niema pisarza ztąd też lud tameczny uzywa książek całkowicie żmudzkich. Potrzeba prze to ażeby pierwszy poswięcił swe prace współrodakom. Boże zapłać WM Panu za bardzo dobre życzenie z powodu nowego roku mi przesłane. Wszystko na swiecie mija; itaque consolamini in verbis istis.

Przyjm Księże Antoni upewnienie o mym szczerem do osoby WM Pana przywiązaniu z którem zostaję sługa

Maciej Wołonczewski Biskup

M. Kowno 1865 r. Stycznia 8 dnia

W. J. ksiądz Baranowski professor w duchownej Akademii.

P. S. Żyjemy już w Kownie: prałaci Krzyżanowski, Dobszewicz i Giedrojc zajęli swe kwatery. Bitowt chory pozostał do czasu w Worniach. Biskup Beresniewicz osiadł w byłym klasztorze augustyanskim o 60 krokow odemnie. Konsystorz

też przejechał. Seminaryum jeszcze w Worniach, bo w Kownie lokal niegotowy. Resztę urzędnikow katedralnych i konsystorskich dobieram. Otoż i nowiny dworu naszego.

II.

Multum Reverendo Patri Baranowski Salutem!

Transmitto Tibi viginti quinque rubellos, ut dicas (non cantes) quinquaginta missas ad intentionem parochianorum Kulensium, eo ordine quo fuere stipendia data.

Insuper dicas unam missam pro anima sacerdoti Alexandri. N 722 Datum Caunae 1865 a. Martii 14 die

Mathias Wołonczewski Episcopus

III.

Multum Reverendo Patri Baranowski Salutem!

Habita ratione laborum quibus gravaris immunem Te reddo ab oficio translatoris concionum Białobrzeski*, inveni enim alium minus ocupatum. Urbanitas Tua qua ductus summo honore prosequeris Episcopum Tuum placet mihi: Video nempe quia es vir cujus mores respondent religione. Vale igitur et ama nos pro ut Te amamus. Datum Caunae 1865. Apr. 29. N 1044

Mathias Wołonczewski Episc.

STANISLOVO RAILOS IR NIKODEMO VENCKAVIČIAUS-BAUKAUS LAIŠKAI 1872—1877 M.

Stanislovas Raila mūsų visuomenei buvo kiek plačiau žinomas, nors jo biografija kol kas yra nepilna. Bene 1872 m. baigęs Petrapilio (ar Kazanės?) univ. teisių fakultetą, jis 1872—1874 m. buvo kandidatas prie prokuroro Petrapilyje (jo šefas buvo garsus rusų teisininkas Koni), paskiau ėjo teismo tardytojo pareigas Belozerske (dar 1877 m.). Po kiek laiko perėjo į advokatūrą, rodos, pradžioje Mintaujoje, pagaliau Kaune, kur ilgus metus buvo advokatu. Karo metu apleidęs Kauną, mirė kažkur p. Rusijoje. Lietuvių spaudoje dalyvavo nuo „Aušros“ laikų, kur

* Čia kalbama apie Bialobrzeskio Išguldimai evangelijų, kurių liet. vertimą, rusų valdžiai reikalaujant, Valančius buvo pavedęs keliems kunigams. II tomą išversti buvo pavedęs A. Baranauskui, o šiam atsisakius, Kalikstui Kasakauskiui. Vilniaus mokslo apygarda šį vertimą išspausdino rusų raidėmis. (Vac. Biržiška Liet. Bibl. III pap. N 1663—1664, 1709—1710).

rašinėjo Stajės Šunbajorio slapyvardžiu. Vėliau, jau spaudą leidus, bendradarbiavo „Vilniaus Žiniose“ Senio Lizdeikos slapyvardžiu. Jo draugas Nikodemas Venckavičius, vadinęs save Baukum-Venckavičium. Jis g. 1844 m. Zalatorių vienkiemyje Ramygalos val. Panevėžio aps. Mokslus ėjo Panevėžio gimn., kurią 1863 uždarius, persikėlė į Šiaulius. Baigęs gimn., norėjo stoti į Petrapilio univ., bet priimtas nebuvo, nepatekęs į nuošimtį. Tuomet stojo į Kazanės univ. teisių fak. 1872 m. Jį baigęs tarnavo Saratove, Voronežo gub. Mirė džiova Petrapilyje 1877 XII 13. Eidamas mokslus, rinko tautosaką, studijavo lietuvių kalbą, rašinėjo straipsnius, bet jo rašinių niekas nebuvo spausdinta. Mirdamas visus rankraščius paliko broliui Jonui Venckavičiui, baigusiam Kazanėje matematiką, kuris juos išsaugojo ir paskiau per J. Jankevičių atidavė tautosakos archyvui. Išsiliko tokie jo rankraščiai: *Senu dienu Bile* — 105 p. rinkinys tautosakos — dainų, pasakų, mįslių, patarlių, surinktų daugiausia apie Vadaktėlį Nuosalių vienkiemyje; kitas toks pats rinkinys a. 80 p., spaudai paruoštas, su prakalba skaitytojui, kurį jis, matyt, tikėjosi išleisti, pasinaudodamas laikiniu cenzūros griežtumo susilpnėjimu 1876—1877 m.; 52 p. sintaksės (sudarymo) rankraštis; vertimas iš rusų kalbos str. *Apie rusiszką klausimą Galicijo;* 24 p. rankr. *Daiktavardzu Kvormavimas* 1872 m.; str. *Striuka žini ape Baskus* (rašyta Voroneže 1875 V); *Dzieła i Artykuły tyczące się Litwy; Budwardzu Dirbimasis* 1876 m.; rankraštis spaudai paruoštas ir pasiųstas P. Vileišiui, kuris jam davė antraštę *Nikodemas Baukus-Vęckovicz, Apie Fr. Kurszato raszimą lietuviszkai Peterburgas* 1878; šį rankraštį, matyt, Vileišis buvo įdavęs cenzūrai, bet jos leidimo negavo; keletas smulkių nuotrupų; 20 laiškų, St. Railos rašytų Nikodemui Venckavičiui; 8 laiškai Jono Venckavičiaus broliui Nikodemui ir 5 laiškai Nikodemo Jonui. Tie laiškai čia skelbiami, nes turi neabejotinos visuomeninės reikšmės, ypatingai priešaušriniam laiko tarpui nušviesti. *Red.*

I.

(1872 m.) Petropilėje, 11 d. Lapkriczio. Mielas Nikodimai! Nežinau ką be padumojei apei mani, isz priežastes mano ilgo tilėimo. Gal ir supratai, jog ne isz didžio ražkažiaus ne rasziau pas sawa brągiausi draugę ir prieteli. Dėl to ir ne minėsiu apei senobę. Raszai metęs Saratową ir nukakęs Woronežin. Tų faktų, kaip plikų faktų, ne pagirsiu. Sakai „nesi-

wedę taw Saratowi“ taj ne priežastis. Nů pradžios niekur nesiwes. Mań szetoniszkaj nešiwede lig sziol. Dar ir szendien nieka giara ne turiu, wienok turiuosiu wienos wietos! Szendien Prokuroras Koni su manim jau łabai wieżlibas, o du tris Taworszczei (drauges) prokurora už panie bracie su manim, kurs nu pradžios buwau nustumtas ąt paskutines wietos — niekam nežinoma arkiwa. Duod mań ir ałgą, ne didę, nes patis netur pinęgu, bet kiek iszgał. Wis tas paejna isz to, jog turéjausi wienos wietos. Greitai niekur neiszlisi, neturédams protekcijos patem ministerijé. Bałsas prieszsedžia Apigardine Suda už nieką stata graps ir jo piszorius gr. Gérardas. Storokis užjemt wietą Kancelaryjoje padietoju piszoriaus, paskum tapsi piszoriu, tai jau duona (1200 r.) o po treju metu uždies Tawi Sudžiu ir teip pamaži stosi žmogumi. Mums praszczziokams, neturętems terp giminęs Senatoriu ir Tautos Rodiniku kitoniszka kela niera. Ministerja apgułta ira ponajczziu. O tokiu kelu, kaip rasziau, iszeja ing žmones ne wienas nabagas. Iszboczzik už pamokslą. Toks jau mana kurakteris, kad negalu apsejt kitto ne mokęs, nors pats dél sawes nieko gera neiszmanau. Storokis tapt padétoju piszoriaus, tai kelas.

Apraszik man, isz łoskos sawa, ape szito Woroneži, łabjausej ape giwenimą miesti guberniszkam, nes žad mani siusti ing prowincją. Nieka da piauna, bet wienas szarlatonas, girdejau, prižad mań wietą sudžes sektoja, arba kaip tu sakai, sekika. Tas paskutinis žodis mań ne łabaj patika; rodos negražu.

Isz tuszczes gałwos nieka daugiau ne galu iszspaust', délto sakau su Diew, pasilik swejks *S. Rajłła*

Ar teisingai turi pawardę Baukus, ar teip tikt saw isimanei.

Rasziau Tau kelas grometas, teip ir palika ne iszsiustos mana stalczzioje. Norejau jas pridurt pri szitos, bet tegul jos gul pas mani lig sudnai dienai.

II.

1 d. Wasario 1873 m. Peterburgie. Mielas Nikodimai! Dékawoju už pernikszte grometą; truputi nusiwélinau su atsakimu. Isz keleto žodžiu apei priežastes parsikélimo Tawo ing Woroneži parmaniau racją to žinksnio. Iei turéczzio prowa, tai gałeczzio pagirti elgimą Tawo sziame iszpuolime. Koks bebutu prieszsedis, ką jis be miletu ponajczzius, ar rudsermégius, kožname sike giariau tarnaut sude ne kaip pri prokurora. Ir

délto giarai padarei parsikełdamas sudan. Woroneži ar kur kitur wis liga. Su ponais nér pažitka brolautis, o tarnaut jems, tai wel szuniuj.

Kadaikszcziaus — senobei kłausei mani apei musu senobes drauges. Nors ir rasziau apei wisus, bet, rodos, tie rasztai paliko mano staliczioj, ir délto atminsiu apei nekurius: 1., Andruszkiewicze bagotas žmogus, tur wietą priwatname pensijone mokitojaus ir prawadniko (gouverneur). Procawoj' 4 dienas ąt nedélos ir tur' pusątra tukstączio rublu. Tape didi ponu, kałb prancuziszkai, peik wiską maskoliszką, mokas szokti, łabai iszpuikeja. Giwen: Newski pros. N 44 kv. N 43. 2. Czeika. Tarnauja Kontrolnoje Pałatoje; buwo studentu, nepabajge kurso, paskum ne žinau kaip maitojos, wel stojo studentu-naturalistu, pamete studenteriją ir pastoje ąt tarnawimą; giwen su N. Wénožinskiu. 3. Norbertas Wénožinskis tur wietą priwatnami pensijoni; uždirb apei szimtą rublu ąt ménesio, žad ženitis su Letuwnike ir deltą važinéje ąt szwęcziu Létuwan. Sugriža be paczes. Neszioj' kailinius pusatra szimtinius ir rodos nudriskelu (łapserdak); giwen Dmitrowski pereułok N 16, kw. N 13. 4. Juozapas Wénožinskis (norejo tapti Wienožindžiu, bet jau nusiwelina) ira kandidotu ąt sudžes pri Peterburgiszkio Apigardine sudo. Netur dar nei graszie. 5. Sebastjanawicze Ontanas niekaip negal baigti moksłus, mint lekcjomis, neturtai pawerte tą žmogu ing bobą. 6. Rukewicze Wince (teisingai Rukims) ira mokitoju въ пріютѣ принца Ольденбургскаго ąt kertes 14 ratos ir Naujo Petergopiszkio prospekta, tenai ir giwen, tur kwatérą isz wienos trobos ir 30 rublu ałgos. Ne bagotesnis už mani. 7. Usas (buwa Usewicz) stojas daktaru; tur wietą kiaksziu łazareta, ałgą mažą, bet, sako, praktiką didę, esąs bagotu (?), mań rodas szarlatanu, ne mataus su juom ir ne žinau kur giwen. 8. Sziurna Konstantinas stojas daktaru. Nieka dar netur. 9. Szenperis Napoleonas, tarnauj' perdietoju sekretoriaus sude. 10. Trzaszkauskis W. da studentu tebiera, tas nebagas szalti ir badą kęcz ne isz sawo kałtos. Ne turiu jo adreso; jei gausiu atsiûsiu. 11. Ignacas Witkewicze advokatauja ąt dides skales. Spasawicze jam daug padeja.

Nežinau ape ką da noretum žinoti. Pasilik sweiks ir neužmirszk Tawo *S. Rajłło.*

Giwenu: Newski prospekt N 88 kw. N 21.

III.

Milemas Nikodémai!

Lig tebésu kandidotu pri Prokurora ir teb'giwenu Petropileje. Turiu nug jo 25 rublus ąt ménesio ir tiek pat nug adwokato ir tuom mintu. Nusiboda tas szungiwenimas neiszpasakitai, bet nier kur dietis. Norėjau iszważiuoti, buwo prižadėję, bet apgawo ir teip palikau ąt wietos. Dabar jau nebdarau nikokiu projektu.

Iszboczik strukumą grometos, daugiau negaliu rasziti — sunku *Stanisłows Rajłło*

1873 m. 20 d. Lapkrit'io Petropile Mažaja Italianiszka ul. n. N 39, kw. N 4.

IV.

Milémas Nikodimaj! Praszai duoti rodą kajp Tau rejk apsejti, idant gauti wietą. Tejsibę pasakąt ne daug ką galu paroditi. Iszkada, kad nu pradžes ne stojej kandidotu pri koke prokurora, szędien tas ira szimtą kartû gieriau, wisi tą saka, nors ątrą atwertus sudie łęgwiau nu pradžes, nes ten ira kancelariszkos pawinastes. Iej tau wis liga kur nej siûstu, łejsk prośbą pas ministrą, tokiu dabu tris isz musu kandidotu tapo *sekejejs* sena gatunka; wienas Kémie, senas girtuokle, niekam wertas, wisas sukirmijęs, ątras Wiatkos gubernijoje, — mon cher коломенскій. съ ловкостью чуть ли не армейскаго офицера butinas mulkis, dika gałwa, be jokio moksło; treczias, to gajła, isz czinowniku wejsles, bet darbinikas ir szi tą parmanąs — Czelabinskie — Orenburgo gubernijoje. Lejsk praszimą, nieko neszkadis, jej ir ne padés.

Mań nier ką užwidieti, ne iłgaj busiu Petropileje, siunczia jau neb ing Wołogdą, bet dar tolau ing Wiatkos naujus sudus, turęczius neužilga atsiwerti; ne prasziau, patis prieszdėjo mań ir trims mano draugems, szędien łejdo musu poperius — Tejp nusibodo tarnaut bernu, jog rods busiu nors ing tą pekłą iszważiuoti.

Kałba, jog duosią ałgą kandidotams, tada butu geriausej parejt' pri prokurora, bet taj tikt wiena kałba. Jei turi kuom misti, taj ir turékies suda-sekretorej gal iszejti, ir numirti gala, o kad taptum sekretoriu, taj jau ir wieta — Woroneži možna giwenti už jo ałga. Ape Czernigową nier ką mislit'. Wiele wezwanych, lecz mało będzie wybranych — łabjausej, jog ten turéjo gerus sekejus ir ne łabaj ju rejkałauja.

Pas mums da praktikawojas toks dajktas: kandidots, ar perdietojas sekretoriaus suda jeszka protekcijos pas prokuroriu suda, ar tiesej, prokuroriu Sudiszka Pałociaus ir gaun par juos wietą susekejo naujo gatunka. Tejp iszejo wienas buwęs kandidotas pri prokuroriaus musu suda, o paskum padétois sekretoriaus suda ukiszka atidalinima (cywilnego wydziału) ing sekejus Nawagrada gubernijos, ir tejp žad draugia prokurora tapti wienas sekretorius.

Pasilik swejkas ir turék kątrybę łaukti, duos Diews sułaukti *Stanisłows Rajłło*

28 d. Wasario 1874 m. Petropiléje.

V.

27 d. Kowo m. 1874. Peterburgas. Milemas Nikodimaj! Skubinu su atsakimu ąt Tawo grometos nůg 24 d. Kowo. Ne suprątu gerai ką numanaj žodžiusi „мѣстность kur ne wisiszkai iwiko istatimaj 20 Łapkriczio". Tokia miestnosti mań rodas ira jej tikt tejp wadinamas Wakarů Krasztas. Nežinau kajp gałetum ten isibrukti, jej ne esi prawosławnu. Lieka da Orenburgas, Ufa ir Astrachania, — tenaj, raszaj, jog nenori. Orenburga ir Astrachani, nier ką zgordit: szíltas krasztas, pigas giwenimas, ne toli kelone (isz Syzranes ąt Orenburga jau dirb geležinį kelą), istatimaj 20 Łapkriczio patis ten ne iwiks, bet ne užiłga turés jůs ten pasodinti. Praszik wietos drauges prokurora, ar susékejo, szmotu sudinio rumo buti newerta, pri iwedimo nauju sudinicziu gali lęgwaj palikti „за штатомъ". Prokuroras Saratawo sudo łabaj reikałaujos susekeju. Ne senej buwo Peterburgi ir prasze musu prokurora rodit' jam kandidotų. Tas wisus geresnius bruké ing Wiatką ir délto turéje parodit' jam wieną isz prastesniu, kuri keloms dienoms pirmiau siunte padietoju sekretoriaus ing Wołogdą. Kałba jog jau esąs paznoczitu ing Saratawą! Sako da, jog ąnsaj prokuroras délto tikt ne praszos nustumima niekuriu susekeju, jog ne turiąs kandidotu, kurius galetu rodit ąt ju wietos. Nota bene raszau ką girdéjau nu to pates kandidoto, kuri siunt ing Saratawą, ar taj ira tejsibe gałwos ne statau. Jej wienok gali gaut' kelą pas tą Prokurorą gautumej geresnę wietą, ne kajp *miestnosti* kur ne wisizkaj iwike nauji istatimaj. Asz pats gajlu kad buwau prieszstatitas ing Wiatką, łabjausej, jog jau menesis praejo nu kałbos ape tą rejkałą ir lig sziolej nieko da nežinom ąt gała važiuosme, ar ne ing tą pekłą. Kiti sako, jog

nieko da nėsą ministerijoje isz tenaj. Paczem nuejti ir paėmt informaciją niera łajko, dėlto prasziau apej tą wieno draugę prokurora; tas prižadėja pakłausti ir ne iszpilde sawo žodžio; wėl prasziau kito drauges, kurs turi ministerijoj pažistamus: gal bus žodingesniu. Toksaj stonas łaukimo neiszpasakitaj ira sunkus, možna drugi gauti, ar ąt sziltiniu susirgti bełauket gała. Wožniausej, kad atsiustu apej mani isz Kazanės, cze jau ne bijau, nes Koni (prokuroras) paskutinem łajki ira łabaj mejłu su manim.

Tajp tada apej iszwažewimo isz Peterburgo nieko negalu pasakiti, galu ir neiszwažiuoti, o kožname łajki negalu pasakiti kada tas stoses. Ing Lietuwą žadu kakti ąt poriu nedėlu. Rejkia pažiuréti, kas ten dedas, ar werta kada nors ten griszti, ar suwisiszkaj ją užmirszti. Maž skajtes ir senej jau nekalbėjęs lietuwiszkaj wisiszkaj užmirszau dwasę tos kałbos. Iszboczik jej neajszkėj raszau; dažney jaucziu, jog ne tejp parasziau, kajp mislijau, o misliju lenkiszkaj ir raszidams turiu iszguldinėti sawo mislę. Kada atejs łajkas, kad tas ležuwis apturės sawo literaturą. Giwendams sawo kraszti turéczia okwatą paprocewoti ąt jo naudos. Izbarstiti po Rossiją nieka ne galem. Trukst mum łabjausej rasztu perjodiszku, ne mislemas dajktas Peterburgi ar Maskwoje iszduot' rasztą perjodiszką lietuwiszkaj, kur gausme skajtitojus? Ar turi łajka budams ąt służbos mislit apej tą dajktą ir ar ne galetum mań paroditi kur gaut' gramatiką kałbos lietuwiszkos. Norieczia pažiuréti kajp ten ira iszrisztas niekurios kwestijos, nes sawo razumu ir ne turėdams knigu, niekajp ne galu dasekti kelu abejłu (wątpliwych) kłausimu (kwestyj). Trukst tejpogi man daugalo žodžiu. Jej atejs łajkaj łajmesni dėl musu, žadu lejst Tau ir kitiems kłausimus ir rękt žines isz wisur, nes iszpuoł mums geraj iszmokti sawo kałbą, abo wisiszkaj ją užmirszti, tejp palikti, kajp esmu, ne galu, ne patogu ir sunku.

Riežkis siust' kur nors praszimą apej wietą ir buk łoskaws ne užmirszti apej mani. *Stanisłows Rajłła*

VI.

1 d. Séjos ménesio 1874 m. Milemas Nikodimai. Iszwažiuoju szędien Lietuwon, po dwieju nedėlu grižsiu ir truksiu gałwą Bielozérskan, kur esu iszstatitu и. д. Судебнаго слѣдователя.

Dėku łabaj žėmai už atsiustą szmoteli gramatikos, ne galu da Tau jį sugrąžinti, nes paskutinėm łajki turéjau kłapato,

darbo ir bégioimo be gało. Nuważiawęs Biełozerskan parsiraszisiu kopję dél sawęs ir praszisiu Tawęs iszguldit mań nekures tąmses wietas; ne wisą galu paskajtit' ir daugumo ne iszmanau. Pasilik swejkas, *St. Rajłła*

Winszuję Tobie nowego Prokurora, może nowego szczęścia, widziałem go w Ministerjum.

VII.

30 diena Spalo 1874 m. Biełozérskie.

Milemas Nikodemai! Ne sutariu su Tawim ape wietą, kurioje możnétu uždéti darbą iszpłatinimu lietuwiszku knigu. Wilniu minéjau isz tos priežasties, jog tenai galetumem turéti sawo sédimą. Mums juristams ira spasabas sugrįžt' ing sawo žemę, rejk tiktai jęmtis už adwokaturos pri iwedimo ing musu kraszto nauju sudinicziu. Wilniuje bus uždéta Sudaus Rumas (Судебная палата) ir délto asz rukuoju tą wietą už wis pritiknesnę. Ątra prižastis, tai didumas to miesto; didžiame mieste lęgwiau gauti tam tikrus darbininkus ir reikalingus urédus (cenzorius, spaustėjus ir kit.). Teisibę sakai ne badas žmoniu, kurie su meile norétu jęmtis už tą darbą, skatiko jei ne duos diews, patis uždirbsme, bet to dar ne gana. Reikia žmogaus, kurs galetu dieną ir nakti ruosztis ape iszdawimą raszto, arba knigu. Tokį žmogu sunku rasti terp židu, kuriu rąkosi ira szendien spaustuwe Wakarieneme kraszte. O kaip jęmtis už darbo be iszriszimo wiresnibes; reik pirmiausei iszprasziti iszriszimą. Todélgi nepritinka Tawo misla metas nu meto iszduot' rasztą, tai ira kožną kartą praszit iszriszimo. Isz kittos puses nepritinka ta misla ir tuom jog tokkius rasztus sunku bus iszpłatinti. Lęgwiau tas darbas su rasztu perjodiszku. Cze kožnas, pasiraszęs pagal sawo noro ąt metu, puses metu, ar menesio, neturés eit' ing kromą ir miślit ką jam pirkti. Organizacijai pasiraszimo padés kunęgai ir ponai, esmu piaunas, o prékibei knigu jei wieni szkaplorei. Mań rodos jog rasztas iszeinąs wieną kartą ąt nedélos butu prigadniausiu. Artumas, ar tołumas nu wietos spaudimo lig diduomenes skaititoju netur didžio swaro (wogos) pri geležiniu kelu, kurie iszraiža wisą musu kraszta. Sziaulei ira tiktai widuržeme Žemaicziu, bet ne Lietuwos. Wilnios gubernijos reikalingiausia ira brukt' lietuwiszkas kningas, nes ten žmones neužilgo wisiszkai užmirsz sawiszkai kalbéti, o mums reik storotis łabjausei neduot susiraukti lietuwai, nes tada jin stoses pawiedia ing Cziuknus.

Apsakisiu Tau ką macziau ir girdéjau, — ką jaucziau, dumojau ir dél ko nuludau suważinéjęs pas Téwus. Gawęs wietą, pajemęs piningus troszkau ne teip pasimatiti su giminéms, kaip pažiuréti ąt sawo kraszto. Turejau pazwalene tikt ąt dwieju nedelu, grižau par 12 dienu. Važiawau su pacztawu wežimu, treczioje klasoje su biletu lig Wilnium. Sedéjo su manim: Lenkas isz Wilniaus guber., woketis isz Rigos, Maskolis kankąs ing Liepoju, Lenkas, važiůjąs ing Tiflisą, nei tai lenkas — nei maskolis ing Minską, du tris židai ir židelkos ir dar wienas žmogus, kurio nacionalistes ne galu pasakit. Isz karto, kaip mattai, atsiradau ne terp maskolu, kurie prapuole nu Gatczinos. Ing Ponderus (pirma stancia musu jau žemes) atwažiawom wakari ir délto ne galu pasakiti ką macziau lig Dinaburgu. Smagiau tikt stojos, szirdi suspaude misla, jog už kelu wałądu pamatisiu žemę ąt kurios užaugau. Dinaburgie buwom iszauszus. Cze reikia łaukt' pękes adinas kol eis Liepojaus kelo wežimas. Neatmenu jau kaip pradejau sznekéti lenkiszkai su jaunu ponaicziu ir su senu barzdiła. Barzdiła pasirode ponu isz Naujo-Aleksandrawa pawieto. Isiszneképęs tas ponas umai pradéjo prasziti kalbét Wokiszkai, nes, mattai, jis jau užmirszo sawo kałbą. Nieks mań ne rode kokeme asz mieste; žandarmai, wiresnibe kelo, židai, maskolei, kaip ir wisur. Pękes adinos łukuru, pasirode mań cziełu ąmžiu. Sédęs ing wagoną Liepojaus kelo, atsiradau terp paloku, wisi lig paczes konduktoreis sznekéjo lenkiszkai, bet ne žinia buwo jog esam lietuwoje. Kałkunosi umai szokau isz džiaugsmo pasirode mań jog graži pone, kuri stowéjo už kredenso kałb lietuwiszkai, — kałbejo jin su sawo tarnaite łatwiszkai, arba stacziau Lietgaliszkai, nes Łatwei Iłłuksztos ir Dinaburgo pawietu ira greicziau Lietuweis, nekaip Łatweis ir senowéje wadinos Liet. ir Žem-galieczeis. Liepojaus kelas traukes gałais łauku, krumais, bałomis ir délto nedaug sodžiu možna matiti, łabjausej pradžioj kelo. Matiti nu manes sodžej Lietgaliecziu tur jau pawejksłą musu žemes, bet isz žmoniu macziau tikt du tris burlokus, kurie jau ten atsirado. Parwažewęs dwi stancijas, stowęczes ąt žemes, prigulęczios Kurszénam, iwažiawau ing sawo kraszto, bet dormais dairiausi ąt stancju, kłausiau kałbos lietuwiszkos... ąt gelažinio kelo jos niera! Patogi, gražei apsirédiusi mergajte už kredenso wienos stancijos, kałba lenkiszkai su musu akcentu, bet su sawo tarnajte — prosta mergaite, ar boba, kałba lenkiszkai. Maskolu-Jenerołas kurs važiawo su mumis ne driso su ta panele kalbéti sa-

wiszkai, łauždams liežuwi paprasze jos arielkos lenkiszkai (Nors esmu Lietuwiu, bet isz kittu priežasczių ta mań patiko ir tą jenerołą parukawau ing dorus žmonius). Iszgirdau kałbą lietuwiszką sziteip: Ąt stancjos Panemunėlo taise kelą jauni waikesai apsidarei musiszkai. Prisikłausau ir girdžiu kałbasi terp sawes wienas lenkiszkai, kits maskoliszkai, net mań szirdi paskaudo, pamislijau, jog je nebekałba lietuwiszkai; umai wienas berniokas, mezdams łopetą ątram, suriko „Megalau, imk sawo noszinę". Nusidžiaugiau, bet jau su smutku, kałba da tie žmones lietuwiszkai, ale lenkiszkai ir maskoliszkai toli geriau. Jei ne pasistorosme pakelt' musu kałbą, prapuls ji kaipo prastesne ir ne turęti sawo litteraturos.

Apraszik man, meldžiams, ką matei keloneje, ar teisibe mań pasirodo, o dabar pasilik sweiks ir prijęmk padėkawone už tawo gražią grometą *Stanisłows Raiłło.*

Tiewą mano wadin Jonu. Skaicziau Правительств. Вѣстник'іе jog wienas isz Lietuwiu mano prietelu paznoczits nesenei Слѣдователь ing Bugurusłaną, tai Rudis.

(b. t.)

M. AKELAIČIO LAIŠKAS M. JANKUI 1886 M.

Mikalojus Akelaitis, dar prieš 1863 m. sukilimą priverstas emigruoti Prancūzijon, nesiliovė karštai rūpintis Lietuvos reikalais. Jis ne tik nepasmerkė Aušros, kaip, pvz., toksai A. Baranauskas, bet džiaugėsi ja. „Dieve padėk visiems „Auszros" darbininkams!" — rašė Akelaitis savo laiške, išspausdintame Aušroje 1884 m. 5/6. Aušros 1885 m. N 7/8 buvo įdėtas Akelaičio straipsnis „Lietuviszkuju kunigaikszcziu vardai". Ketino Akelaitis ir toliau Aušroje bendradarbiauti, nes pastarąji straipsnį baigia šiais žodžiais: „Kitu sykiu daugiaus paszneksime".

Žemiau spausdinamasis laiškas yra V. D. Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje. Dvibalsį *ie* savo laiške Akelaitis rašo savotišku ženklu, kurio vietoje Akelaičio gramatikoje (Gramatyka języka litewskiego, Poznań 1890) vartojamas ženklas panašus į apverstą a. Vietoje perbrauktojo z, kuris vartojamas ir spausdintoje Akelaičio gramatikoje, spaustuvei neturint atitinkamo ženklo, dedame ž.

V. Mc.

Isz Paryžjaus, 9-tą dęną Lępos m. 1886 m.

135 rue de Belleville

Meilingjausjas mano Broleli!

Susirgęs akimis negalejau tůjaus tau atraszyti, at[.....] tavo gromatai nů 18 d. Gegužes. Daktaras buvo man uždraudęs skaityt' ir raszyt'. Prę tęk bedų ir vargo prispaude manę dar tokja nełaime!.. Dabar, deku Dęvui, esmi pasveikęs, szęk tęk, bet nepajęgju iłgai nei skaitytę, nei raszyt'.

Mano lankiszka knįgute buwo pirma lętuviszkai paraszyta. Turju rankraszti: „Lętuvos Budvętis", isz kurjo sudejau lankiszką knįgutę. Sudavadisju tą mano lętuviszką sudejimą ir nusjųsju jums, kad galetumete atspaudinti.

Mes łabai džjaugemesi regedami jus růszjant apei Lętuvos reikałus, ala nuludo[.....], gavę D-ro Bruažjo rasztą apei Auszros nepasisekimus. Nesibarkite tarp savęs!..

Visi eikime isz vęno szełpdami pavargusę Lętuvą...

Antrąją tavo gromatą apturejau vakar. Łabai man patinka tavo užmanymas leisti lętuviszkus dainiųkus po didžjausjus Airopos męstus, piniųgus rinktu del musų dvasiszkos naudos. Negalejote užmanytę geresnį daigtą. Padesju jums tame dalyke, kęk pajęgdamas ir isztesedamas. Paraszykite tam gražjam darbui priderenczją knįgutę lętuviszkai ar vokiszkai, asz-gi ją tůjaus perdesju prancuziszkon kałbon. Jusu užmanymas iszmintingai aprupintas, vylůsi suteikseš Lętuvai daug medegiszko ir dvasiszko pełno. Dęve padek jums!

Meldžjamas, raszyk manęspi ko dažnjausei sjųsdamas man linksmų žinių isz musų brangjausjos Lętuveles, kurjos esmi pasigedęs.

Tavo brolis

Akełaiczjų Mikałojus

PETRO LEONO LAIŠKAI MATUI PRANCKEVIČIUI 1885—1887 M.

(pabaiga*)

Dabar apie ką kitą. Teisini Bortnaucką; ne mislyk, kad jau aš galėčia buti tokiu žmogum, kad neturtingą nors ir Lenką labai kaltičja. Bortnauckas gi ne gali skaitytis neturtingu. Matšys ir Kriščiukaitis dabar intilpo „въ студенческое общежитіе",

* Pradžia Mūsų Senovėje 1937 II N 1 p. 151—167.

kur dykai gauna kambarį ir pietus; tokiu budu ir išgyvęs tûs metus. Aš labai malonėčja, kad ir tu pervažiûtum, nes ir iš medėgiškos (матеріальной) pusės butu, man rodosi, čia lengvjaus. Apie mus dalykus nieko linksmo ne galiu danešti; jû toljaus, jû blogjaus eina. Matulaitis, pabaigęs pas mus, negauna nė Varšuvos aplinkybėje vietos ne Petropilės; sugryžo Maskvon. Kraučunas Petrapilėje ką tiktai laikosi, gal buti neužilgo išvarys jį: Соловіевичъ ir Юркевичъ praneša, kad Suvalkų rėdyboje bus sumišimas (revoliucija); Jurkeviče, kaip akylesnis, pasako ir laiką, kada bus: „jai, sako, valdžja ne pasirupis, tai už trejų metų". O tai vis padarė Botyrius, kuris ne mokė elgtis Senapilėje. Keliolika kaimo mokytojų atstatyti nû dienos, kuri buvo pasipažins (!) su Botyrium. Parankėjas (помощникъ) globėjo (попечитель) Varšavos aplinkybės, važinėdamas rado nekurius kaimo mokytojus mokinančjus lietuviško rašto lotyniškomis raidėmis; tie, žinoma, teisindamies parodė jam daugelį priežaščjų, kodel negalima rašyti gudiškomis raidėmis. Jis tûs pasiteisinimus davė apspręsti Varšavos Giljui, šis geradėjas atsakė, jog lietuviškai galima rašyti gudiškomis raidėmis; dabar išėjo naujai prisakimas, kad kaimo mokytojai mokytu lietuviškai tik gud. raid. Teip sunus plėšo savo motiną! ir iki Perkunas ne užtars už mus ir neišpleškys tokjų bulvonų, tai vis bloga bus! Dabar apie daleidimą mums spaudos ne greitai galime tikėtis. Toki atsitikimai gali atimti žmogui energiją, kad netikėtum, jog visotinė tiesa gali buti tiktai ant nekurio laiko sugriaunama o ne suvis išnaikįta. „Aušros" tur but negauni; mes gaunam parskaityti nû Fortunatovo, kuris šymet pas mus skaito (išguldo) lietuvišką kalbą. Ateinančiûs metûs sukaks 500 m. nû priėmimo Lietuvoje krikščjonistės. „Aušra" norėčja, kad kiekvienas mokįtas Lietuvis atsiųstu kokį nors straipsnelį į rėdystę; jei viską išspausdįtu vienoje knigelėje ir teip žinotume kiek yra mus darbiņiku ir teip tik tai apvaikščjotume tą šventę, nes kitaip mums negalima. Pasimislyk apie tai. Tû tarpu lik sveikas, mielas brolau; rašyk greičjaus, kaip padarysi. Tavo *Petras*.

P. S. Fortunatovo lekcijas išdûsime; teip turėsime šokią-tokią gudišką gramatiką mus kalbos.

7 §.

Laiškas 6 N. Šitas laiškas buvo rašytas taip pat 1885 m. Tas aišku iš to, kad aš klausiau, laiško rašymo metu, rusų tei-

sės istoriją, o ji buvo dėstoma pirmame ir antrame semestre, ir iš šių laiško žodžių: „Ateinančiais metais sukaks 500 metų nuo priėmimo Lietuvoje krikščionystės“. Laiško turinys beveik nereikalingas aiškinimų. Kadangi laiške yra išvardinti kai kurie profesoriai, tai čia nurodysiu, kad rusų teisės istoriją mums skaitė du: ordinarinis prof. Mroček-Drozdovskis nuo senų laikų iki Aleksiejaus teisyno ir privat-docentas Filipovas — nuo Aleksiejaus teisyno toliau. Abu šitie dėstytojai buvo nedidelės vertės, nesuinteresuodavo klausytojų savo dalyku.

Petras Kraučiūnas

Minimas laiške Kraučiūnas tai Petras Kraučiūnas, Mariampolės gimnazijos mokytojas, paskirtas ton vieton 1881 m. rudenį. Jis dėstė lotynų kalbą ir lietuvių aukštesnėms klasėms. Apie Petrą Kraučiūną yra išleista kun. M. Gustaičio monografija. Petras Kraučiūnas buvo labai brangus Suvalkijai tautiško atgimimo žadintojas.

Gylys buvo gimnazijos mokytojas, ar net inspektorius, Varšuvoje. Jis buvo lietuvis iš Suvalkijos, bet atsidavęs visa siela rusų vyriausybės politikai. Buvo trys broliai Gyliai: vienas kunigas Seinų vyskupijoje, kitas — laiške minimas ir trečias gydytojas Maskvoje. Apie šį trečią man yra noro pranešti čia, kad jis nenorėjo turėti nei pažinties nei kokio santykio su Maskvoje gyvenančiais lietuviais. Antanas Krisčiukaitis gavęs, rodosi jo brolio kunigo, rekomendacinį laišką, mėgino pamatyti Gylį, vildamasis, ar nepadės gauti kokio uždarbio, bet Gylis jo visai nepriėmė. Vėliau mūsų jaunesnis draugas, studentas medikas Abromaitis, tapo Gylio priimtas į namus, buvodavo svečiuose, bet toji pažintis su Abromaičiu nepakeitė Gylio nusistatymo dėl lietuvių ir lietuvybės.

7. Maskva d. 27 Sausio 86 m.

Mielas Matjošiuk!

Šymet visi nuo manęs atsitolino: retai pasiseka išprašyti kelis žodelius. Bet nů tavęs to nesitikėjau. Jei buvo už ką supikti ant manęs, tai man rodosi galėjai išbarti manę, o ne tylėti: netikiu, kad jau teip aš nusidėjęs, jog nėra ką ne šnekėti su manim. Ko reikalavai, kaip galėdamas pasirupinau; paskui laukiau atrašo — nėra. Kalėdos atėjo: mislijau, gal išvažiavo

namon, palauksiu, iki sugryš. Dabar vel mėginu paklabinti; sakau, ar nebus teip geras atsiliepti.

Mes kykeme po senovės. Pusmetį man priskaitė; reikia da apie ateinantį pasirūpinti, tai gal vėl atgriebsiu stipendiją. Naujienų jokių ne turiu, nes ir kiti teikėsi labai brangyti savo darbą, kad parašyti kelis žodžius. Matulaitis gavo čia vietą — bugalteriu. Jablonskis, girdėjau, sėdi namie be vietos. Daugiaus apie mūsų reikalus nieko negirdėti: prislogino Mešk-koriai, tai ir išlandžiojome, kaip pelės į olas. Parašyk, kas pas tavę girdėti; kur dabar tavo brolis? Tuo tarpu lik sveiks; daugiaus nieko nerašau, nežinau, gal laiškas nedaeina.

Tavo *Petras Leonas.*

Antrašas: Большая Ордынка, Грибоѣдовскій пер., д. М. Н. Горожанкиной.

PS. Nů draugų siunčiu labas dienas. Zablockiui nů manęs taip pat.

8 §

Laiškas N 7. Matulaitis, kuris buvo gavęs buhalterio vietą Maskvoje, tai tas pats, apie kurį anksčiau buvo rašyta, Andrius Matulaitis, buvęs Neprikl. Lietuvos taupomųjų kasų valdytojas. Jonas Jablonskis, baigęs universitetą, kelis metus vargo be vietos, kuriai buvo aukštuoju mokslu pasirengęs, tai apie tokią jo padėtį čia laiške kalbama.

8. Maskva 1886 m. 3/III.

Mielas Drauge! Labai man miela žinoti, jog tu del manęs dar tas pats; su tavim yra sujunktos beveik visos geresnės mano atmintys apie gyvenimą gimnazijoj' su savo draugais. Užtai man labai liudna butu, kad pasirodytu, jog mudu ir pabaigdami gimnaziją gerai viens kito nepažinova. O ką tu — neprieranga, tai aš senjai žinojau! Iš tos pusės kur kas manę pereini. — Gaila labai, kad ir tavo broliuks teip padarė, kaip ir mano; nelaimingi jiedu; bet ir patys buvo gimnazijoj' gana išdykę.

Pas manę naujienų ypatingų nėra: retai kas man rašo. Jablonskis tyli, kaip nebylys, nors aš jam rašjau. Manę atliůsavo nů įrašų, kas man labai ne iš kelio. Nežinau tiktai lekcijų ar turėsiu iki galui metų, nes mokytinis mano su ilgoms ausimis. Ar šeip, ar teip visai ne blogai išgyvęsiu tą metą, jug jau netoli galas. Kriščiukaitis pas mus — bus tiesadarys. Puišys mokina vaikus pas kokį ten lenkelį Lomžos rėdyboje. Su

Puišu susirašinėjava; jis užpuldinėja, kad mes Maskvos Lietuvjai per daug bičiuljaujame, ar ketiname bičiuljauti su Gudais, ir darodinėja, jog mes turime gyventi sutaikoj su Lenkais, lyg kad glaustis prie jų. Aš jam atrašjau savo pažvilgius, žiurėsiu, ką atsakys. Ir aš teip mislijau, gyvendamas Senapilėje. Bet tik iš tolo gali apsverti maž-daug obiektyviškai: gyvendamas arti kokių žmonių arba jûs per daug nekęsi, arba mylėsi, žodžiu sakant spręsi apie jûs su priejausmu(пристрастіе) Dabar aš suvis kitaip žiurau ant to, koki susinešimai turi buti terpu mus ir Lenkų.

Apie Užupį tu pusiau lupoms nutari šį-tą; parašyk aiškjaus man, nes aš iki šjam laikui apie jį girdėjau tiktai gerai kalbant.

Apie temas, kurias tu man padûdi, nieko negirdėjau; abelnai sakant aš ne daugjause studentų pažįstu, už tai ir nežinau, gal iš aukštesnių kursų ir rašė kas; iš I ir II kurso, ko tiktai klausiau, niekas ne.

Parašyk kas girdėti daugiaus Senapilėje: Kraučunas ar dručjai da laikosi; kas ten per inspektorius, ir Solov. kaip elgesi; kas-žyn, ar ilgai teip iš vieno Lenkeljai ir Meškos linksmysis; aš mislįju, kad po Varšuvos atsitikimų vargjai ilgai teip bus. Parašyk teipgi šį tą apie merginas, mano ir savo pažystamas, ar gyvos ar drutos?

Kaip tu gyveni, delko teip mažai rašai. Jug po senovei priguli prie kûpos Lenkų. Parašyk ką jus ten veikete, kaip tu ten vienas terpu daugumo varnų atsigini. Tû tarpu lik sveiks tavo *Petras.*

Nû pažįstamų tau labas dienas. Nû manęs labas dienas Zabl. ir Dovidovui; ant kokio atskyrio Dovydovas ir kaip jam einasi.

Perskaitęs sykį savo laišką, sumislijau dar kelis žodžius pridėti: iš to, ką aš ankščjaus parašjau, gali pamislyti, kad nûmonių mano apie tai beveik nežinai: mudu apie tai turbut niekados nesišnekėjova. Aš suvis ne sakau, jog mums reikia nekęsti Lenkus, ar ką: aš tiktai sakau, jog mes ne turime glaustis, lyg kad jieškoti jų bičiulystės. Norėčia, kad ir tu ši-tą apie tai prasitartum.

9 §.

Laiškas 8 N. Minimas čia Užupis buvo Naumiestyje pradžios mokytojas po Petro Armino (Trupinėlio), kai šis pateko Mariampolės gimnazijos prirengiamosios klasės mokyto-

ju. Kuo buvo įtariamas Užupis, dabar neatsimenu. Matau tikslinga plačiau apsistoti ties mano ginču su Mot. Puišiu del santykių su lenkais. M. Puišys, baigęs gimnaziją, buvo nuvykęs Petrapilin universitetan, bet del silpnų plaučių priverstas buvo greit iš Petrapilio išsidanginti tėviškėn. Kuriam laikui praėjus, jis gavo repetitoriaus darbo dvare Lomžos gub., turtingų lenkų šeimoje. Bendravimas su lenkais padarė Mot. Puišį griežtu lenkų simpatiku. Mudu su Puišiu nuolat korespondavome. Tarp mudviejų išsivystė gyvas ginčas klausimu, kokiuose santykiuose reikia mums būti su lenkais. Puišys įrodinėjo, kad lenkai buvo sąžiningi, gerbiantieji Lietuvos teises ir interesus, kai jungėsi Lenkija su Lietuva. Aš gi buvau kitos nuomonės, būtent, kad lenkai, kaip politikai, žiūrėjo tik savo naudos. M. Puišys taip giliai buvo persiėmęs šiuo klausimu ir mudviejų ginču, kurį traukėme laiškais, kad 1886 m. vasarą jis atvyko pas mane į mano tėviškę, pasisvečiavo apie trejetą dienų. Visą tą laiką, net ir gulėdami kluone ant šieno, mudu kalbėjomės ir ginčijomės. Kiekvienas likome prie savo nusistatymo. Kartais, mudviems valgant ir besiginčijant, būdavo kartu ir mano brolis Baltrus, tėviškės šeimininkas. Baltrui kartą išspruko į mus jo nukreiptas toks klausimas: „Na, vyrai, ar gi jūs atlaikysite Lietuvą?“. Apie šio ginčo pradžią kalbama šiame laiške. Motiejus Puišys giliai buvo įsitikinęs grynais lenkų tikslais dorovės atžvilgiu, darant jiems su Lietuva uniją. Jis buvo nusistatęs vykti Krokuvos universitetan studijuoti istoriją ir ypatingai tirti Lietuvos susijungimo su Lenkija faktą, jo sąlygas ir t. t. Tačiau likimo kitaip buvo lemta. Puišių šeimoje buvo paveldėtoji džiova. Motiejus Puišys po atostogų keliavo Krokuvon, bet pakeliui Varšuvoj turėjo gulti ligoninėn ir greit mirė.

9. Maskva 1886 m. 12/V.

Mielas drauge! Netoli jau ir vakacija; raszau ypacz dėl to, kad susižinoti kur katras busime vasara. Asz dar nežinau, ar važiūsiu namon ar ne. Atraszyk, kur tu busi, tai tūkart ir asz paskutinai dūsiu žinę. Jei abudu parvažiūtuva savo kraštan, tai malonu butu, kad mudu susiveituva nors šymet. Musu žmonės, kaip žinai, šymet apvaikszczioja 5 szimtinį jubilėją apsikrikštijus Lietuvai; ketino todėl išleisti knigelę del žmonių; butu gerai, kat toi knigelė butu naudinga žmonėms, nes ji galėtų labiaus iszsiplatinti po žmones, nei kitos. Asz teipgi parasziau straipsnelį isz gyvenimo Vytauto. Pas Lat-

vius mačjau trumpą Lietuvos istoriją, pradedant nů Ringauto ir baigiant gimine Jogailos; reikėtu, kad ir pas mus ko greičjausja atsirastu toks daiktas. Supažindami savo žmones su musu tautos praeitine, mes greičjaus jiems padėsime savę pažinti ir pripažinti Lietuvnikais, ne kaip raszydami kokias ten blogas eileles. Geros eileles, tai kas kits, bet daugumas pas mus negali vadintis tokiomis.

Pas mus Maskvon atvažiůs neužilgo aukščjausiasis, bus ir universitete paklausyti giedojimo ir žaidžjavimo studentų; tai mat, koki pas mus geri jau mokįtinjai, net aukščiausiąjį palinksmįs! Raszai, kad apie mus Lenkai blogai atsiszaukę; blogiause, kad vis garsjais sakinjais šaukia: negeri žmonės, nedorus. Malonu butu, kad parodytu atsitikimus, faktus, tůkart galima butu pasisznekėti. Turi buti jie apie Maskvos Lenkus nieko blogo nesako; kur jie sakys, tai ne lenkiškas butu budas. Maskvos gi Lenkai suvis nekas žmonės; tam asz turiu ir darodymus. Kad apie Maskvos Lietuvius teip Lenkai atsiszaukia, tai nėra ką nė stebėtis: niekur po Gudų dar nėra tokios stiprios Lietuvių draugystės, kaip Maskvoj; toks dalykas jiems nepatinka, ypacz kad su jais nesusidedame.

Tům tarpu lik sveiks, brolau, linkiu tau pabaigti laimingai šiůs metus tavo *Petras.*

P. S. Zablockiui ir Davidovui labas dienas. Antrašas trumpiausie iki *22* Karvelio tas pats, t. y. Большая Ордынка-Грибоѣдовскій пер. д. Горожанкиной.

10. Maskva 1886 m. *27*/X.

Mielas Matjošiuk! Atvažiavęs į Maskvą rinkau žinias, kad tau suteikti; berinkdamas ir sulaukjau šio laiško neparašęs tau. Mus burelis Maskvoje šįmet gana diktas; iš Šiaulių atvažiavo trys, iš viso gi apie 20 vyrų. Susirenkame kas antra nedėlia; kad sąnarių daug, už tai prireikė kad butu perdėtinis, kuriům išrinko manę. Susirinkimai, kaip pereitus metus, teip ir šįmet esti užimanti, šįmet dar turime ir dainįnikų, kurie kiekvieną sykį palinksmina mus. Mačiau pradžia spaudima Juškevičiaus žodyno; bus labai įtalpus žodynas, tiktai mums butu geresnis gudiškai arba lenkiškai lietuviškas: šį-tą išversti geriaus galėtume. Apie Aušrą ir abelnai kas destisi Prusůse pas mus nieko negirdėti. Amerikos Lietuvei, gal buti negirdėjai, padarė susivienijimą. Mieris to susivienijimo štai koks:

1) pirkti žiamę ir statyti Liet. bažnyčią ir mokslinyčias; ant to atideda 50% viso turto;

2) pastatyti darbinikų biržą, kur kiekvienam butu parupinamas darbas ir t. t.,

3) dūti pagelbą mirusių sąnarių šeimynai; šitai darys, kaip draugystė turės 500 arba daugiaus sąnarių. Kasjierium išrinktas Milczauskas; kasjierius turi turėti ant 1000 dol. nepajudinamo lobio. Šliupas laikosi šalyje, nes Amerikoje yra ir draugų ir priešų jo; bet tas susiv. padarytas jo rupesčiu ir iniciatyva. Matoma, jog Amerikos Lietuvei gana smagiai elgiasi.

Gale vakacijos atlankė manę Puišys; ketino ir tikrai išvažiavo į Krokavos universitetą; eisęs ant istoriško atskyrio. Pabuvęs Lenkijoj taip pamėgo viską, kas yra lenkiško, kad jokios blogos pusės neranda pas Lenkus, ypač pas Lenku aristokratiją (didūmenę). Gudiškos gi kulturos nekenčia, užtai ir išvažiavo į Krokavą.

Aš praleidau vakaciją gyvuliškai gyvendamas, nes mažai ką veikjau. Dabar atvažiavęs kitaip elgiūsi; pradėjau mokitis latviškai ir jau šiek tiek pramokau. Gyvenu su Kriščiukaičiu, stipendijos negavau, nežinau dar kodel; bet turiu šiokią tokią lekciją ir smilkstu iš tos pusės. Ar pasisekė tau išduoti ekzaminus, kas daugiaus pas tavę girdėti; parašyk apie viską. Ar dikčiai jau išmokinai lietuviškai tą savo gerą pažįstamą ir t.t. Kur dabar tavo brolis ir kur gyvena. Tūm tarpu lik sveiks *Petras.*

P. S. Zablockiui ir kitiems pažįstamiems labas dienas. Antrašas: Срѣтенка, Ащеуловъ пер. №№ „Русь“ № 15.

10 §.

Laiškas 9 N. Mėnuo pavadintas klaidingai laiško gale, tai jau del nepripratimo vadinti mėnesius lietuviškais vardais; karvelio mėnesiu pavadintas gegužės mėnuo.

Maskvos lietuvių studentų slaptoji draugija turėjo santykių su latvių tokia pat draugija: mūsų draugijos nariai lankydavo latvių draugijos susirinkimus, o latvių draugijos nariai lankydavo mūsų draugijos susirinkimus. Tad ir teko man matyti pas latvius Lietuvos istoriją, žinoma, latvių kalba parašytą. Aš buvau besimokinąs latvių kalbos. Jeigu maž kas iš mūsų moka latvių kalbą, tai yra nedovanotinas apsileidimas.

Laiškas 10 N. Į šitą §-ą įdedu ir dėl laiško 10 N pastabas, dėl to kad jo turinys yra aiškus po mano pirmesnių paaiš-

kinimų. Kas šiais metais buvo atvykęs Maskvon iš Šiaulių, aš dabar gerai neatsimenu, rodosi, bus buvę medikai Barcevičius, Palujanskis ir dar vienas, kurio pavardę esu užmiršęs.

11. Maskva 1887 m. 15/II.

Mielas Matjošiuk! Rašiau aš tau šįmet vieną laišką, bet atsakymo negavau; — delko? nežinau, gal negavai mano laiško? Parašiau negreitai po vakacijai — po 2 mėnesiu, — paskui ilgai laukiau atsakymo, ant galo užpūlė Kalėdos; tūmet nerašiau, mislydams, kad išvažiavai namon, kaip visada. Dabar jau turi buti sugrįžęs, jei ir važinėjai. Šitą sykį aš tau labai mažai — ką rašysiu, nes nežinau, ar gausi laišką. Kaip gausiu nů tavęs atsakymą, tai daugiaus parašysiu; o, žinotum, turiu ką parašyti — per tiek laiko gana daug dalykų prisirinko.

Gyvenava sykiu su Kriščiuk.; gyvenava pusėtinai — nė blogai nė gerai. Į universitetą gana dažnai vaikščiojame ir klausome lekcijų, nes ant musu kurso skaito labai smagus vyrai: M. Kovalevskis, Čuprovas, Janžulas; tokiu vyru tai užsimoka paklausyti.

Naujienų iš savo kampo labai mažai pas manę; girdėjau, kad Gogolevskis teip pat Mina Sziuszys persikrikštijo į katalikus; už tai galima riktelt: „vivat katolicyzm". Kaip tai turi linksmintis isz to Mikneviczius; jug atsimeni, kaip jis budavo vis pasakoja, kur kas naujai pastojo kataliku; gimnazijoje vėl esti šokimai, kuriůs įvedė, sako, inspektorius, ar tik ne „для соединенія общества" (См. Щедринъ — Помп. и Помп.). Žinoma, dar, kad kur šoka, gieda ir linksminasi, ten nemislija. Ot ir gerai — visi kantanti!

„Krajuje" kartais randi straipsnius apie Lietuvius; tarp kitų šįmet išsidůda Budrio straipsnis iš Tilžės; ten jis rašo apie apšvietimą, rašliavą ir t. t.; jei skaitei, tai turėjai užtėmyti, kad ne vienam daikte ten jis pamelavo, rupindamasis pravesti lenkišką tendenciją. Man rodosi, czia neprivalau padůti isztraukas isz Krajaus; gal pats skaitei; jei reiktu patvirtinti mislį, tai kitą sykį.

Bus gana. Parašyk, meldžiamasis, apie save, nepatingėk; aš su tavim, kaip malonėjau, teip ir dabar maloniu pasišnekėti. Kur tavo brolis? Kas girdėti musu kampe, pas jus Karkave ir t. t. Tuom tarpu likk sveiks, laukiu tavo laiško butinai iki 24 šio menesio, nes tůkart man reiks mainyti kambarį. Tavę mylintis *Petras.*

Antrašas: Срѣтенка, №№ „Русь“ № 3 П. Леонасу.

P. S. S. Zablockiui ir, jei yra, Dovidovui siuncziu labas dienas. Jaugi, Krišk. tav siunczia labas dienas.

11 §

Laiškas 11 N.

Minimieji laiške profesoriai skaitė: Čuprovas pirmam kursui politinę ekonomiją ir antram kursui statistiką. Tai buvo gilus ekonomistas ir iškalbingas lektorius. Čuprovo veikalas „Železnodorožnoe choziaistvo“ yra K. Markso minimas jo „Kapitale“. M. Kovalevskis skaitė mums antrame kurse gosudarstvennoe pravo inostrannych deržav (užsienio valstybių valstybinę teisę) ir osnovnye voprosy gosudarstvennago prava (valstybinės teisės pagrindiniai klausimai). M. Kovalevskis buvo didelio masto valstybinės teisės istorikas. Mūsų kursui skaitydamas, jis paskutinius metus profesoriavo prieš 1905 m. revoliuciją, nes 1887 m. vasarą tapo pavarytas iš profesūros del konstitucinio nusistatymo paskaitose. Janžulas buvo taip pat didelio masto mokslininkas; jis skaitė mums antrame kurse finansų teisę, o trečiame kurse, vakuojant katedrai, policinę teisę, dabar vadinamą administracine teise.

Minimieji laiške Gogolevskis ir Mina Šiušys buvo protestantai; Gogolevskį maža teatsimenu, gi Mina Šiušys buvo lietuvaitė iš Mažosios Lietuvos, tarnavo Marijampolėje įvairiose šeimose vaikų auklėtoja (bona).

„Kraj“ buvo lenkų savaitinis laikraštis, leidžiamas Petrapilyje tūlo sulenkėjusio Pilco. Tai buvo gana pažangus laikraštis, bet ir labai lenkiškai - patriotiškas. Jam rūpėjo visa, kas buvo brangu lenkų tautai, tad ir katalikų bažnyčios reikalai. „Krajus“ turėjo korespondentų iš visų pasaulio vietelių, kur tik buvo lenkų kokios grupelės gyventa. Aš labai norėčiau, kad mūsų Užsienio Lietuviams Remti Draugija pajėgtų leisti panašų laikraštį.

„Krajuje“ tūlas Budrys rašydavo apie lietuvių reikalus, bet dažnai lenkiškoje, kaip man rodėsi, dvasioje. Budrys pažymėdavo vietą „Tilžė“, iš kur būk rašoma. Vėliau man paaiškėjo, kad Budrio būta mūsų Adomaičio-Šerno, kuris nuo Varpo laikų tapo didelis savo raštijos (lietuvių) darbuotojas.

Minimas laiške rusų rašytojas Saltykovas, slapyvarde Ščedrin, savo kūriniais buvo tiek nudirbęs ir tiek buvo garsus, kad apie jį netenka man čia aiškinti. Skliausteliuose nurodytas Ščedrino veikalas „Pompadury i Pompadurši“.

12. Maskva 10 kovo 87 m.

Mielas Matjošiuk! Ačiu, kad teikeisi atleisti man kaltę; (aš misliju, matai, kad atrašei, tai ir atleidai), aš-gi iš savo pusės prisipažįstu kaltu ir persiprašau. Bet ne teip labai ir aš kaltas, kaip tai rodosi: kad bučia žinojęs, ką aš teip tav reikalingas, tai tikrai galiu sakyti, kad bučia teip neapsiėjęs; Terc. man sakydavo, kad tu nori su manim pasimatyti, bet apie reikalingumą nė žodžio; aš-gi teip pat labai norėjau pasimatyti, bet nemokėjau, kaip reikia, padaryti; iš viso matai, tik 3 syk buvau Senapilėje. Turiu dar ir tai pasakyti: jei aš tav toks buvau reikalingas, tai reikė nesididžiūti ir atvažiūti pas manę; amžiną atilsį Puišys (girdėjau jau pas Abraomą) teip ir padarė: atvažiavo pas manę, pabuvo dvi dieni ir išsišnekėjova apie viską. Bet gana apie tai, kaltas ir prašau dovanoti!

Žinodamas, kad gauni mano laiškus, papasakosiu apie musu draugystės gyvenimą. Šymet musu dr-ė gana pasidaugino: iš viso dabar 25 vyrai; kadangi teip daug vyru, už tai turėjome išrinkti perdėtinį, kad butu šioks-toks parėdkas; perdėtiniu išrinko manę; kasierius po senovei Mašjotas; knigininkas — Vilkutaitis. Budamas perdėtiniu aš ex ipso turėjau rupitis daugiaus apie dr-os reikalus. Pirmiause užsimaniau įvesti tokį įstatymą, kad kiekvienas sąnarys - studentas turi parašyti populiariškai ant metų nors vieną referatą; pakalbėjau plačiai sykį ant susirinkimo ir visi tiko ant to. Tas įstatymas pasirodė gana naudingu: iki galui metu prisirinks apsčiai rašteliu; iki šiam laikui jau pasirodė ne mažai — iš tu išskaitysiu tav tik geresnius:

1) Kriščiukaičio — „Musu ponai“ — čia jis jůkingai aprašė šaltyšių ir loviniką; b) „Ugnis negesoma išsiplečia“ — italpą paėmė iš L. Tolstojaus.

2) Krišč. ir Vilkut. išvertė — „aprašymą Juškos gyvenimo“ parašytą Krajuje — Baudouin de Court.

3) Lozoraitis parašė pasaką — „Meškos ir vilkai“, kur jis aprašė trumpai prietikius Gudu su Lietuviais ir „Individualizmas politiškoje ekonomijoje“.

4) A. Kraučunas pradėjo rašyti iš Tolstojaus „Sokratą“ ir Zlotovr. „Beprotis“.

5) P. Matulaitis labai gražiai pradėjo aprašinėti „naudingus žmogui gyvulėlius“: kurmį etc.

6) Razvickas — „delko pas mus javai atpigo?“

7) Mačys — Bendrijos savitarpinės paskolos (ссудо сбер. товар.) ir Bakužėlė.

8) Ant galo turiu priminti savo „Keli žodžiai apie prekystę ir amatus“.

Pats dabar, man rodosi, pripažinsi, kad gana darbščiai elgemėsi. O dar reikia žinoti, kad mažesnė pusė rašo; daugumas dar parašys, tai-gi iki galui metu dar prisirinks. Neturėdami kur dėti savo medegos įsitaisėme užrašus, kur kiekvienas turime įrašyti savo referatą. Kasierius labai gerai varo savo dalykus: moka priversti mokėti į kasą ir prieš Kalėdas prisirinko netoli pusantro šimto rublių; paskui prireikus pinigų, beveik visus išskolinome, dabar gi vėl jau yra kelios dešimtys. Turėdami tiek medegos dvasiškos ir šiek tiek medegiškos pradėjome mislyti, ką geriaus padaryti. Štai pereitą sykį Mašjotas užkalbino, kad mes pradėtume rupitis, ar negalima bus atgaivinti „Aušrą“; ir sutarėme šeip: Aušra išėjo už pinigus ne skaitytojų, tiktai mylėtoju Lietuvos, kaip antai Kraučuno ir kitu tokiu; jei išeitu naujas laikraštis, jis teip-pat negalėtu išeiti už skaitytoju pinigus, nes sunku jam platitis Lietuvoje; užtai galima tikėtis tiktai ant tu pačiu Lietuvos mylėtoju; jei galima bus nů ju pririnkti gana skatiko, tai galėsime mislyti ir apie laikraščio išleidimą. Už tai mes sutarėme susirašyti su visais Lietuviais, kur tik žinome kokį esantį, ir užklausti: kiek pinigu kiekvienas galės dastatyti ant to dalyko; dabar tik laukiame jau atsakymu. Prie tam, kad nė vienas nesibijotu kad pinigai neprapultu, mes paaiškiname, kad rėdyku galima bus išrinkti vėl kad ir tą patį Mikšą, kuris turės nuolat garsinti laikraštyje kiek gavo pinigu ir kiek ant ko išdavė. Vakar gavome naujus numerius „Liet. Balso“ iš Amerikos; ten radome žinių, kad Mikšas ir Veyeris ketina atgaivinti Aušrą; labai linksma žinia ir mes tůjaus susinešime su jais, kad gatavi prisidėti prie jų ir kad jie nemislytu, ką mes mislijame konkurenciją daryti (Mes, matai, apie jų norą dar nieko nežinodami, nurašėme pas Veierį, užklausdami, kiek pareitu už spausdinimą etc.). Gal ir tu ten pas savę turi turtingu Lietuviu; jei turi, tai kalbink, tegul prisideda prie teip garbingo ir reikalingo darbo. Jug, žinai, kad „A.“ užgeso delto, kad nebuvo pinigu; užtai, jei ji nori vėl žibėti, tai mums reikia rupitis, kad ji galėtu aiškiai ir ilgai žibėti! Teip dabar gali matyti, kad mes nesnaudžiame ir kiek galime krutame.

Daugiause galima tikėtis ant Krišč.; kiek galiu dabar spręsti, aš tikiůsi, kad tai bus musu garsusis „belletristas“. Gal žinai, jis dar budamas gimnazijoje parašė: „Kaimo moksliny-

čjoj", šįmet jis mums tai perskaitė; tas jo raštelis atspausdintas šiumetiniame kalendoriuje. Tokios tai svarbesnės žinios.

Delko tu šiteip rašai: „dabar kas-žin ar pasimatysime kada?" Tur buti, tu neketini jau suvis grįžti į savo kraštą, jei teip rašai. Vienog tavo mokama su Lenkais elgtis, jeigu teip gali ponauti! Parašyk greičiau, jei gali, aš, matai, norėčia turėti žinių apie tai, ką klausiau (t. y. apie medeg. pašalpą del išdavimo laikr.) iki kitai nedelei, t. y. iki 8/20 Kovo, nes tůmet musu susirinkimas.

Tům tarpu likk sveikas, dručiai tavę bučiůju.

Davidov. ir Zablockiui labos dienos *Petras.*

Antrašas: (Срѣтенка Ащеуловъ пер, №№ „Русь" № 2.

Aušrai užgęsus Jankus išdavinėjo „Garsą"; dr-ė jį turi, bet tai suvis niekai laikraštis. Amerikoje atspaudino dramą: „Patkulis"; ketina pastatyti ant scenos po Velyku; mes ketiname išsirašyti.

12 §.

Laiškas 12 N.

Laiško 6-je eilutėje primintas „Terc." tai gydytojas Tercijonas, kuris baigė Maskvos universitetą 1885 m. ir apsigyveno Mariampolėje, užsiimdamas laisva gydytojo praktika. Vasaromis tekdavo su juom matytis. Tercijonas buvo labai malonus asmuo ir geras gydytojas. Kadangi jis studentaudamas gaudavo krašto apsaugos (karo) ministerijos stipendiją, tai už ją turėjo atitarnauti kariuomenės gydytoju, kai vyriausybė pareikalaus. Dviem ar trims metams praslinkus, Tercijonas tapo paskirtas kariuomenės gydytoju į Sevastopolį, kur aš mačiausi su juo 1892 m. gruodžio mėn., važiuodamas su žmona į Turkestaną. Rusijos karui su japonais iškilus, Tercijonas tapo paskirtas į frontą ir mirė Tolimuose Rytuose. Laurynas Tercijonas buvo labai draugiškas vyras. Kai aš pirmą kartą važiavau Maskvon, jis su Antanu Vilkutaičiu (mirė Kaukaze susis. inžinierium) užvažiavo į mano tėviškę, kad kartu su jais galėčiau važiuoti; juodu pernakvojo pas mus. Tercijonas, kaip labai draugiškas, daug kalbėjosi su mano mama ir kitais namiškiais ir ramino juos, besigailinčius manęs išvažiuojančio į tolimus kraštus.

Dr. L. Tercijonas

Maskvoje, mudviems su Jablonskiu kartu gyvenant, Tercijonas labai dažnai užeidavo pas mudu, net rytais, kaip kuomet buvo jam patogu, einant į darbą, ar pareinant iš darbo pakeliu. Pirmiems mano mokslo Maskvoje metams baigiantis, aš susirgau pilvo kataru. Tercijonas išrūpino man universiteto lėšomis dešimts mineralinio vandens butelių, kuriuos aš parsivežiau namon ir vasarą gėriau. Gyvendamas Mariampolėje, Tercijonas buvo rūpestingas gydytojas, apsistodavo ties žmonių sveikatingumo klausimais ir, pvz., kaimiečių dažnus pilvo ligomis susirgimus jis man aiškino neracionaliu, ypač „gavėnios" metu, maitinimusi, pasninkavimu; Rusijoje gyvendamas, Tercijonas nenutraukdavo ryšių ir santykių su savo draugais ir savo kraštu.

Šio laiško turinys yra visai aiškus. Kai buvo svarstoma mūsų draugijos įstatų tasai straipsnis, apie kurį kalbama laiške, vadinant jį „įstatymu", daugiausia priešinosi tos taisyklės priėmimui Stasys Matulaitis (dabar Minsko univ. profesorius), gi straipsnį priėmus jis buvo vienas uoliausių taisyklės vykdytojų.

13. Maskva d. 13 Rugsėjo 87 m.

Mielas Matjosziuk! Gana seniai jau gyvenu Maskvoje, bet vis neprisirengiau tav paraszyti; antra gryžus, laukiau naujienu. Mažai sulaukiau, bet vieną turiu labai svarbią ir smagią. Budamas dar namieje gavau programmą naujo lietuviszko laikraszczio, vardu „Szviesa". Labai nudžiugau, kad Lietuviai vėl pradeda krutėti; dabar jau žinau, kad iszeje jau pirmas numeris; pats dar nemacziau; bet žinau, kad yra Maskvoje ir neužilgo gausiu paskaityti. Reikia tikėtis, kad szitas laikrasztis tvircziau stovės, kadangi Lietuviai, pasimokinę jau sykį, bus iszmintingesni ir nesigailės keliu rubliu, kaip tai darė su „A."; („Szviesa" kasztûja ant metu 3 r. per persiuntimo per rubežiu), antra, ji stovės tvircziaus ir delto, kad neketina kelti vaido su kunigija. Raszau asz tau apie szitai norėdamas ir tavę nudžiuginti; bet kas žino ar labai palinksmis tave ta žinia; asz teip abejoju delto, kad per dideliu ponu tu man pasirodei paskutinį sykį. Seniai, nes trys metai, asz buvau tavęs nematęs; bet suvėjus mudviems man pasirodė, kad tu daug atsimainei ir del manęs į blogesnę pusę, nė kaip buvai iszeidamas isz gimnazijos. Gal asz nepažinau gerai, neprisižiurėjau, nes trumpai matėmes, bet iszreiszkeu tą įspudį, kokį asz apturėjau tą dieną. Isz visko „ponas" ir gana; užtatai, sa-

kau, ir žinia apie Szviesą, kas žin, ar patiks, nes musu dalykas demokratiszkas; o jeigu demokratas pavirsta į aristokratą, tai retai esti prilankus tokioms idejoms. Asz pažinojau Mat. Pranckeviczią, sunų ukiniko, kuris budamas mažas kiaules ganė, bet suvėjus szimet to savo pažystamo ir mano draugo neradau. Gal asz klystu; tai priežastis to bus trumpas pasimatymas; nežiurėk ant szitu žodžiu kaip ant iszmetinėjimo, tiktai kaip ant iszreiszkimo mano įspudžio (впечатлѣнія).

Dabar paklausiu tavę: kas girdėti pas tavę; paraszyk, kaip einas, ar sveikas tavo broliuks Aleksandra.

Tům tarpu likk sveiks; laukiu atsako *P. Leonas.*

Adresas: Грузины, Курбатовскій пер. д. Россоловкой.

Labas dienas siunczia A. Kriszcziukaitis.

14. Maskva 1887 m. 5/XI.

Mielas Matjosziuk! Žinau labai gerai, kad jau supykęs ant manęs, nes tiktai delto ir neatraszai. Bet tikėdamasis, kad per ilgą laiką jausmas nutils, ir tu kaipo vyras atsiminsi, kad už jůkus nėra ką pykti, bet reikia jůkais atsakyti, atleisi man kaltę ir vėl po senovei man raszinėsi. Turėdamas tokią viltį ryžausi paraszyti tav szį-tą. Žinoma, jei ant szito laiszko neatsakysi, tai tůkart aiszkiai suprasiu, jog su tokiu menku sutvėrimu kaip asz tu nenori susidėti, nė sznekėti, tada ir asz perstosiu ant nieku pinigus leidęs.

Pereitą sykį asz tau atsiunczіau programą „Sz.“, o iki sziam laikui pasitaikė ir pirmą numerį perskaityti; per daug klerikaliszkas, bet kaip geresniu nėra, tai gana ir tokio; o gal toliaus ir pasitaisys. Girdėjau, kad ant 1888 m. iszeis geras kalendorius. Amerikoj spaudina istoriją — iszversta Konstanc. Skirmunt, apie kurią gal girdėjai; gana graži knigutė. Trupinėliui paminklą neužilgo pastatys. Tas naujas laikrasztis platinąsis gana gerai, nes ir kunigai jį palaiko.

Isz Senapilės jokiu naujienu neturiu; žinau tik, kad in pirmą klassą labai mažai priėmė, betgi kelis mužikus priėmė. Kr. turi tům tarpu kokį ten menką uždarbį. Man szimet žada sugražinti stipendiją. Tům tarpu likk sveiks, laukiu nů tavęs atsakymo *P. Leonas.*

Грузины, Курбатовскій пер. д. Сверковской(?).

Kriszcziukaitis siunczia labas dienas.

13 §.

Laiškas 13 N. Iš laiško matyti tai, kas mano buvo visai užmiršta, būtent, kad 1887 m. vasarą mudu su M. Pranckevičium buvome pasimatę Lietuvoje, tur būt, Mariampolėje. Kadangi M. Pranckevičius gyveno gana turtingoje profesoriaus lenko šeimoje, tai matyti ir pasidavė įtakai, kuri žymiai pakeitė jį, kas ir nurodoma, kaip mano gautas įspūdis. Šis laiškas nėra reikalingas platesnių aiškinimų.

Laiškas 14 N. Laikraštis „Sz.“, kuris yra minimas laiške, yra „Šviesa“. Trupinėlio (Petro Armino) paminklui Mariampolės kapinėse statyti buvo renkami panigai, dėdavome ir mes studiozai, todėl ir buvo mano rašoma apie tai Pranckevičiui. Dėl žinios, kad į Mariampolės gimnaziją priėmė maža vaikų, bet visdėlto pateko ir keli mužikų sūnūs, reikia paaiškinti. Kai man būnant 6-je gimnazijos klasėje, Mariampolės gimnazijos direktorium tapo atsiųstas Sierno-Solovjevič, griežtas „obrusitelius“, jis ėmėsi nežmoniškų priemonių, kad būtų kuo mažiau mokinių, pvz., egzaminuose nemielaširdingai „pjovė“, ir gimnazija, kurioj prieš jam ateisiant buvo apie šešis šimtus mokinių, jam pabuvus trejis metus, turėjo tik apie 200 mokinių. Ir iš švietimo ministerijos ėjo vis žiauresni ir žiauresni parėdymai, kurie siekė apsunkinti jaunuomenei, ypač neturtingųjų ir mažiau pasiturinčių šeimų vaikams, gauti švietimą gimnazijose. Dar labiau buvo sunkinamas maža pasiturintiems įstojimas į universitetus. Labai pagarsėjęs buvo švietimo ministerio Deljanovo aplinkraštis, kuris populiariai buvo vadinamas „cirkuliar o kucharkinych detiach“ (aplinkraštis apie virėjų vaikus). Šitokios vyriausybės priemonės švietimo srityje ir mano turėta galvoj, rašant aukščiau priminįtą sakinį. Baigdamas savo paaiškinimus, turiu pasakyti, kad mano susirašinėjimas su M. Pranckevičium vėliau nutrūko ir, kai baigę universitetą ir aš ir jis tarnavome teisingumo ministerijos žinyboje, aš tik iš įsakymų apie paskyrimus tarnybon ir iš teisininkų kalendoriaus žinodavau, kur ir kokią tarnybą turi mano buvusis labai artimas draugas.

Kaune, 1934. XII. 25 d.

P. Leonas

V. Dokumentai.

KUN. A. PABRĖŽOS OFICIALUSIS NEKROLOGAS

Kun. A. Pabrėžai mirus, valdęs tuo laiku Žemaičių vyskupiją kun. Jonas Krizostomas Gintila visiems klebonams išsiuntinėjo oficialų žemiau spausdinamą pranešimą apie jo mirtį. Tačiau priešingai įsivyravusiai tradicijai nepasitenkinta čia vien trumpu pranešimu apie mirusį ir pavedimu jo kunigų maldoms, bet duota ir platoka jo charakteristika, daug platesnė, negu paprastai panašiomis aplinkybėmis buvo duodama net mirus katalikų bažnyčios hierarchijos viršūnėms. *Vac. B-ka*

Joannes Gintyłło Vicar. Capitularis.

Rndus Dnus Ambrosius Pabreż, prius et presbyter saecularis multis annis ecclesiae Dei serviebat, postmodum habitu tertiae regulae fratrum minorum S. Francisci de observantia in Monasterio Kretingensi assumpto, omni virtutum genere manens, nunquam intermittebat verbum Dei praedicare, catechisare, confessiones audire, infirmos visitare; reliquum vero tempus quod superat, orationi, lectioni et scriptioni dabat. — Deinde aetate et laboribus confectus et sacramentis provisus, die 30. elapsi Octobris in eodem monasterio Kretingensi plus quam octogenarius laudabilem vitam finivit, multis manuscriptis, tam sacris, tam profanis in lingua Samogitica relictis. — Pro anima illius, singuli Sacerdotes tres missas, clerici vero tria officia defunctorum absolvere ad mentem legis diocesanae teneantur, siquidem et ipse, dum viveret, similia officia pietatis erga defunctos presbyteros saeculares persolvere minime omiserit. — Datum Olsiadis die 19. Novembris 1849 a.

GEN.-GUBERNATORIAUS NAZIMOVO 1863 M. KOVO 6 D. ĮSAKYMAS

Prilijpimas Wilniaus Wajskawa, Gradna, Kauna ir Minska Ienerol-gubernatoriaus.

Walszczioniszkims ir Kajmiszkims Užriedimams.

Redąntesis Senatas atsiunti pas mani del apskielbima Prisakimą Iomilestas Imperatoriaus apej spasabus ant palęgwinima ir paskubinima partraukima prideremu susineszimu tarp bajoru ir irkurtu (!) ant ju žemiu doczesnaj-prigulęcziu walszczionu, par spasaba iszpirkima szitajs pastarajsejs žemiu ju dalika su paszalpa Wiriausibios.

Rjedikles iszduotas par szitą Prisakima, prigul pri gubernijų, Aukszcziausej patikietu mana Rieduj, kuriose walsczionaj, pagal sawa wargdienistes ne atrada ligsziolej nejokie iszgalejma darit iszpirkimą žemiu del destes nepritinkantej aukszta iszbrąnginima walszcziniszku (!) daliku ir kitu pajnaszcziu, ant kuriu ije ne wiena karta padawineja skundas Redąntemiems Waldžioms.

Szita nauja Iomilestas mejle pritajko walszczionu, darodąncziu tuoj temptą ir nesiuobojęti pasidawimą Tronuj ir Tewiszkej, tegul užteks jems už pargalema darodima, jog tiktaj nug gausios mejles Iomilestas Wieszpaties Imperatoriaus ir Jo Tewiszka rupinimos ije gal łaukt kajp dabaresąn-

cziose, tejp ir atejnąncziose łajkuose wisuokiu geribiu, kurios, be prigawima kitu stonu, gal ant wisaduos užtwirtinti gierą pagiwenimą jų giminies ir łajmą ju pakaleniu.

Jenerołs-Adjutantas Nazimovas.

Wilnius, 6 diena menuo Kovas 1863 metu.

Печатано, по распоряженію Начальства, въ Виленской Губернской Типографіи.

KELI SKUNDAI PRIEŠ TUMĄ-VAIŽGANTĄ 1902 M.

Karšto temperamento J. Tumas-Vaižgantas, nevengdamas griežtesnių žodžių, nekartą susikirsdavo su lenkiško nusistatymo senesniosios kartos kunigais. Nekartą jis buvo dėl to ir skundžiamas. Ypač jį skundė Kuršėnų klebonas kun. A. Eidimtas, kurį Tumas yra pavadinęs profesionaliu kunigų įdaviku vyskupui (Mūsų Senovė 1921 I p. 13). Tuo jis jau buvo pagarsėjęs, nes ir vietos bajorai jį pašiepdavę tarpusavyje literatu, nes stropiai redaguodavęs skundus (žiūr. A. Merkelis, Juozas Tumas Vaižgantas 1934 p. 100). Patsai Tumas vienoje vietoje šiaip rašo: „....visai aiškiai išdėsčiau pavyskupio Baranausko neigiamąją rolę mūsų kultūros ūgyje 1901 m. per Didįjį Jubiliejų Viekšnių klebonijoje akyse dekano Zaleskio, kleb. Račkausko, kleb. Eidimto ir daugybės kitų, kurie laikės neitraliai. Už tai ir už kita ką panašu buvau 1902 m. paduotas Konsistorijos teisman" (J. Tumas, Antanas Baranauskas 1924 p. 80). Plačiai apie tuos dalykus rašo A. Merkelis savo monografijoje apie Vaižgantą. Žemiau spausdiname kelis skundus prieš Tumą, kuriuos iš Kauno kunigų seminarijos bibliotekos pateikė K. Sendzikas, išvertęs juos iš rusų kalbos. *Red.*

1. Kun. Antano Eidimto skundas

Jo Ekscelencijai Ponui Telšių Vyskupijos Vyskupui M. Paliulioniui
Kuršėnų klebono Raportas.

S. Peterburgo Rymo-Katalikų Labdarių Draugijos 1901 m. kalendoriun kun. A. Dambrauskas ir S. Peterburgo lenkų laikraštin „Kraj" (1902 m. N 1) kun. Juozas Tumas yra įdėję, gindami mūsų išgarsėjusią litvomaniją, savo straipsnius apie a. a. vysk. Volončevskį. Iš tų straipsnių krypties aiškėja, kad jų autoriai, prisidengę vysk. Volončevskio vardu, vadovauja naujausiam lietuvių sąjūdžiui vyskupijos dvasiškijos, o ypač jaunosios kartos tarpe. Pastarasis iš tų straipsnių, kurs yra pirmojo tąsa ir papildymas, turi, tiesa, krikščioniško išviršinio pobūdžio, betgi tuo pat metu matyti ir jo išvidinis mechanizmas, kurio variklis yra melagingas apšvietimas su savo išimtine humaniškumo morale. Tame straipsnyje vyskupui Volončevskiui be ceremonijų priskiriamos pažiūros lietuvių rašytojo ir patrioto Daukanto, garbinusio pagonybės idealus, kaip ir daug dabartinių tariamai apšviestų katalikų. Dėl dalyko vykusio išrinkimo ir pritaikymo, o taip pat dėl dėstymo lengvumo ir dailumo straipsnis žavi ir palankiai nuteikia naujajai lietuvių idėjai tikinčiuosius ir laisvamanius skaitytojus. Minimo straipsnio autorius kun. Juozas Tumas, neabejotinai gabus publicistas, yra, vis dėlto, perdaug nepatikimas kaip krikščionis ir pilietis. Jis praėjusią vasarą išsitarė netikįs Eucharistijos paslaptimi ir laikąs ją komedija, ką aš sužinojau labai neseniai iš vieno patikimo parapijiečio, kuris atsitiktinai nugirdo tą liūdną prisipažinimą. Per šių metų Velykas, būdamas vienuose garbinguose namuose, pasiuntė Romą

velniop[1], o kiek anksčiau tuose pačiuose namuose ir dar prieš tai Viekšniuose dekanato dvasiškijos, susirinkusios 1901 jubiliejinių iškilmių proga, akivaizdoje viešai pareiškė savo mintis, kurios yra pavojingos visuomenei. Dar nėra metų, kai aš esu asmeniškai pažįstamas su kun. Juozu Tumu, o jau jis sudarė man slėgiantį geležinio ir laisvamanio lietuvių veikėjų vado įspūdį. Laikau garbe apie tai pranešti Jūsų Ekscelencijai.

Kuršėnų klebonas kun. Antanas Eidimtas.

Nr. 209. Kuršėnai, 1902 m. gegužės 11 d.

2. Kun. A. Eidimto antrasis skundas

Aš, kunigas Antanas Eidimtas, Kuršėnų klebonas, patvirtindamas ir papildydamas raportą N. 209, Jūsų Ekscelencijai įteiktą praėjusio gegužės m. 11 d., parodau, kad 1901 m. jubiliejinių iškilmių metu Viekšniuose aš buvau liudininku ir girdėjau, kaip kun. Juozas Tumas kreipėsi į susirinkusią dekanato dvasiškiją maždaug tokio turinio kalba: „Vyskupas Baranauskas yra intrūzas ir niekam netinka. Jis gailisi dirbęs lietuvybei ir visus tuos darbus laiko tikra sugaištim. Tai renegatas. Aš gi niekada nebūsiu lietuvybės išdavikas. Mano „Tėvynės Sargo“ 2000 egzempliorių skaito lietuviai. Tauta supras ir įvykdys mano idėjas. Jokia jėga to sąjūdžio nesustabdys. Reikalaujame iš dvasiškijos, kad ji ir namie ir zakristijoje neleistų kitos kalbos, kaip tik lietuvių. Dvarininkus priimti lietuvių kalbą priversime kova ekonominėje dirvoje. Tai turi įvykti. Tegul mane užmuša arba pakaria, bet į mano vietą stos šimtai tokių liaudininkų“. Pastaruosius žodžius ištardamas su patosu, kalbėtojas leido visiems suprasti, kad jis stovįs stiprios partijos priešakyje ir kad, besiekdamas savo sumanymų, nesivaržysiąs dėl priemonių. Visus suminėtus kunigo Tumo tvirtinimus girdėjo tarp kitų ir p. Adomas Jačinauskis, Varšuvos Romos Katalikų Dvasinės Seminarijos rusų istorijos ir literatūros profesorius.

Praėjusį rudenį, kai kun. Tumas jau buvo užmezgęs ryšius su Šiaulių lietuviukais, jis buvo labai patenkintas ir kartą, užtikęs mane vieną bute, pagrasino pirštu, sakydamas: „Na, na, pamatysi kas bus“. Aš kurį laiką laukiau to „kas bus“, ir išgirdau, kad Šiauliuose buvo išlipinti kurstomi lietuviški atsišaukimai po lietuvių baliaus, kuriame ir jis dalyvavo. Tą patį rudenį antrą kartą jis rado mane namie su vikaru kun. Gudeliu ir vietos vaistininku ponu Kozmianu. Kun. Tumas tuojau ėmė kalbėti apie lietuvybės reikalus. Ponas Kozmianas nutraukė jo kalbą, atsakydamas: „Iš tų šiaudų nebus grūdų“. — „Taip, grūdų nebus, bet kraujo tai bus“, — pridūriau aš, turėdamas mintyje lietuvių veikėjus, apie kuriuos tada buvo kalbama, kad jie kurstą žudyti dvarininkus ir klebonus. Kun. Tumas sarkastiškai šyptelėjo ir tarė: „Nė kiek nekenks nuleisti kraują tam, kas jo per daug turi; be aukų gero nebus“. — Tai pasakęs, jis tuojau atsisveikino ir išėjo. Ponas Kozmianas jo žodžius palaikė tauškalais, o kun. Gudelis negudriai mėgino užtušuoti jų kruviną reikšmę. Ta-

[1] A. Merkelio knygoje apie Vaižgantą šis epizodas taip aiškinamas: „Vieną paprastą vakarą Lapkasiuose kun. J. Tumas bent kiek buvo gėręs ir su šeimininku ginčijosi apie kažin kurią ten encikliką. Jiedviem besiginčijant pasirodė tarnas ir paprašė vakarienės. Kun. J. Tumas, norėdamas pertraukti ginčą, juokais pasakė „Rzućmy ten Rzym do licha, lepiej chodźmy wódki napić się“ (p. 117—118). *Red.*

čiau aš juos supratau ir dabar suprantu kaip kruviną grasinimą man už tai, kad aš nepritariu lietuvių veikimui. Dar neseniai, šių 1902 m. baiandžio 22 d., kun. Tumas, būdamas vienas su manimi, priminė man savo reikalavimą, kad aš namie ir zakristijoje tekalbėčiau lietuviškai, ir tai kažkokio įsakymo tonu: „Mes reikalaujame“ ir t. t.

Ne vieną kartą kun. Tumas duodavo man pagrindo abejoti ir aš galutinai įsitikinau jo religiniu neištikimumu, kai p. Aleksandras Davaina-Silvestravičius pranešė man, kaip kun. Tumas pas jį Lapkasiuose nerimtai išsitarė apie Romą ir kai Jokūbas Bereznickis atpasakojo man atsitiktinai nugirstą kun. Tumo nuomonę apie Eucharistijos paslapti. Kun. Tumas, kaip jis pats, mudviem vieniems esant, išsipasakojo, pasipažįstąs su antireliginių brošiūrų „Smertis“ ir „Parmazonas“ autorium[2]. Kalbėdamas apie tas brošiūras ir siūlydamas kam nors pasisakyti, jis priduria, kad jis ir jo šalininkai veda kovą prieš partiją...[3]

3. Kun. Juozo Zaleskio raportas

Jo Ekscelencijai Ponui Telšių arba Žemaičių vyskupijos Vyskupui Paliulioniui

Viekšnių Dekano Raportas.

Pateikdamas kvotą apie kun. Tumą, laikau garbe paaiškinti, kad jo žodžiai, surašyti Kuršėnų klebono parodymuose, buvo pasakyti viešame susirinkime apie trisdešimčiai dvasininkų ir p. Adomui Jačinauskiui girdint po vakarienės 1901 m. rugpiūčio 16 d. jubiliejinių iškilmių metu.

Kai kun. Tumas vyskupą Baranauską pavadino intrūzu ir niekam netinkamu žmogui, aš tuo laiku nebuvau ir to negirdėjau. Bet kai jis vysk. Baranauską išvadino renegatu, lietuvybės išdaviko prasme, tai aš tuos žodžius girdėjau, o taip pat girdėjau ir visus po tų žodžių vykusius išvadžiojimus, kurie yra užrašyti tuose pat Kuršėnų klebono parodymuose, ir aš visa tai patvirtinu.

Kun. Tumas kalbėjo, kad dvarininkus priimti lietuvių kalbą būsią galima priversti kova ekonominėje dirvoje, kad jo laikraščio išplatinama 2000 egzempliorių ir kada tauta suprasianti, tada visa įvykdysianti. Atsakydamas jam į tai, aš nurodžiau, kad jam jau nieko kito nebelieka, o tik susirinkti gaują, apsiginkluoti durklais ir revolveriais ir eiti dvarininkų žudyti; pridūriau: „Atsiminkite, kunige Tumai, kad esate katalikų kunigas, todėl būkite geras kunigas, o ne kenksmingas litvomanas“. Po to kun. Tumas ėmė vainoti visus dvarininkus, o ypač kuršėniškius, iš kurių p. Jokubauskį, Silvestravičių ir Kybartą pavadino bedieviais. Tam prieštaravo Kuršėnų klebonas kun. A. Eidimtas.

Kun. Tumo kalba senesniesiems ir patyrusiems kunigams padarė labai nemalonų įspūdį, o jaunieji kunigai, matyti, buvo labai patenkinti. Kažkas man sakė, jog vienas iš jaunųjų kunigų vienam senesniųjų, pareiškusiam pasipiktinimą kun. Tumo kalba, pasakė, kad kun. Tumas iš dalies esąs teisingas (po części ma słuszność). Kuršėnų klebono raportą N 209, Jūsų Ekscelencijai įteiktą praėjusio gegužės m. 11 d., nurodytieji liudininkai patvirtino. Apskritai, tą Kuršėnų klebono raportą ir jo parodymus, suteiktus man šio liepos 5 d., laikau pagrįstus ir nekeliančius jo-

[2] Dr. S. Matulaitis. *Red.*

[3] Šio raporto tęsinys yra kituose lapuose, kurių nepavyko surasti bibliotekoje. *K. S.*

kių abejonių, nes klebonas šiame dalyke yra kompetetingas liudininkas. Kun. Tumas man visados atrodė neištikimas ir religiniu ir visuomeniniu atžvilgiu: bevesdamas šią bylą, dar labiau tuo įsitikinau. Šį savo raportą ir drauge siunčiamą kvotą laikau garbe nuolankiausiai pateikti Jūsų Ekscelencijos nuožiūrai ir parėdymui. Viekšnių Dekanas K. J. Zaleskis.

4. A. Davainos-Silvestravičiaus, J. Bereznickio ir J. Kozmiano parodymai

1902 m. birželio 5 d. Viekšnių dekanas kun. Juozas Zaleskis Jo Ekscelencijos Pono Telšių Vyskupo š. m. gegužės 19 d. raštu N 910 pavestas ėmė tirti kaltinimą, iškeltą prieš Micaičių filialistą kun. Juozą Tumą, ir apklausinėjo šiuos asmenis:

1) Aleksandrą Karolio sūnų Davainą-Silvestravičių, Kuršėnų parapijos Lapkasių dvaro savininką, 46 m. amžiaus, kataliką, kuris parodė, kad kun. Tumas, būdamas praėjusio gegužės m. viduryje Lapkasiuose, pranešė, kad jį iš Micaičių perkelia kiton tarnybos vieton ir kad jis užvažiavo pas mane į Lapkasius paklausti manęs, Davainos-Silvestravičiaus, ar aš nebuvau dėjęs pastangų, kad jį iškeltų. Kai aš jį įtikinau, jog aš čia nesikišau, jis išsitarė, kad tikrai žinąs, jog daugiausia prie to būsiąs prisidėjęs Kuršėnų klebonas kun. Eidimtas, kuriam jis niekados nedovanosiąs. Kai išvažiuojančio kun. Tumo aš paklausiau, ar Tumas, sužinojęs iškėlimo priežastį, ją ir man pranešiąs, tai jis pasakė: „Jei tik aš patirsiu, kas tokie kiti buvo drauge su kun. Eidimtu mano iškėlimo priežastimi, apie tai visi sužinos, nes aš triukšmingai atsiskaitysiu". Būdamas tuo laiku Lapkasiuose kun. Tumas buvo labai susierzinęs; todėl aš manau, kad tie jo žodžiai iš dalies yra tos jo nuotaikos išdava. Iš viso, kun. Tumas, mano manymu, yra nenusistovėjęs žmogus, kuris, būdamas atsidėjęs lietuvių tautos sąmoninimo idėjai, nekreipia dėmesio į tai, kad to jos „susipratimo" kėlimas paliečia ekonominių ir socialinių santykių sferą; taigi labai pavojingas idėjas, jei jas paskleisti tamsiose masėse. Aš manau, kad ilgainiui, kai kun. Tumas ne taip karštai apie savo idėjas galvos, jis supras, kokią nepaprastai žalingą įtaką gali turėti jo skleidžiamosios mintys. Kai dėl klausimo, ar kun. Tumas aštriai išsitarė apie Romą, pasiuntė ją velniop, tai, kiek atsimenu, jis taip pasakė per šv. Velykas. Kadangi jis tada buvo kiek dirbtinai pakeltoje nuotaikoje, tai nereikia rimtai žiūrėti į tuos žodžius[4]. Dvarininkas Al. Davaina-Silvestravičius.

2) (Birželio 6 d.) Dvarininkas Jokūbas Adomo sūnus Bereznickis, 53 m. amžiaus, katalikas, Kuršėnų parapijietis. Maždaug prieš metus užėjau į Kuršėnų kleboniją su reikalu pas vietos vikarą kun. Gudelį. Priėjęs prie jo buto, išgirdau gana gyvai kalbantis. Nenorėdamas sukliudyti, vidun nėjau. Belaukdamas pašnekesio galo, netyčiom nugirdau, apie ką buvo kalbamasi. Smulkmenų nebeatsimenu, bet žinau, kad kun. Tumas aiškino tikėjimo dogmas, o ypač Eucharistijos dogmą. Gerai teišgirdau šiuos kun. Tumo žodžius: „Jei aš netikiu, tai niekas manęs negali priversti tikėti ir niekas negali manęs įtikinti". Bute buvo tik kun. Gudelis ir kun. Tumas. Tačiau aš puikiai atsimenu, kad kun. Gudelis nieko nekalbėjo. Iš klebonijos aš išėjau su tuo įspūdžiu, kad kun. Tumas yra netikįs žmogus, ateistas. Daugiau aš nieko nebežinau. Jokūbas Bereznickis.

3) Jonas Jurgio sūnus Kozmianas, provizorius, Kuršėnų vaistinės

[4] Parodymai kvotos lape rašyte paties A. Davainos-Silvestravičiaus ranka. *K. S.*

savininkas, katalikas, 48 m. amžiaus. Praėjusių metų gruodžio mėn. aš buvau kartą Kuršėnų klebonijoje. Tenai tarp vietinio klebono kun. Eidimto, kun. Tumo ir manęs prasidėjo tarp kitko kalba apie vadinamąją litvomaniją. Kai aš pareiškiau savo nuomonę, kad litvomanija — tai tuščias darbas, kun. Eidimtas atkirto: „Kas bus, kas nebus, o kraujo praliejimas tikrai bus!“ Į tai kun. Tumas atsakė: „Jeigu jo, t. y. kraujo, kas nors turi daug, tad nebloga būtų jo sumažint!“ Tačiau aš esu tos nuomonės, kad kun. Tumas taip išsitarė tik taip sau, juokaudamas. Provizorius J. Kozmianas.

Bereznicki ir Kozmianą kvotė Viekšnių dekanas kun. J. Zaleskis.

5. A. Davainos - Silvestravičiaus papildomieji parodymai

Jo Prakilnybei Ponui Viekšnių Dekanui.

Papildydamas savo vakarykščius parodymus, laikau garbe pranešti dar tai:

Aš, dvarininkas Aleksandras Karolio sūnus Davaina-Silvestravičius, katalikas, Kuršėnų parapijos, Lapkasių dvaro savininkas, 46 m. amžiaus teikiu šiuos parodymus: Kunigą Juozą Tumą aš pažįstu jau keletą mėnesių, nes jis, begyvendamas Micaičiuose, keletą kartų buvo pas mus Lapkasiuose. Tačiau mūsų pažintis nėra artima ir todėl apie jo būdą ir veikimą asmeniškai nedaug težinau. Pasirodė jis žmogumi, karštai atsidavusiu lietuvių tautos savarankiško gyvenimo vystymosi idėjai. Į mano paklausimą: ar jis nesistengia visuomenę atitraukti nuo tų kelių, kuriais ji ligi šiol eina, jis pareiškė, kad jis ir jo partija daugiausia dedą pastangų šviesti tautą tautinėje dvasioje. Praėjusį kovo mėn. man būnant Micaičiuose ir besikalbant apie lietuvių partijos siekimus, pavojingus visuomenės ramybei, jis pasisakė priklausąs klerikalinei grupei, kuri kovojanti su jai priešinga radikaline ir kad jai dažnai tenką pasisakyti prieš įvairias brošiūras ir leidinius, kuriuose skelbiamos visiškai adverniškos ir nekrikščioniškos mintys; čia pat jis ir išvardino keletą tokių leidinių. Šiurkščiai ir nepagarbiai jis atsiliepė apie Romą, kiek atsimenu, mano namuose per šv. Velykas karštame pašnekesyje, o be to, būdamas truputį dirbtinai pakeltos nuotaikos. Todėl tiems jo žodžiams, tarp kitko įterptiems į pašnekesį apie kitokius dalykus, mano nuomone, negalima teikti reikšmės. Iš viso, kun. Tumas pasirodė man esąs dar nenusistovėjęs žmogus, nepaprastai gyvo temperamento, ir todėl daugelį priskiriamų jam posakių, manau, reikia laikyti tojo gyvumo išdava, kuris neleidžia jam apsvarstyti siekimų pasekmes, kurios gali būti pavojingos visuomenei. Dvar. Al. Davaina-Silvestravičius.

Lapkasių dv. 1902 m. birželio 6 d.

PETRAPILIO LIETUVIŲ STUDENTŲ DRAUGIJOS VALDYBOS IR VISUOTINŲ SUSIRINKIMŲ PROTOKOLAI 1908 II 20 — 1917 XII 3.

Lietuvių studentų organizacijos Rusijos universitetiniuose miestuose suvaidino labai žymią rolę lietuvių tautiniame ir visuomeniniame atgimime, tačiau, veikdamos slaptai ar pusiau slaptai, jos nepaliko aiškių, dokumentinių savo veiklos pėdsakų. Tik iš atskirų nuotrupų, laiškų, prisiminimų vieno kito atsitiktinai išsilikusio dokumento šį bei tą sužinome apie tą veikimą. Gal tuo atžvilgiu geriausia yra nušviestas seniausios tos rūšies organizacijų, Maskvos lietuvių studentų draugijos veikimas, prasidėjęs dar prieš

1863 m. Antra seniausia ir gausingiausia organizacija — Petrapilio lietuvių studentų draugija — palyginti yra daug mažiau už maskviškę nušviesta. Būdama iš pagrindų savišalpos draugija, ji tačiau turėjo ir svarbios visuomeninės reikšmės tiek savo narių organizuotu darbu, leidžiant lietuviškas knygutes (Petro Vileišio veikla), tiek organizuodama Petrapilio lietuvių koloniją ir ją kultūriškai keldama savo ruošiamais lietuvių vakarais, tiek materiališkai savo narius šelpdama ir apsaugodama juos nuo nutautėjimo. Kiek žymesnę rolę, ypač „Varpą“ steigiant, suvaidino ir Varšuvos lietuvių studentų draugija, paskiau Dorpato, pagaliau, jau spaudą leidus, Odesos, Kijevo, Charkivo (ji, rodos, protarpiais ir anksčiau veikė), Tomsko ir kt. Visos tos draugijos veikė slaptai, ir dėl to tiek maža duomenų jų veiklai nušviesti turime. Bet jau nuo 1905 m. revoliucijos daromos pastangos tų draugijų veikimą legalizuoti bent atskirų aukštųjų mokyklų ribose. Bene pirmoji legalizavosi Dorpato lietuvių studentų draugija. Maskvoje sukūrus pusiau studentų, pusiau šiaip inteligentų draugiją aukštųjų Maskvos mokyklų lietuvių studentams šelpti, atsirado savita nelegalios studentų draugijos legali ekspozitūra. Petrapilyje bene 1911 m. pavyko dalį draugijos legalizuoti universitete kaip lietuvių studentų zemliačestvo (vadino ją „žemietija“), kuri laikė save anos nelegalios draugijos legalia dalimi, panaudojama draugijos reikalams (draugijos biblioteka laikoma universitete, daliniai draugijos susirinkimai, kurie ir anksčiau buvo šaukiami puslegaliai universitete, atliekami universitete, provincijoje tos „žemietijos“ vardu ruošiami vakarai ir t. t.). Tačiau, kadangi universantai toje draugijoje sudarydavo tik dalį narių, tai daugumas narių pasilikdavo už legalumo ribų, o draugijos valdybos visą laiką buvo nelegalios. Karo metu daromos pastangos organizuoti tokią pat legalią draugiją kaip Maskvoje, tačiau pavyko jai gauti leidimą tik 1917 m. pradžioje. Draugija veikė vos vieną mėnesį ir po kovo mėn. pradžios revoliucijos ji savaime likvidavosi, nes studentų draugija pati galėjo legaliai veikti.

Veikdama nelegaliai, draugija uoliai saugojo savo archyvą, tačiau nuolatos pas atskirus narius įvairi medžiaga dingdavo. Ir tenka tik stebėtis, kad paskutinysis tos draugijos pirmininkas Jackus Sondeckis sugebėjo dalį tos medžiagos išsaugoti. Čia svarbiausi yra draugijos valdybos protokolai nuo 1908 m. kovo 3 d. ligi draugijos veikimo pabaigos 1917 m. gruodžio 3 d., su pertrauka 1910 m., ir visi, rodos, visuotinų susirinkimų protokolai nuo 1908 m. vasario 20 d. ligi 1916 m. lapkričio 13 d. Protokolai dabar saugojami VDU rankraščių skyriuje, kur juos atidavė J. Sondeckis. Tie protokolai, kiek vietomis sutrumpinti ar savo žodžiais atpasakoti, čia ir pateikiami dėl jų ypatingos reikšmės mūsų senosios studentijos gyvenimui nušviesti. Duodamos ir skolininkų pavardės, nes tat leidžia išaiškinti draugijos narių sudėtį ir veikimą. *Vac. B-ka*

Protokolai

Petrapilio Lietuvių Studentų Draugijos visuotinas susirinkimas 1908 II 20 universitete. Dalyvavo 34 nariai. 1) Priimta pirmininko ir kasininko apyskaita. 2) Legalizacijos klausimas pavestas komitetui. 3) Į revizijos komisiją išrinkti: Lapinskis, Bol. Dirmantas ir Bielskis. Kandidatais į komitetą išrinkti: Vaitiekūnas, Čerkeliūnas ir Kazlauskas. 4) Svarstyta ir balsuota I dalis įstatų — tikslas. Už komiteto projektą 15 balsų už, 8 prieš, 6 susil.; už Liutkaus projektą 11 už. Likusias įstatų dalis pavesta sudaryti komisijai iš pirmojo projekto atstovų ir antrosios redakcijos (Liutkaus, Purėno ir komiteto atstovų) ir po to pravesti anketą.

Komiteto posėdis 1908 III 3. 1) Laurinavičiui pavesta pasamdyti salę vakarui; 2) Lapinskiui išduoti 10 rub. paskolos; 3) vietoje išstojusio iš komiteto Vac. Biržiškos[1] pakviesti kandidatą Vaitiekūną ir užklausti Liandsbergio ar toliau jeina į komitetą; 4) pasistengti sušaukti visuotiną susirinkimą („pataisyti abelną susirinkimą"); 5) A. Prakaitytei pavesti užsakyti antspaudą; 6) knygyną pavesti išgauti Prakaitytei; 7) nutarta pasikalbėti su lenkų kasos atstovu del R. padorumo; 8) prie išlaidų Bagdono[2] pakasynoms pridėti kiek trūks su Panevėžio zemliačestvu.

Posėdis 1908 III 30. 1) Vakarą atidėti ligi rudens; ruošti jį 30 lapkričio; 2) atidėti visuotiną susirinkimą; 3) antspaudą pavesti užsakyti Vaitiekūnui; 4) dėl valgyklos pavesta pasikalbėti su lenkų valdyba Laurinavičiui; 7) naujų narių priėmimas: Honoratą Paškauskaitę (rekom. Bielskis ir Dirmantas) nutarta dar ištirti; priimti Vytautą Didžiulį, jei jis stoja ne vien gauti kortelę į valgyklą. Korteles į valgyklą duoti tik nariams; 8) iš visų skolininkų imti pakvitavimus; siūloma įvesti čekius narių mokesniui rinkti; 9) priimta kasininko apyskaita; 10) išieškojimas skolų Petrapilyj pavestas Vaitiekūnui ir Laurinavičiui: suredaguoti atsišaukimą per laikraščius pavesta Petraškevičiui (Purėnui).

1908 V 8. 1) Išduoti paskolos Griciui 5 r.; 2) pasiaiškinti laikraščiuose ir ateinančiame visuotiname susirinkime dėliai kalbų, kilusių ryšium su vakaro atidėjimu; 3) išrišti klausimui apie vasaros susivažiavimą sušaukti plenarinį komiteto posėdį.

1908 IX 21. 1) Naujais nariais priimti: Stašys Jonas, Toliušis Zigmas, Janulionis, Dailydė Pranas, Petraitis Vladas, Audziejus Stasys, Didžiulis Vytautas, Blažys J., Chomichauskaitė Vanda, Kėkštaitė Marija, Stefanovičiūtė Jadvyga, Pečiulionis Motiejus, Jurgelionienė Marija, Lingvis, Šimkevičius Stasys, Beržanskaitė Juzefa. 2) Korteles rinkimams naujo komiteto išdalina Aleksandravičius, Bliūdžius, Čerkeliūnas, Čiurlys, Glemža, Graurogkas Julijonas, Končius, Kazlauskas, Lapinskis, Laurinavičius, Petraškevičius, Šapka, Vabalas, Vaitiekūnas. Žadeikis, Gilys, Vienožinskaitė, Prakaitytė, Toliušis; susinešti su dramatiniu rateliu ir pasikalbėti tuo reikalu su Gyliu ir Aleksandravičium; 4) išaiškinti labdariams, kad kiekvienas prašymas turi būti nukreiptas į komitetą; 5) apie knygyną pranešti visuotinam susirinkimui. (Tai protokolo juodraštis, kur daugiausia pažymėta, kas svarstyta, bet nepažymėta, kas nutarta. Toliau eina atskiras Protokolų sąsiuvinys nuo rudens 1908 m., tvarkingai rašytas I. Končiaus).

Visuotinas susirinkimas 1908 IX 29. Susirinkimui pirmininkauja A. Purėnas. Draugijos pirmininkas[3] padarė pranešimą apie draugijos veikimą. 2) Kasininkas pateikė šią apyskaitą: 1907—1908 m. į kasą įplaukė 886 r. 49 k., išleista 809 r. 62 k.; negrąžinta senų paskolų ir dabartinių narių mokesnio prieš 1907/1908 m. 777 r. 84 k., mėnesinių už 1907/1908 m. 295 r. 75 k., paskolų 606 r. 17 k., senieji skolininkai kalti 1654 r. 54 k., taigi viso draugijos turto dabar yra 3372 r. 14 k. 3) Naujų narių priimta 16; jų tarpe 4 moterys. 4) Renkant valdybą balsavo 52 nariai; išrinkti Laurinavičius 46 b., Končius 39, Aleksandravičius 36, Petraškevičius 29, Čerkeliūnas 28, Ivanauskas 24. 5) Dėl santykių su lenkų valgykla priimta re-

[1] Vac. Biržiška, buvęs ligi tol draugijos pirmininku, nesutaręs su vice-pirmininku Č. Petraškevičium, iš draugijos valdybos išėjo. *Red.*

[2] Stud. Bagdonas, didelį vargą vargdamas, nusižudė. *Red.*

[3] Č. Petraškevičius? *Red.*

zoliucija: „Peterb. Liet. Stud. visuot. susir. 29 rugsėjo 1908 m., išklausęs pranešimą apie santikius kas link lenkų valgyklos, paveda naujai išrinktam komitetui susinešti su lenkų valgyklos valdyba tikslu įėjimo Lietuvių Stud. Draugijos į lenkų valgyklą lygiomis teisėmis ir proporcionališka dalimi pareigų". 6) Dėl visuotinojo studentų streiko susirinkimas išreiškė savo solidarumą ir nutarė streiką tęsti. 7) Vienbalsiai priimti pereitais metais sudaryti draugijos įstatai, kuriuos pavesta athektografuoti ir išdalinti nariams. Nustatyti formą vekselio, išduodamo paskolinusių pinigus. 8) Dėliai knygyno susirinkimas nutarė: Kadangi senasis knygynas lig šiolei yra policijos rankose ir nežinia kada jis bus sugrąžintas, tai steigti naują knygyną ir tam reikalui paskirti 25 r. ir nuolatos skirti jam 20% kasmetinio narių mokesnio.

Komiteto posėdis 1908 X 5. 1) Vakarą ruošti XI 8; kadangi salė nusamdyta XI 1, tai Laurinavičiui pavesta tuo reikalu pasikalbėti su Pavlovos salės valdyba. Firmos prašyti iš labdarių (pasikalbės Petraškevičius). Su gradonačalniku kalbėtis Laurinavičiui ir Aleksandravičiui. Končius ir Aleksandravičius susitars dėl programos su p. Žilinskiu. 2) Parašyti į laikraščius straipsnį su skolininkų pavardėmis. 3) Sąrašas knygų užsakomų į knygyną pasiųstas į Vilnių. 4) Ivanauskui pavesti pasikalbėti su Šipillo[4] apie gavimą Amerikos laikraščių. 5) Nariu priimti Emiliją Liutkevičiūtę (rek. Vik. Biržiška ir Vanda Chomikauskaitė). Dėliai Dailydės surinkti medžiagą. 6) Išduoti laikiną pašalpą Mastauskiui 11 rb. Dėliai Bovkytės Petraškevičiui su Jurgelioniene kreiptis pas labdarius; jei jie neišduos, padaryt rinkliavą. 7) Vitrinomis universiteto ir valgykloj pasirūpinti Končiui.

1908 X 18 (X 8, 16 ir 17 buvo „šiokie-tokie pasikalbėjimai"). Nustatytos kainos bilietams į vakarą; gėlėms paskirta 10 rub., prizui gavusiai daugiausia atviručių albumas (ne daugiau 2 r. 50 k.).

1908 XI 18. 1) Išduoti paskolų Aukštakalniui 5 r., Dirmantui 15 r., Krikščiūnui 15 r., Čerkeliūnui 10 r., Anforavičiui 13 r., Ant. Graurogkui 5 r., Lingviui 20 r.,; Bovkytei surinkta ir išsiųsta 30 r.; apie Jovarą ir Jurgelionį pasikalbėti su Liutkum; būk tai užpernai visuotinas susirinkimas Jovarui pažadėjo duoti pašalpą. 2) Nariais priimti Lepas, Gedrimas, Žukauskas, Vitkauskas, Daugela, Vencevičius. 3) Už kompletus Echo, Naujosios Gadynės, Žarijos, Skardo užmokėti Liutkui nedaugiau kaip 5 r. 4) Už choro vedimą Šimkui sumokėti po 1½ r. už repeticiją, viso 18 r. Jei labdariai nemokės už kostiumus baletininkams, tai sumokėti 12 r.

1908 XI 21. Išduoti paskolos Gedrimui 10 r., Čiurlioniui 20 r.

1908 XI 27. 1) Petraškevičius parašė str. į „Vil. Žinias" dėliai senųjų skolininkų, bet straipsnis ten negautas; parašyti antrą kartą. Vitrinos universitete, kur beveik visai lietuviai nebūna, nereikia. 2) Įstatai atspausdinti ir dalijami. Išduoti liudijimai Žadeikiui gauti pašalpą iš universiteto ir Verbickiui garantuoti pas labdarius, kad grąžins 20 r. 3) Išduoti paskolas: Bunikiui 16 r., Butėnui 8 r., Venckevičiui 10 r. 4) Priimti nariu Mažoną (rek. Končius, Bunikis). 5) Atskaita vakaro: pajamų 985 r. 78 k., išlaidų 814 r. 64 k., gryno pelno 171 r. 14 k. 6) Senų nelegalių laikraščių ir proklamacijų į knygyną nebepriimti; Šlapeliui už knygas sumokėti 5 r. 47 k. 7) Del paliudijimų į Žiburėlį kreiptis į pirmininką

[4]) Per universiteto bibliotekininką Epimachą Šipillą lietuvių studentų draugija gaudavo visa tai, ko negalėjo gauti legaliai: spaudos uždraudimo laikais buvo gaunami visi laikraščiai, vėliau Amerikos. *Red.*

Ivanauską. 8) Prašyti Purėno pranešti apie konferenciją. 9) Išversti ir iškabinti vitrinoj lenkų studentų atsakymą. Raštu iš jų prašyti valgyklos ir kasos įstatų. Liutkui ir Petraškevičiui pasikalbėti su R. Kat. dr. pirmininku. 10) Rinkliavą Jurgelioniui padaryti po Kalėdų, nes tai jau per dažnai taikoma. Končiui pavesta pranešti Jovarui, kad be visuotino susirinkimo nutarimo negalima jam pasiųsti pinigų, nes dabartinė valdyba nežino, kokiu būdu buvo paskirti pinigai, senų protokolų nėra ir draugija neturi fondo talentams šelpti.

1908 XII 7. 1) Paskoloms išduoti Janulioniui 10 r., Audziejui 15 r. 2) Gautas R. K. dr. statutas: valgykla autonomiškai valdoma jaunuomenės; gautam valgyklos statute nėra nurodyta, kam valgykla pavesta, sakoma, kad atiduota „visiems". Dr. pirmininkas sako, kad galima bendrai tartis. Toliau pavesta tartis Liutkui ir Ivanauskui. 3) Petraškevičiui ir Purėnui sustatyt atsakymą Dorpatiečiams dėl konferencijos.

1909 I 25. 1) Petraškevičiui pavesta išgauti patalpą susirinkimui. 2) Lingvevičiui paskolos 3 r.

1909 II 2. 1) Aleksandravičiui sužinoti apie butą ant Serpuchovkos. Čiurliui pavesti suorganizuoti technologų filiją. Prakaitytei — moterų filiją. 2) Paskolos Audziejui ir Kubiliui po 5 rb.

1909 II 18. 1) Petraškevičius sužinojo iš gradonačalniko, kad galima leisti susirinkimą tiktai kaipo viešąjį. Galima kreiptis į švietimo ministerį del legalizavimo. Policija leido Serpuchovkoj sušaukti vasario 22. Pas ministerį pavesta parašyti Petraškevičiui. Aleksandravičius sužinojo, kad Promiene ir Sokole vietos susirinkimui nebus. Končiui pavesta išgauti auditoriją universitete. Filijos 1. moterys (Prakaitytė), 2. specialistai (Čiurlys), 3. universantai ir smulkios. 2) Laurinavičiui parašyti labdariams dėl apyskaitos policijai. 3) Skolininkai: Grincevičius, Mušinskis, Šliūpas, Čepanis. 4) Į Ševčenkos vakarą komandiruojami Aleksandravičius su Purėnu. 5) Priimtas nauju nariu Griška Pr. (rek. Pečiulionis, Kubilius, Marma). Apie Fledžinskaitę sužinos Laurinavičius. 6) Liutkui kreiptis į valgyklos valdybą dėl prisidėjimo prie jos. 7) Padėkot Vileišiui už auką. 8) Paskolos Balčikoniui 5 rb., Stašiui 10 rb.

1909 II 25. 1) Končiui ir Petraškevičiui surinkti medžiagą, reikalingą prašymui į švied. ministerį dėl dr. legalizavimo. 2) Sudarytas tekstas trumpo priminimo į skolininkus. Jį išspausdinus, atitinkamus laikraščio num. nusiųsti skolininkams. 3) Skolininkai: Mušinskiui paliktas laiškas, Čepanis prižadėjo mokėti po 10 r. į mėnesį, Feterauskas davė 10 r.; jis manęs, kad nesąs skolingas, nes M. Petrauskas ėmęs iš jo ir prašęs paskaityti, kad ėmęs iš P. L. St. Dr.; M. Petrauskui tuo reikalu parašyti laišką. 4) Nuo dalyvavimo Ševčenkos vakare atsisakyti, nes tai kasmetinis vakaras, iš kurio pelnas eis jo paminklui Kijeve pastatyti. 5) Išrašyti Kovą, Žemdirbį, Naša Niva. „Valgykloj mes svečiai „nadzwyczajni". 6) Fledžinskaitės į narius nepriimti, nes ji tik trumpam laikui atvažiavo. Sužinoti tikslą noro stoti į draugiją M. Sleževičiaus. 7) Nekurti nuolatinių filijų, bet šaukti jas, kada negalima sušaukti visuotino susirinkimo. 8) Moterų susirinkimą sušaukti III 14 pas Tadą Ivanauską. 9) Nustatyta visuotino susirinkimo dienotvarkė.

(b. t.)

„Mūsų Senovės“ II tomo Nr. 2 (7) turinys:

I. Straipsniai:

Vincas *Maciūnas* Lietuviškieji dalykai Vilniaus šubravcų satyroje (pabaiga) ..... 179—193
Juozas *Bagdonas* Lietuvių paroda Paryžiuje 1900 metais (tęsinys) ..... 194—213
Julius *Būtėnas* Lietuvių teatras Vilniuje (tęsinys) .. 214—236

II. Atsiminimai. Biografijos:

M. *Valančius* Iš „Pamiętnik Domowy“ (pat. Vac. Biržiška) ..... 237—246
Kun. Matas *Veitas* Atsiminimai iš 1863 m. (vertė Vac. Biržiška) (pabaiga) ..... 247—261
Kun. Anupras *Jasevičius* Iszginimas ir sugrižimas (pat. Vac. Biržiška) (tęsinys) ..... 262—276
Marijona *Čilvinaitė* Iš knygnešio Antano Šimkaus atsiminimų ..... 277—281
Prof. Petras *Leonas* Mano pergyvenimai (1914—1919) (ištraukos) (nebaigta) ..... 282—292

III. Tekstai:

1805 m. lietuviškas eilėraštis (pat. V. Maciūnas) 293
J. *Skeberdis* Iš rankraščio (pabaiga) ..... 293—301
Vysk. *Valančius* Nespausdintieji ganytojiški laiškai (pat. Vac. Biržiška) (pabaiga) ..... 301—306
Julius *Anusavičius* Nežinomi eilėraščiai (pat. Vac. Biržiška) (tęsinys) ..... 307—309

IV. Korespondencija:

Maskviečiai studentai žemaičiai 1849 m. (pat. Vac. Biržiška) ..... 310—313
Vysk. M. *Valančius* Laiškai A. Baranauskui 1865 m. (pat. V. Maciūnas) ..... 314—315
Stanislovo *Railos* ir Nikodemo Venckavičiaus - Baukaus laiškai (1872—1877) (pat. Vac. Biržiška) (nebaigta) ..... 315—324
M. *Akelaitis* Laiškas M. Jankui 1886 m. (pat. V. Maciūnas) ..... 324—325
Petras *Leonas* Laiškai Matui Pranckevičiui (1885—1887) (pabaiga) ..... 325—340

V. Dokumentai:

Kun. A. Pabrėžos oficialusis nekrologas (pat. Vac. Biržiška) 341
Gen.-gubernatoriaus Nazimovo 1863 m. kovo 6 d. įsakymas ..... 341—342
Keli skundai prieš Tumą-Vaižgantą 1902 m. (pat. K. Sendzikas) ..... 342—346
Petrapilio lietuvių studentų draugijos valdybos ir visuotinų susirinkimų protokolai 1908 II 20 — 1917 XII 3 (pat. Vac. Biržiška) (nebaigta) ..... 346—350

Turinys ..... 351—352